

Polarisering en radicalisering : een integrale preventieve aanpak

onderzoek in opdracht van

Algemene Directie Veiligheid en Preventie

FOD Binnenlandse Zaken

Associatieonderzoeksgroep Governance of Security

Promotoren:

Prof. dr. Paul Ponsaers

Prof. dr. Brice De Ruyver

Prof. dr. Marleen Easton

dr. Antoinette Verhage

Onderzoekers:

Jannie Noppe

Jo Hellinckx

Maarten Vande Velde

Inhoud

Hoofdstuk 1	9
1.1. Inleiding en probleemstelling	9
1.2. Begripsomschrijving	11
1.2.1. Radicalisering.....	11
1.2.2. Polarisatie	12
1.2.3. Radicalisme.....	12
1.2.4. Extremisme.....	13
1.2.5. Terrorisme	13
1.3. Onderzoeksmatige aandacht.....	14
1.3.1. Theorieën ter verklaring van radicalisering.....	14
1.3.1.1. Theorieën mbt. karakteristieken van individuen of groepen.....	15
1.3.1.2. Theorieën mbt. subjectieve rechtvaardigingsgronden	16
1.3.1.3. Theorie mbt. contextuele omstandigheden.....	20
1.3.1.4. Beschouwing	21
1.3.2. Fasen in het proces en factoren die bijdragen tot radicalisering.....	22
1.3.2.1. Fase 1: De basis van radicalisering	22
1.3.2.2. Fase 2: Verschuivingen in radicale opinies naar extremisme	24
1.3.2.3. Fase 3: Van extremisme naar terrorisme	26
1.3.2.4. Beschouwing	26
1.3.3. Rekrutering als katalysator van het radicaliseringsproces : een procesmatig verloop?	28
1.3.3.1. Actieve rekrutering.....	29
1.3.3.2. Zelfrekrutering en de factor 'zelfontbranding'	30
1.3.3.3. Het proces van rekrutering.....	31
1.3.3.4. Diverse settings van rekrutering	31
1.3.3.5. Beschouwing	38
1.4. Modellen van het radicaliseringsproces.....	39

1.4.1. De staircase benadering van Moghaddam.....	39
1.4.1.1. Het gelijkvloers: De psychologische interpretatie van materiële condities.....	41
1.4.1.2. De eerste verdieping: gepercipieerde mogelijkheden om de onrechtvaardige behandeling te bestrijden	41
1.4.1.3. De tweede verdieping: verplaatsing van agressie.....	42
1.4.1.4. De derde verdieping: Moreel engagement.....	42
1.4.1.5. De vierde verdieping: Categorisch denken en de gepercipieerde legitimiteit van de terroristische organisatie	43
1.4.1.6. De vijfde verdieping: De terroristische daad en het ontwijken van inhiberende mechanismen	44
1.4.2. Het piramidale model van Mc Cauley en Moskalenko.....	45
1.4.3. Het model van Collin Melis.....	48
1.4.4. Beschouwing.....	50
1.5. Analyse : naar een dynamisch model van radicalisering.....	50
Conclusie	53
Hoofdstuk 2: Onderzoeksdesign	55
2.1. Drie simultane onderzoekspistes.....	55
2.2. Interviews met bevoorrechte getuigen	55
2.3. Retrospectieve analyse van twee Belgische cases.....	56
2.4. Meta-analyse	57
2.5. Analysemethode	57
Hoofdstuk 3: Empirische resultaten.....	61
Inleiding.....	61
3.1. Interviews met bevoorrechte getuigen	61
3.1.1. Fenomeen.....	62
3.1.1.1. Islamitisch geïnspireerd radicalisme	63
3.1.1.2. Links geïnspireerd radicalisme	63
3.1.1.3. Rechts geïnspireerd radicalisme.....	64

3.1.1.4. Op dierenrechten gebaseerd activisme	64
3.1.2. Ideologie	65
3.1.2.1. Islamitisch geïnspireerd radicalisme	66
3.1.2.2. Links geïnspireerd radicalisme	66
3.1.2.3. Rechts geïnspireerd radicalisme.....	67
3.1.2.4. Op dierenrechten gebaseerd activisme	67
3.1.3. Polarisatie	67
3.1.4. Voedingsbodem.....	69
3.1.5. Signalen	72
3.1.5.1. Detectiekenmerken	73
3.1.5.2. Rechtvaardigingsgronden.....	74
3.1.5.3. Actoren	74
3.1.6. Triggers	75
3.1.6.1 Individueel-psychologische factoren.....	75
3.1.6.2. Omgevingsfactoren	76
3.1.6.3. Externe factoren.....	76
3.1.7. Isolatie	77
3.1.8. Illegitieme handelingen.....	79
3.1.9. Individu versus groep	81
3.1.10. Rekrutering.....	82
3.1.10.1. Actieve Rekrutering.....	84
3.1.10.2. Zelfrekrutering of zelfontbranding.....	85
3.1.10.3. Het proces van rekrutering.....	86
3.1.10.4. De rol van charismatische figuren.....	87
3.1.10.5. De rol van het financiële aspect	88
3.1.10.6. Settings van rekrutering	88
3.2. Retrospectieve analyse van twee Belgische cases	91

Inleiding	91
3.2.1. De case ‘Muriel Degauque’	91
3.2.1.1. Fenomeen.....	92
3.2.1.2. Ideologie	93
3.2.1.3. Polarisatie	94
3.2.1.4. Voedingsbodem.....	95
3.2.1.5. Signalen	96
3.2.1.6. Triggers	98
3.2.1.7. Isolatie	99
3.2.1.8. Illegitieme handelingen	100
3.2.1.9. Individu versus groep	100
3.2.1.10. Rekrutering.....	101
3.2.2. De case ‘Blood and Honour’	106
3.2.2.1. Fenomeen.....	106
3.2.2.2. Ideologie	108
3.2.2.3. Polarisatie	108
3.2.2.4. Voedingsbodem.....	108
3.2.2.5. Signalen	109
3.2.2.6. Triggers	111
3.2.2.7. Isolatie	112
3.2.2.8. Illegitieme handelingen	112
3.2.2.9. Individu versus groep	113
3.2.2.10. Rekrutering.....	113
3.3. Meta-analyse	118
Inleiding	118
3.3.1. Fenomeen.....	118

3.3.2. Ideologie	121
3.3.3. Polarisatie	123
3.3.4. Voedingsbodem.....	124
3.3.5. Signalen	127
3.3.5.1. Detectiekenmerken.....	128
3.3.5.2. Rechtvaardigingsgronden.....	131
3.3.5.3. Actoren	131
3.3.6. Triggers	132
3.3.6.1. Individueel-psychologische factoren.....	132
3.3.6.2. Omgevingsfactoren	133
3.3.6.3. Externe factoren.....	133
3.3.7. Isolatie	134
3.3.8. Illegitieme handelingen	135
3.3.9. Individu versus groep	137
3.3.10. Rekrutering.....	139
3.3.10.1 Actieve rekrutering.....	139
3.3.10.2. Zelfrekrutering of zelfontbranding.....	140
3.3.10.3. Het proces van rekrutering.....	140
3.3.10.4. De rol van charismatische figuren.....	142
3.3.10.5. De rol van het financiële aspect	143
3.3.10.6. Settings van rekrutering	144
Hoofdstuk 4: Conclusie ‘Het proces van radicalisering’	146
Inleiding.....	146
4.1. Fenomeen.....	147
4.2. Ideologie.....	151
4.3. Polarisatie	154
4.4. Voedingsbodem.....	155

4.5. Signalen	156
4.6. Triggers	157
4.7. Isolatie	158
4.8. Illegitieme handelingen	160
4.9. Individu versus groep	161
4.10. Rekrutering	162
Conclusie	163

Hoofdstuk 5: Bestaande werkvormen in het buitenland en behoeften van Belgische professionals	165
--	-----

Inleiding	165
-----------------	-----

5.1. Bestaande werkvormen ter preventie van radicalisering in het buitenland.....	165
---	-----

5.1.1 De proactieve werkvormen	167
--------------------------------------	-----

5.1.1.1. Trainen van professionals.....	167
---	-----

5.1.1.2. Publiek debat.....	167
-----------------------------	-----

5.1.1.3. Opvoedingsondersteuning voor ouders.....	168
---	-----

5.1.1.4. Vorming voor hogeschoolden en brug naar de arbeidsmarkt	169
--	-----

5.1.1.5. Exit-programma's gericht op deradicalisering	170
---	-----

5.1.1.6. Deradicalisering in gevangenissen	171
--	-----

5.1.2. De reactieve werkvormen	172
--------------------------------------	-----

5.1.2.1. Meldpunt.....	172
------------------------	-----

5.1.3. Werkvormen gericht op het verzamelen en uitwisselen van informatie en kennis	173
---	-----

5.1.3.1. Informatieschakelpunt	173
--------------------------------------	-----

5.1.3.2. Netwerken Sociale Cohesie	174
--	-----

5.1.3.3. Nationaal Kennis- en Adviescentrum	175
---	-----

5.2. Behoeften van Belgische professionals inzake preventie van radicalisering	175
--	-----

5.2.1. Sociaal beleid richten op voedingsbodem radicalisering	175
---	-----

5.2.2. Publiek debat open houden	176
--	-----

5.2.3. Responsabilisering van scholen.....	177
--	-----

5.2.4. Dialoog en netwerkvorming tussen lokale professionals.....	177
Conclusie	178
Hoofdstuk 6: Beleidsaanbevelingen.....	179
Inleiding.....	179
6.1. Sociaal beleid.....	180
6.2. Specifieke werkvormen op het lokale niveau	182
Conclusie	185
Bibliografie	188
Bijlage	198
Bijlage 1: Checklist bij de kwalitatieve interviews.....	198

Hoofdstuk 1

1.1. Inleiding en probleemstelling

Dit onderzoek, dat gevoerd wordt in opdracht van de Directie Veiligheid en Preventie van de Federale overheidsdienst Binnenlandse Zaken, gaat na hoe vanuit een preventief oogpunt radicalisering (hetgeen leidt tot geweld) benaderd kan worden. Hierbij vraagt de opdrachtgever te focussen op (1) links geïnspireerde radicalisering, (2) rechts geïnspireerde radicalisering, (3) Islamitisch geïnspireerde radicalisering en (4) radicalisering die zich ent op het dierenrechtenactivisme. Specifiek wordt getracht signalen van radicalisering te detecteren en een instrument te ontwikkelen om deze signalen op lokaal niveau te monitoren.

In deze studie gaan we ervan uit dat radicalisering (hetgeen tot geweld leidt) een procesmatig verloop kent. Het gaat om een continuüm, waarbij radicalisme, extremisme en terrorisme verschillende stadia zijn in dat proces. De metafoor van de ijsberg visualiseert het bovengenoemde continuüm treffend. Terrorismisme kan men beschouwen als het topje van de ijsberg dat in directe relatie staat met de onderliggende processen van radicalisme en extremisme, die bij hun ontwikkeling minder zichtbare vormen aannemen in de maatschappij. Moghaddam (2005) vergelijkt het radicaliseringsproces met het beklimmen van een trap. Mc Cauley en Moskalenko (2008) omschrijven het radicaliseringsproces dan weer eerder piramidaal, waarbij de basis van de piramide de sympathisanten betreft en de top van de piramide de gewelddadige radicalen. Mellis (2007) ziet radicalisering dan weer als interactie tussen vraag en aanbod, waarbij er een cognitieve opening ontstaat door de interactie met de voedingsbodem. Radicalisering is met andere woorden een proces waar verschillende onderliggende mechanismen een invloed op hebben.

Radicalisering flirt met de grenzen van de democratische rechtsstaat. De groeiende intolerantie, die met een radicaliseringsproces gepaard gaat ten aanzien van andere zienswijzen, staat immers haaks op de uitgangspunten van een democratische rechtsstaat, zoals de vrijheid van meningsuiting en het respect voor democratisch genomen beslissingen. Toch mag hier niet al te deterministisch mee omgesprongen worden, radicalisering gaat immers niet noodzakelijk tegen de wet in, noch zal het steeds uitmonden in gewelddadig gedrag. Integendeel, in veel gevallen zal het niet zover komen (De Graaff, de Poot & Kleemans, 2009). Het punt is evenwel dat in de uitzonderlijke gevallen waar wél

wordt overgegaan tot geweldpleging grote maatschappelijke schade kan worden aangericht. Het is de verantwoordelijkheid en de plicht van een democratie zich hiertegen te beschermen. De finaliteit van dit onderzoek is dan ook na te gaan hoe kan vermeden worden dat deze radicalisering overgaat tot het gebruik van geweld, door het vroegtijdig detecteren van de elementen die aan de grondslag liggen van dergelijke radicalisering. Om deze finaliteit te bereiken is het noodzakelijk in dit eerste deel van het rapport na te gaan hoe het radicaliseringsproces verloopt, welke factoren hiertoe bijdragen.

In het eerste deel van het rapport trachten we volgende onderzoeksvragen te beantwoorden. Ten eerste willen we een duidelijk zicht krijgen op het radicaliseringsproces, hoe dit verloopt en welke factoren dit proces beïnvloeden. De ontleding van dit radicaliseringsproces beginnen we door onderstaande onderzoeksvraag te beantwoorden: *Welke zijn de fasen die we kunnen onderkennen gedurende een radicaliseringsproces?*

Eens die fasen geïdentificeerd zijn kan onderzocht worden in welke volgorde deze fasen elkaar opvolgen. Dit is de tweede onderzoeksvraag: *Wat is de sequentie van deze fasen in het radicaliseringsproces?* Hierbij wordt een gefaseerd model van het radicaliseringsproces ontwikkeld en wordt onderzocht welke preventiemethoden aangewezen zijn om in te werken op de diverse fasen. Er wordt verwacht dat naarmate het radicaliseringsproces vordert, er ingrijpender preventiemethoden nodig zullen zijn.

Ten derde wensen we na te gaan welke factoren een invloed uitoefenen op de diverse fasen in het radicaliseringsproces. Dit brengt ons bij de derde onderzoeksvraag: *Welke factoren gaan op de verschillende fasen in het radicaliseringsproces een invloed uitoefenen?* Zowel macro-structurele factoren zoals het maatschappelijk bestel, meso-structurele factoren, waarbij bijzondere aandacht gaat naar de directe sociale omgeving van personen die radicaliseren, en tenslotte factoren op microniveau, de individuele kenmerken van de radicaliserende persoon zullen hierbij aan bod komen.

1.2. Begripsomschrijving

Alvorens dieper in te gaan op dit thema wordt gestart met een duidelijke definiëring van de begrippen die veelvuldig in dit rapport zullen voorkomen. Uiteraard houden navolgende definiëringen keuzes in, en zullen deze begrippen in andere contexten andere inhouden dekken. Niettemin oordeelden wij het noodzakelijk om tot heldere begripsafbakening te komen in de context van dit onderzoeksproject. Het gaat met andere woorden om werkdefinities ten behoeve van dit onderzoek en niet noodzakelijk om algemeen geldende definities.

1.2.1. Radicalisering

Radicalisering wordt beschouwd als een complex proces (Moghaddam, 2005; Mc Cauley en Moskalenko, 2008; Veldhuis en Bakker, 2007) het is allesbehalve een statische situatie. Het proces is onderhevig aan allerhande invloeden. In overleg met de opdrachtgever werd besloten de definitie van Gielen (2008) te volgen. Gielen definieert radicalisering als volgt:

*“Radicalisering is het proces van toenemend radicalisme bij een **persoon** of **groep**, waarbij de bereidheid groeit om zelf met **gebruik van geweld** dergelijke diep ingrijpende veranderingen van de samenleving en de democratische rechtsorde na te streven en/ of te ondersteunen, dan wel anderen daartoe aan te zetten. Het is geenszins een proces dat mensen plotseling omarmen, het is veeleer een langdurig, gelaagd en veelvormig proces. Radicalisering is een **langdurig** proces, omdat het doorsnijden van banden met de gevestigde samenleving tijd en energie kost. Het is **gelaagd** in die zin dat het groepen, generaties, groepen geestesverwanten en individuen kan betreffen. Het is eveneens **veelvormig** vanwege de verschillende dimensies die het omvat: zowel politiek, religieus als sociaal cultureel” (Gielen, 2008).*

Met andere woorden bestaat radicalisering uit de ontwikkeling van opvattingen en activiteiten die gericht zijn op verregaande veranderingen in, en zelfs de omverwerping van het maatschappelijke of politieke bestel waarbij de bereidheid kan groeien om geweld te gebruiken. Het proces gaat gepaard met het in toenemende mate aanvaarden van verregaande persoonlijke gevolgen van deze opvattingen en activiteiten om tot slot te komen tot een algehele houding van compromisloosheid en tendensen om de confrontatie op te zoeken met diegenen die in de weg staan (AIVD-Nota, 2004)

1.2.2. Polarisation

Radicalisering wordt vaak in verband gebracht met polarisation. De relatie tussen radicalisering en polarisation is echter allesbehalve eenduidig. Er wordt aangenomen dat polarisation en radicalisering in een onderling versterkende positie staan ten opzichte van elkaar. Polarisation kan radicalisering in de hand werken, maar op zijn beurt kan radicalisering leiden tot versterkende polarisation (De Graaff, de Poot en Kleemans, 2009). Polarisation wordt in samenspraak met de opdrachtgever als volgt gedefinieerd:

*“Polarisation is de verscherping van **tegenstellingen** tussen [nvdr : personen of] groepen in de samenleving die resulteert of kan resulteren in (een toename van) **spanningen** tussen deze [nvdr : personen of] groepen en in **risico's** voor de sociale veiligheid” (COT, 2008).*

Terwijl de notie radicalisering slaat op een proces dat een individu of groep doorgaat, heeft het begrip polarisation betrekking op de relatie tussen onderscheidbare groepen of individuen onderling. Het gaat er met andere woorden om dat het centrum aan aanhangers verliest, ten voordele van de extremen van het continuüm. Polarisation kan dan ook gezien worden als een mechanisme dat breder dient opgevat te worden dan radicalisering. Het gaat hier immers om de verhouding tussen diverse actoren op het maatschappelijk veld, terwijl radicalisering zich kan beperken tot personen of een groep, zonder dat dit tot uiting komt doorheen een polarisationproces (en dus andere personen of groepen erbij betrokken zijn). Of om het nog anders te stellen : radicalisering kan aanleiding geven tot polarisation, doch dit hoeft niet noodzakelijk zo te zijn. Het is echter mogelijk dat polarisation (in termen van het innemen van tegengestelde, verharde standpunten) radicalisering van personen of een groep in de hand werkt.

1.2.3. Radicalisme

De term *radicalisme* is om meervoudige redenen problematisch (Reinares et al. 2008). Ten eerste is deze term problematisch omdat ze enkel op een analytisch niveau te onderscheiden valt van radicalisering. Radicalisme doet een statische situatie vermoeden. We gaan er echter vanuit dat radicalisering een proces is, een dynamisch verloop waarin de mate van radicalisme continu fluctueert. Ten tweede is de term radicalisme problematisch omdat het een term betreft die vaak gebruikt wordt als een expressie van een legitieme politieke gedachte. Als ideologie daagt

radicalisme de gevestigde normen en het gevoerde beleid uit, maar het leidt niet noodzakelijk tot geweld. Er zijn vele voorbeelden te vinden in de Belgische en de Europese politieke geschiedenis van groepen die deze vorm van radicalisme in zich dragen. Met andere woorden : er kan sprake zijn van radicalisme, zonder dat dit geweldgebruik impliceert (bij het streven naar de realisatie van politieke of sociale verandering). Wanneer we in dit rapport verwijzen naar de term radicalisme doelen we op:

“De eerste fase in het radicaliseringsproces die voorafgaat aan meer extreme vormen van radicalisering in het proces, zoals daar respectievelijk zijn : extremisme en terrorisme”.

1.2.4. Extremisme

Extremisme bevindt zich, zoals de term doet vermoeden, aan de meer extreme zijde van het radicaliseringsproces, namelijk waar de bereidheid tot het hanteren van geweld zijn intrede doet. De onderzoeksequipe besloot extremisme te definiëren als:

“Extremisme is de bereidheid om het gebruik van geweld te aanvaarden, zonder dat daarom overgegaan wordt tot het uitoefenen van geweld”.

Extremisme is met andere woorden een mentale ingesteldheid, die erin bestaat het gebruik van geweld vanwege anderen te vergoelijken, dan wel men zelf in de toekomst bereid is om geweld te gebruiken.

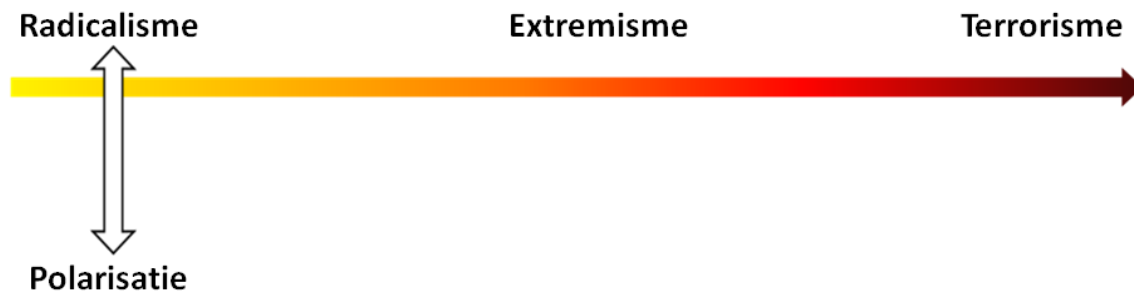
1.2.5. Terrorismisme

Over de definitie van terrorisme bestaat geen consensus, een grote diversiteit aan definities van terrorisme bestaan in de literatuur naast elkaar. In dit onderzoek opteren we voor een eigen definitie van terrorisme:

“Geweld gedragen door een ideologie die minstens door een beperkte groep gedeeld wordt”.

Terrorisme onderscheidt zich op deze manier van extremisme door het werkelijke aanwenden van geweld.

Proces van radicalisering

Vanuit bovenstaande definiëring merken we dat radicalisme,extremisme en terrorisme zich op een continuüm bevinden. Terwijl radicalisme een bedreiging kan vormen, is het extremisme en bovenal terrorisme waarin het grootste gevaar schuilt, daar deze de actieve ondermijning van democratische waarden en de socialisatie in geweld behelst.

1.3. Onderzoeksmatige aandacht

Om bovenstaande onderzoeksvragen te beantwoorden wordt hieronder op zoek gegaan naar verklaringen voor radicalisering en beschrijvingen van het radicaliseringsproces in de wetenschappelijke literatuur. Het gros van de hedendaagse wetenschappelijke literatuur focust op Islamitisch geïnspireerde radicalisering, doch stellen Reinares et al. (2008) dat er opmerkelijke parallellen bestaan tussen Islamitisch geïnspireerde radicalisering en andere vormen van radicalisering.

1.3.1. Theorieën ter verklaring van radicalisering

Vanuit de academische wereld bestaan tal van theorieën die erop gericht zijn radicalisering te verklaren. Victoroff (2005) publiceerde een meta-analyse van verklaringen van radicalisering en terrorisme. Hij brengt hierbij een kritische analyse van theorieën die aangehaald werden ter verklaring van radicalisering. Opvallend hierbij is dat geen enkele theorie een alomvattend antwoord kan formuleren op de vraag welke oorzaken aan de basis liggen van radicalisering.

Theorieën om radicaal gedrag te verklaren kunnen opgesplitst worden in verschillende strekkingen. Op de *eerste* plaats zijn er theorieën die verband houden met specifieke karakteristieken van individuen of groepen die radicaliseren (Wieviorka 1993). Op de *tweede* plaats zijn er een aantal theorieën die verband houden met de subjectieve rechtvaardigingsgronden die door radicaliserende personen of groepen worden gehanteerd. Het gaat hier eerder om percepties dan om objectief vaststelbare omstandigheden, en in die zin gaat het om subjectieve percepties van deze personen of groepen omtrent de omstandigheden waarin zij verkeren. Op de *derde* plaats zijn er theorieën die verband houden met de contextuele oorzaken van radicalisering.

Deze benaderingen sluiten elkaar niet uit, veeleer lijkt radicalisering een multifactoriële oorzaak te hebben die op z'n minst een integratie van verschillende theorieën vereist. In navolging van Victoroff (2005) volgt een kort overzicht van de belangrijkste aangehaalde theorieën, met een korte bespreking van hun sterktes en zwaktes. De indeling ervan werkte de onderzoeksequipe zelf uit.

1.3.1.1. Theorieën mbt. karakteristieken van individuen of groepen

De onderstaande theorieën hebben betrekking op karakteristieken van personen of groepen die radicaliseren. Het gaat met andere woorden om kenmerken die radicaliserende personen of groepen zouden onderscheidbaar maken van niet-radicaliserende. In algemene zin kunnen we vaststellen dat deze theorieën eerder psychologiserend van aard zijn. De verklaringskracht die auteurs aan deze theorieën toekennen wordt in de literatuur als eerder beperkt omschreven.

Psychopathologische theorie

Studies die zich focussen op de psychopathologie van terroristen hebben nergens heldere resultaten opgeleverd, waaruit zou blijken dat de doorsnee terrorist afwijkt van de modale burger op psychopathologisch vlak. Terroristen zijn dus in de regel geen mentaal zieke mensen. We kunnen in dit verband kort zijn : psychopathologische theorieën volstaan niet om radicalisering te verklaren (Crenshaw, 2000).

Identiteitstheorie

Verschiedene theorieën trachten de toetreding tot radicale groeperingen te verklaren vanuit een zoektocht naar identiteit. Men verwijst hierbij vooral naar adolescenten met een gebrek aan

zelfvertrouwen die een sterke, zelfs wanhopige nood ervaren hun persoonlijke identiteit te versterken (Olsson, 1988). Het gaat hier dus inderdaad om een karakteristiek van een individu of een groep van individuen.

Taylor en Quayle (1994) rapporteren dat veel personen die zich voegen bij radicale bewegingen dit doen vanuit een zoektocht naar een doel en een gevoel van zelfwaarde. In essentie gaat het om een anomische situatie waarin deze personen terecht komen. In extreme gevallen wordt vastgesteld dat personen met een verwarde identiteit verscheurd worden door een gevoel van sociale isolatie, zich verwijderen van gangbare en sociaal aanvaarde groepen, waardoor ze vatbaarder worden om toe te treden tot radicaliserende groeperingen, welke ultiem tot geweldpleging overgaan. Dit ervaren de betrokken personen als een valabel antwoord op de ervaren anomie (Ferracuti, 1982). Echter tot op heden is er geen empirische studie voorhanden die deze theorie overtuigend test ten aanzien van jonge terroristen.

Novelty-seeking theory

Bepaalde auteurs gaan ervan uit dat individuen die toetreden tot radicale groeperingen gekenmerkt worden als personen die op zoek zijn naar “kicks en spanning” (Hacker, 1983; Kellen, 1979; Levine, 1999). Het gaat hier dus alweer om een karakteristiek van het individu (of de groep). Het plannen en uitvoeren van aanslagen wordt door deze auteurs beschreven als een zeer intense en spannende aangelegenheid. Vaak wordt door gearresteerde terroristen naar hun actieve periode verwezen als de mooiste en meest intense periode uit hun leven (Marton, 1996).

Novelty seeking komt meestal voor in de late adolescentie (de vroege volwassenheid), waardoor individuen in die levensfase makkelijker vatbaar zijn voor radicale ideeën en handelingen. Het lijkt aannemelijk dat *novelty seeking* een rol kan spelen in het radicaliseringsproces, doch er bestaat momenteel alweer geen empirische evidentie die deze theorie ondersteunt.

1.3.1.2. Theorieën mbt. subjectieve rechtvaardigingsgronden

De hiernavolgende theorieën houden verband met de persoonlijke perceptie van de situatie waarin radicaliserende personen of groepen zich bevinden. Het gaat met andere woorden niet zozeer om de objectief waarneembare omstandigheden, dan wel om de wijze waarop deze gepercipieerd wordt

door betrokkenen. Ultiem worden deze omstandigheden gehanteerd als rationalisering om radicalisering te rechtvaardigen. Meestal gaat het om a posteriori constructies, om subjectieve rechtvaardigingsgronden voor gewelddadig gedrag. Vastgesteld wordt dat deze theorieën meer empirische evidentie inhouden, doch zelden volstaan om radicalisering exclusief te verklaren.

Rationele keuze theorie

Deze theorie gaat ervan uit dat terroristen overgaan tot het plegen van geweld op basis van rationele keuzes en overwegingen, een soort van kosten-baten calculus. Het gaat om een rechtvaardigingsgrond voor geweldpleging, die er als het ware in bestaat te argumenteren dat er “geen valabel alternatief” voorhanden meer is dan over te gaan tot gebruik van geweld een sociaal of politiek doel te verwezenlijken. Het gaat hier uitdrukkelijk niet om een objectieve situatie, maar om een subjectieve constructie die een persoon maakt, samen met een kleine kern van gelijkgezinden.

Crenshaw (2000) stelt dat het bereiken van het ogenschijnlijke doel van terroristen zo onwaarschijnlijk is door middel van een rationele keuze strategie, dat het moeilijk is ondersteuning te vinden voor de these dat terrorisme hierdoor verklaard kan worden. Onderzoek suggereert ook dat zeer weinig personen die op een rationele wijze tot de overtuiging komen dat terrorisme hun belangen kan verwezenlijken ooit terroristen zullen worden (Schbley, 2000). Daarenboven verklaart de rationele keuze theorie ook niet waarom slechts een zeer klein aantal individuen (tussen duizenden andere individuen die in quasi identieke politieke, sociale en economische omstandigheden vertoeven) niet overgaan tot het plegen van geweld.

Hieruit vloeit voort dat de zeldzame en eigenaardige keuze om een terrorist te worden niet vanuit het rationele keuze perspectief kan verklaard worden, maar slechts vanuit de perceptie die radicaliserende personen zelf opbouwen als een a posteriori subjectieve rationalisering. Kortom : het gaat om een individueel of groepsproces van psychologische aard, waarbij men tot de slotsom komt dat geweld onvermijdelijk is geworden, zonder dat hiervoor objectieve gronden zijn.

Frustratie-agressie hypothese

Men kan zich afvragen welk psychologisch proces politiek gemotiveerde activisten doorlopen vooraleer ze op het punt komen waarop ze overgaan tot gewelddadige actie. Vaak wordt gesteld dat

terrorisme de resultante is van wanhoop en jarenlange onderdrukking van groepen en personen (Friedland, 1992).

De frustratie-agressie hypothese stelt dat geweld *altijd* een gevolg is van frustraties. Deze hypothese wordt gehanteerd om terrorisme te verklaren, maar wordt om diverse redenen bekritiseerd. Wederom is het zo dat vele mensen leven in frustrerende omstandigheden van onderdrukking, die hen drijven tot wanhoop, doch nooit zullen overgaan tot het plegen van geweld om verandering te realiseren. Opvallend is overigens dat vele terroristen zelf niet behoren tot die klassen in de maatschappij waar ze voor opkomen. In die zin blijkt terrorisme vaak geen wanhoopsdaad te zijn van personen die alle andere mogelijkheden tot verandering uitgeput hebben (Friedland, 1992). De frustratie agressie-hypothese kan in die zin misschien iets van verklarende waarde bezitten in het ontstaan van bepaalde vormen van politiek geweld, doch onvoldoende om terrorisme te verklaren.

Afgezien van objectieve omstandigheden die tot frustratie-agressie kunnen aanleiding geven lijkt het hier opnieuw te gaan om een perceptie van personen of groepen. Het gaat immers eerder om hun subjectieve perceptie dan om een algemeen geldend, objectief criterium. Het aanvoelen dat de frustratiedrempel werd overschreden heeft veeleer te maken met een subjectieve individuele of groepgebonden inschatting. Datgene dat de ene omwille van frustratie tot agressie zal doen overgaan, zal daar geen aanleiding toe geven bij de ander. Het gaat dus eerder om een a posteriori rechtvaardigingsgrond dan om een objectief vaststelbaar criterium.

Relatieve deprivatie theorie

Deze theorie ligt in het verlengde van de frustratie-agressie hypothese omdat men “het gedepriveerd zijn” van economische middelen ziet als een frustratie die kan leiden tot het plegen van gewelddadige acties. Kortom : hier wordt gesuggereerd dat economische oorzaken aan de basis van radicalisering liggen.

Relatieve deprivatie, de perceptie dat men verstoken blijft van middelen waarover anderen wel beschikken, blijkt een belangrijke basis te vormen voor radicalisering. Aangenomen wordt dat het voornamelijk relatieve deprivatie is die leidt tot radicalisering onder leden van een onderdrukte onderklasse. De relatieve deprivatie theorie blijkt echter eerder een mogelijks noodzakelijke, doch niet een voldoende verklaringsgrond voor gewelddadige acties (Victoroff, 2005).

Hier komt Gurr's (1970) relatieve deprivatie theorie naar voor. Het gaat hier met andere woorden niet om een "absolute" of "objectieve" graad van deprivatie, maar om de subjectieve perceptie omtrent de deprivatie-omstandigheden waarin men zich bevindt in vergelijking met de rijkdom/armoede van anderen. Hierin ligt juist het "relatieve" karakter van de deprivatie, met name dat men zichzelf als maatstaf neemt om te bepalen of men gedepriveerd is of niet. De standaard waaraan men deprivatie afmeet ligt bij zichzelf, niet bij een objectief vaststelbaar criterium¹. Ook hier gaat het dus eerder om een a posteriori rechtvaardigingsgrond.

Onderdrukkingstheorie

Diverse auteurs stellen dat onderdrukking aan de basis ligt van politiek geweld (Fanon, 1965; Whitaker, 1972; Schmid, 1983). Plegers van radicale gewelddaden verwijzen vaak naar een onrechtvaardige behandeling door de overheid, die hen zou beroven van hun identiteit, veiligheid en vrijheid. Hiernaar verwijzen ze dan als motief om zich bij radicale groepen te voegen (Crenshaw, 1986; Taylor & Quayle, 1994).

Opnieuw gaat het hier niet om een "objectieve" onderdrukking, maar om de perceptie van het individu of de groep, om subjectieve onderdrukking als het ware². Het gaat hier dus alweer om een a posteriori rechtvaardigingsgrond van een individu of een groep, die de cognitieve en emotionele variabele blijkt te zijn als potentiële risicofactor voor radicaal geweld.

Zelfs als onderdrukking zou bijdragen tot het ontstaan van radicalisering, zo stelt Silke, dan nog volstaat onderdrukking alleen nooit om radicaal geweld te verklaren. Hij stelt immers vast dat "zeer weinig individuen uit verongelijkte gemeenschappen overgaan tot het plegen van terroristische misdrijven" (Silke, 2003).

¹ Hoewel absolute deprivatie wellicht ook een rol vervult bij bepaalde acties van politiek geweld, gaat het hier enkel over 'relatieve' deprivatie.

² Hoewel er diverse schalen bestaan die discriminatie en vooroordelen meten is er geen algemeen aanvaard instrument om gepercipieerde onderdrukking te meten. Als gevolg hiervan is er geen overtuigend empirisch bewijs van de vaak aangehaalde hypothese dat onderdrukking leidt tot radicaal geweld.

1.3.1.3. Theorie mbt. contextuele omstandigheden

Het gaat hier om een theorie die radicalisering verklaart op basis van factoren die buiten de radicaliserende personen of groepen zelf liggen. Het gaat met andere woorden om contextuele omstandigheden die specifiek inwerken van buitenaf. Over het algemeen wordt aanvaard dat deze theorie een grote mate van empirische evidentie inhoudt, hoewel ze zelden als exclusieve theorie wordt aanvaard.

Sociale leertheorie

De sociale leertheorie stelt dat gedrag aangeleerd kan worden in interacties met anderen, of door diffusie via allerhande media, zoals radio, televisie, internet enz. Het gaat hier dus om een interpersoonlijk sociaal-psychologisch proces, een socialisatieproces, waarbij contextuele factoren van doorslaggevende aard worden beschouwd. Het gaat hier dus niet om een variabele karakteristiek van een individu of een groep of om een subjectieve perceptie die binnen de groep wordt geconstrueerd, maar om variabiliteit in de contextuele omstandigheden zelf. In essentie gaat het hier om zgn. intentionele “rekruterings- of indoctrinatieprocessen” die door derden worden geïnitieerd.

Hoewel kan aangenomen worden dat radicalisering kan ontstaan door middel van leerprocessen die binnen een institutioneel kader kunnen verlopen (cfr. radicale moslimscholen), dan wel via overdracht door culturele diffusie, faalt de sociale leertheorie in het verklaren waarom duizenden personen die blootgesteld worden aan extremistische publicaties, radicale discoursen, beïnvloeding door diverse media enzovoort *niet* radicaliseren. Deze vaststelling doet vermoeden dat de sociale leertheorie wellicht van belang is, indien het evenwel gaat om een persoon of groep die vatbaar is voor dergelijke contextuele beïnvloeding. Kortom : het gaat wellicht om een meervoudigheid van oorzaken, die zowel liggen op de perceptie van de eigen leefsituatie (rationele keuze theorie, frustratie-agressie hypothese, relatieve deprivatie theorie en onderdrukkingstheorie) als op het niveau van de variabiliteit van de context (sociale leertheorie). De sociale leertheorie op zichzelf volstaat evenwel niet als verklaring voor radicalisering.

1.3.1.4. Beschouwing

Uit dit overzicht wordt duidelijk dat er een grote diversiteit aan theorieën bestaat die aangegrepen worden om radicalisering te verklaren.

Opvallend is echter dat de meeste theorieën verbonden zijn met karakteristieken van personen of groepen die een radicaliseringsproces doormaken (psychopathologische theorie, identiteitstheorie, novelty-seeking theory) of met subjectieve rechtvaardigingsgronden die over geen objectieve basis beschikken (rationele keuze theorie, frustratie-agressie hypothese, relatieve deprivatie theorie en onderdrukkingstheorie). In essentie hebben we doorheen onze literatuurstudie slechts één theorie gevonden die verband houdt met contextuele omstandigheden ter verklaring van radicalisering (met name de sociale leertheorie).

De meeste theorieën bespreken verklaringen die moeilijk of niet waarneembaar zijn, aangezien het gaat om ofwel psychologische, ofwel groepsprocessen die nauwelijks of niet gekend zijn of kenbaar zijn voor de buitenwereld. Het gaat immers meestal om interne processen. Slechts de sociale leertheorie biedt een empirische houvast, aangezien het hier gaat om waarneembare, gedragsmatige aspecten die van buiten afkomen op de radicaliserende personen of groepen. Het gaat hier met name om socialisatie, rekrutering, indoctrinatie, edm. door derden.

De theorieën die louter verband houden met individuele of groepskenmerken worden door de meeste auteurs verworpen als verklaring voor radicalisering. Opvallend is echter dat de sociale leertheorie wellicht ook onvoldoende aangrijpingspunten biedt om te kunnen fungeren als algemene en exclusieve verklaring. Meestal zal deze theorie in relatie tot theorieën inzake subjectieve rechtvaardigingsgronden dienen gehanteerd te worden, in functie van specifieke omstandigheden.

Dit leidt ons ertoe te besluiten dat radicaliseringsprocessen zullen verklaard kunnen worden uit een combinatie van elementen die ontleend kunnen worden uit de sociale leertheorie en theorieën inzake rechtvaardigingsgronden.

Het proces van radicalisering zal dan ook bestaan uit verschillende fasen, waarin deze verklaringen in combinatie met elkaar aan bod zullen komen. Navolgende paragraaf gaat dan ook op zoek in de wetenschappelijke literatuur naar deze verschillende fasen in het radicaliseringsproces en naar de factoren die bijdragen aan radicalisering.

1.3.2. Fasen in het proces en factoren die bijdragen tot radicalisering

In de literatuur worden verschillende fasen in het radicaliseringsproces besproken. Per fase worden ook andere factoren aangehaald die bijdragen aan de verdere radicalisering. Wat hierbij dient meegenomen te worden is dat radicalisering een zeer ingewikkeld verschijnsel is, waarbij een grote diversiteit aan paden naar radicalisering kunnen bewandeld worden (De Graaff, de Poot, Kleemans, 2009).

1.3.2.1. Fase 1: De basis van radicalisering

In de eerste fase van het radicaliseringsproces speelt voornamelijk de sociale context een rol. De factoren die als relevant beschouwd worden in deze eerste fase zijn rechtvaardigingsgronden als achterstelling en discriminatie, maar ook individuele factoren, zoals ervaren bedreigingen van de sociale identiteit. Ideologiserende invloeden uit de contextuele omstandigheden spelen hier ook een rol. In een tweede fase van het radicaliseringsproces verschuift de klemtoon naar groepsprocessen, de sociale omgeving en verdergaande rechtvaardigingsprocessen. Tenslotte is er de overgang van radicalisering naar terrorisme (Koomen en Van der Pligt, 2009).

De rechtvaardigingsgrond “achterstelling” wordt zeer vaak genoemd als één van de stimulerende factoren voor radicalisering. Zeker wanneer deze gepercipieerde achterstelling een grote impact heeft op het individu of de groep waartoe hij/zij behoort. Vaak interpreteert men deze achterstelling als een gevolg van het behoren tot een minderheidsgroep die weinig of geen politieke vertegenwoordiging heeft. In de literatuur komt naar voor dat voornamelijk de perceptie dat men meer achtergesteld wordt dan andere vergelijkbare groepen een sterke invloed heeft op radicalisering. Relatieve deprivatie komt met andere woorden zeer vaak naar voor als één van de primaire oorzaken van radicalisering. Deze sociaal-economische achterstelling gaat vaak samen met de rechtvaardigingsgrond “discriminatie”, waardoor bepaalde bevolkingsgroepen zich in een marginale, geïsoleerde positie situeren. Voornamelijk de interpretatie en de perceptie ten aanzien van de sociale positie van de groep, eerder dan deze van het individu, zou bijdragen aan radicalisering (Koomen en Van der Pligt, 2009, Reinares et al., 2009, Mc Cauley en Moskalenko, 2008).

Weinig individuele factoren worden rechtstreeks in verband gebracht met radicalisering. Zoals eerder in het overzicht werd vastgesteld, is er weinig of geen sprake van psychische stoornissen bij personen die radicaliseren. Leeftijd, geslacht en opleiding zouden in verband gebracht worden met radicalisering in die zin, dat voornamelijk jonge mannen radicaliseren, en dat links geïnspireerde radicalisering zou samengaan met een hoger opleidingsniveau dan personen die radicaliseren vanuit rechtse hoek (Victoroff, 2005). Hoewel er in de literatuur gewag gemaakt wordt van radicalisering als gevolg van persoonlijk slachtofferschap of voortvloeiend uit de rechtvaardigingsgrond “politieke frustratie” (Mc Cauley en Moskalenko, 2008), is dit eerder een zeldzaam fenomeen.

In de eerste fase van het radicaliseringsproces wordt ook dreiging als een stimulerende factor beschouwd. Dreiging die voortkomt uit gepercipieerde discriminatie, samen met de perceptie dat de dominante groep in de samenleving, een negatieve houding heeft ten aanzien van de minderheidsgroep waartoe het individu behoort zijn relevant. Tevens wordt ook vaak een bedreiging gepercipieerd van de eigen waarden en normen binnen de minderheidsgroep, door de waarden en normen van de meerderheidsgroep.

Tenslotte spelen sociale identiteit en ideologie een vooraanstaande rol in de eerste fase van het radicaliseringsproces. Mensen ontlenen hun identiteit of zelfbewustzijn aan de sociale groep(en) waarmee ze zich identificeren (Tajfel en Turner, 1986). Vaak wordt in deze groepen ook een bepaalde ideologie gedeeld. Onderzoek heeft uitgewezen dat de sociale identiteit van personen belangrijker wordt naarmate men meent dat de groep bedreigd wordt. Deze dreiging kan gepaard gaan met onzekerheid over de eigen identiteit, waardoor de sociale identiteit en het groepslidmaatschap belangrijker wordt. Deze bedreiging kan ook leiden tot een beklemtoning van de positieve eigenschappen van de eigen groep en het benadrukken van negatieve eigenschappen van de andere groep. Hierdoor komt de groep dikwijls in een sociaal isolement terecht en wordt de discussie met diegenen die deel uitmaken van de out-groups afgebroken.

Gepercipieerde achterstelling, discriminatie en bedreiging van een minderheidsgroep, in combinatie met sociale identificatieprocessen, leiden ertoe dat groepen zeer hecht worden, dit versterkt tevens een manicheïstisch of wij-zij denkpatroon, waarbij de eigen groep geïdealiseerd wordt en de andere groep geminacht. Deze processen kunnen in sterke mate aanleiding geven tot radicalisering.

1.3.2.2. Fase 2: Verschuivingen in radicale opinies naar extremisme

In de tweede fase van het radicaliseringsproces worden groepsprocessen zeer belangrijk. Verschillende groepsprocessen leiden ertoe dat de meningen binnen de groep extremer worden. Mc Cauley en Moskalenko (2008) verklaren het extremer worden van de meningen binnen groepen vanuit groepspolarisatie (cfr. supra).

Groeps polarisatie treedt op in groepen waarin moreel geladen ideologische thema's besproken worden. Groepsdruk leidt ertoe dat mensen zich conformeren aan de opinies die gedeeld worden door de meerderheid van de groepsleden. Wanneer de minderheid zich conformeert aan de meerderheid ontstaat een verschuiving van gematigde meningen naar meer extreme meningen. Mc Cauley en Moskalenko (2008) verklaren het extremer worden van opinies enerzijds vanuit de *'relevante argumententheorie'*.

Volgens deze theorie is er een raamwerk van argumenten voorhanden die één standpunt ten aanzien van een bepaald thema verkiest boven een ander standpunt. Elk individu haalt argumenten uit hetzelfde raamwerk om zijn mening te vormen en hoort in discussies argumenten van anderen die uit dezelfde verzameling van argumenten geput worden. Hierdoor worden de meeste argumenten geherformuleerd en telkens herhaald. Het resultaat is dat individuen op een rationele wijze overtuigd worden door de wanverhouding in het aantal argumenten dat de mening van de meerderheid ondersteunt tegenover het aantal argumenten van de minderheid. Het steeds herhaald zien van de meer extreme mening (hetgeen indoctrinatie wordt genoemd), leidt ertoe dat men stapsgewijs meer overtuigd wordt van de extreme opinie.

Anderzijds leggen Mc Cauley en Moskalenko het extremer worden van meningen uit aan de hand van *'de sociale vergelijkingstheorie'*. Volgens deze theorie is inherent een sociale waarde verbonden aan meningen. Ieder individu voelt druk om te conformeren aan de mening van de anderen, maar de druk is niet gelijk verdeeld. Individuen met een meer extreme mening in dezelfde richting van de opinie die gedragen wordt door de meerderheid van de groep, worden bewonderd. Zij worden aanzien als meer toegewijd tot de groep, meer bekwame mensen of zelfs betere mensen. Deze extra status vertaalt zich in meer invloed tijdens groepsdiscussies, waarbij personen die een meer gematigde mening hebben, minder invloed hebben. De gangbare mening binnen de groep wordt

aldus extremer, niemand binnen de groep wil minder gematigd zijn dan gemiddeld, waardoor de meningen gedeeld binnen de groep steeds extremer worden. Beide aangehaalde theorieën leiden tot meer homogeniteit en toegenomen extremisme binnen een groep van gelijkgezinden.

Onder bedreiging wordt dit proces enkel maar versterkt doordat de sociale cohesie binnen de groep toeneemt als gevolg van de dreiging door een gemeenschappelijke vijand.

Een andere belangrijke factor bij het extremer worden van groepen is de sociale isolatie van de groep. Hoe meer de groep geïsoleerd raakt van de buitenwereld en hoe meer de groepsleden tijd met elkaar doorbrengen, hoe hechter de groep wordt en hoe homogener de gedeelde waarden, normen en opinies worden. In hechtere geïsoleerde groepen worden de groepsleden ook gevoeliger voor sociale bestraffing door het hebben van afwijkende meningen.

Een ander fenomeen dat zichtbaar wordt binnen dergelijke hechte, relatief geïsoleerde groepen is het ontstaan van een superioriteits- of elitegevoel. Men raakt zo overtuigd dat men binnen de groep de enige waarheid in pacht heeft, de enige correcte waarden en normen, en daarmee gepaard gaande ideologie aanhangt, waardoor men de eigen groep als superieur gaat beschouwen en op anderen gaat neerkijken. Men beschouwt zichzelf als een 'avant-garde'.

Verdergaande rechtvaardigingsprocessen worden ook belangrijk geacht in het overgaan naar meer extreme vormen van radicalisering. Om personen te kunnen doen overgaan tot het plegen van geweld, is er nood aan diverse rechtvaardigingsprocessen voor dit geweld. Deze rechtvaardigingsprocessen behelzen onder meer dat men de slachtoffers als medeschuldig gaat bestempelen, zij kwamen namelijk niet actief op ter verdediging van de ideologie. Anderzijds beschouwt men het onrecht dat aangedaan werd aan de eigen groep als de verantwoordelijkheid van de andere partij of de out-group, waardoor het hanteren van geweld gerechtvaardigd wordt.

Verder is er ook sprake van het dehumaniseren van de vijand, waardoor deze als het ware van alle menselijke eigenschappen ontdaan wordt, en zij als heidenen, vijanden of beesten beschouwd worden, waardoor remmingen om geweld te plegen wegvallen.

1.3.2.3. Fase 3: Van extremisme naar terrorisme

In de derde fase van het radicaliseringsproces is er de overgang van extremisme naar terrorisme. Radicaliserende groepen zetten niet noodzakelijk de stap naar geweld. Er zijn verschillende geweldloze manieren om het doel te bereiken. Terrorisme ontstaat echter wanneer men geen andere mogelijkheden meer ziet om de vooropgestelde doelen te bereiken. Hoe extremer opinies worden in de groepen, hoe meer waarschijnlijk het wordt dat deze groepen overgaan tot het plegen van geweld.

1.3.2.4. Beschouwing

De vaststelling dat in het radicaliseringsproces verschillende fasen onderscheiden kunnen worden en diverse factoren bijdragen tot radicalisering brengt wetenschappers tot diverse conclusies.

Ten *eerste* stellen zij vast dat het radicaliseringsproces een zeer complex proces is dat geen rechtlijnig uniform verloop kent. Er bestaan verschillende paden naar radicalisering waarbij de radicalisering zowel kan toenemen als afnemen en zelfs verdwijnen. Dit proces wordt beïnvloed door interacties tussen diverse individuele, sociale en maatschappelijke factoren (De Graaff, De Poot en Kleemans, 2009; Reinares et al., 2008). De wetenschap kan tot op heden geen sluitende verklaring bieden waarom de ene persoon wél en de andere persoon niet radicaliseert.

Een belangrijke implicatie hiervan voor preventieve initiatieven is dat met de huidige wetenschappelijke kennis, het monitoren van personen op basis van zichtbare signalen van radicalisering een onbegonnen werk is. Tevens stelt men dat ten gevolge van de veelheid aan processen die kunnen leiden tot radicaal geweld het ondoenbaar is preventiestrategieën te trachten ontwikkelen ten aanzien van deze processen, daar geen enkele strategie een antwoord zal bieden op elk van die processen (Reinares et al., 2008). Momenteel beschrijft de wetenschappelijke literatuur enkel factoren die kunnen bijdragen tot het radicaliseringsproces, wanneer zij in de juiste omstandigheden en in de juiste combinatie voorkomen. Met andere woorden dienen alle ingrediënten in de juiste verhoudingen samen te vloeien om tot een 'radicaliserende' geweldscocktail te komen.

Een *tweede* conclusie is dat er nog veel meer nood is aan empirische ondersteuning voor het huidige sterk speculatieve onderzoek. Er bestaat momenteel geen eensgezindheid over het aggregatieniveau van de theorievorming aangaande radicalisering. Met andere woorden, verloopt radicalisering voornamelijk volgens een individueel proces, of speelt het proces zich af in de groepscontext waarin het individu zich bevindt? De meeste literatuur verklaart radicalisering voornamelijk vanuit groepspsychologische processen (Friedland 1992; Levine 1999; Sageman 2004). Het voornaamste debat over de rol van het individu of de groep ten aanzien van radicalisering handelt over de vraag of louter individuele factoren dan wel groepsfactoren op zich volstaan om de gemiddelde persoon om te vormen tot een terrorist, of dat hierbij ook rekening moet worden gehouden met de individuele levensgeschiedenis en persoonlijkheid van de potentiële terrorist.

Sageman, als sterke voorstander van de groepsbenadering stelt dat het een volstrekt groepsfenomeen is (Rotella, 2004). Friedland (1992) echter postuleert dat radicalisering geen zuiver groepsfenomeen is maar duidelijk het resultaat van een interactie tussen sociale processen en individuele disposities. Anders geformuleerd kan men argumenteren dat *een groep nooit zal radicaliseren zonder dat de individuen binnen die groep radicaliseren*.

Een factor die vaak aangehaald wordt als katalysator voor het radicaliseringsproces en die de nadruk legt op groepsinteracties, welke volgt uit de sociale leertheorie, is het proces van *rekrutering*. Rekrutering wordt beschreven als een gradueel proces waarbij aansluiting gevonden wordt tot een radicale groep. Het veronderstelt zowel push als pull factoren. *Push factoren* die het individu leiden naar radicalisering zijn de hoger omschreven rechtvaardigingsgronden (gepercipieerde rationele keuze, frustratie-agressie, relatieve deprivatie en onderdrukking) die voornamelijk voortkomen uit een perceptie van onrechtvaardige behandeling. *Pull factoren* zijn dan groepen die inspelen op deze individuen en hen trachten te rekruteren en samen te brengen om over te gaan tot collectieve actie.

In bovenstaand overzicht van de wetenschappelijke literatuur werd meermaals herhaald dat er geen enkelvoudige grondoorzaak van radicalisering kan worden aangetoond, noch een eenduidig proces beschreven wordt dat kan aangegrepen worden om te voorspellen wie al dan niet zal radicaliseren. Er worden enkel factoren aangedragen die onder bepaalde condities en in bepaalde interacties kunnen bijdragen aan radicalisering.

Dit vormt zowel voor wetenschappers als beleidsmakers een grote moeilijkheid. Geweld voortkomend uit radicalisering heeft dergelijke grote impact, dat de zoektocht naar grondoorzaken, ook wel *root causes* van radicalisering genoemd een must is geworden (Bakker, 2004). Bakker (2004 : 543) formuleert het als volgt "*... opperen dat dat laatste [het wegnemen van grondoorzaken van terrorisme] onmogelijk is, wordt door het publiek mogelijk nog wel geaccepteerd. Stellen dat er géén aanwijsbare grondoorzaken van zijn en dat deze derhalve niet zijn weg te nemen, is niet iets waar veel begrip voor lijkt te bestaan. Diepere oorzaken lijken er te moeten zijn en de zoektocht daarnaar is derhalve een must...*".

1.3.3. Rekrutering als katalysator van het radicaliseringsproces : een procesmatig verloop?

Indien het radicaliseringsproces an sich wordt behandeld, dient volledigheidshalve ook het mechanisme 'rekrutering' behandeld te worden. Er wordt niet gefocust op rekrutering als dusdanig maar rekrutering wordt gezien als zijnde een belangrijk onderdeel in het radicaliseringsproces.

De Europese Commissie omschrijft rekrutering als volgt: *'the process of joining a group that embraces opinions, views and ideas which could lead to acts of terrorism'* (EU, 2005). Men kan hier een aantal stellingen uit afleiden. Rekrutering impliceert een gradueel proces en is een fundamenteel onderdeel van radicalisering, zowel niet gewelddadige radicalisering als gewelddadige radicalisering. De essentiële verbinding tussen radicalisering en rekrutering is het moment van aansluiting bij een groep. De groep an sich hoeft geen concrete entiteit te zijn, het kan ook een virtuele groep omvatten die gemeenschappelijke ideologieën deelt (Veldhuis en Bakker, 2007).

Zowel bij de mensen die actief gaan rekruteren (hierna *rekruteurs* genoemd), als bij potentiële gegadigden, is er een actief engagement vereist wil men de rekrutering succesvol van start laten gaan. Dit impliceert een actieve rol van zowel de wervende groep als van het potentiële groepslid. In de literatuur is er sprake van twee mechanismen van rekrutering, enerzijds rekrutering door andere personen, het externe proces, ook wel actieve rekrutering genoemd en rekrutering vanuit het individu, ook wel zelfrekrutering genoemd. Zelfrekrutering impliceert dat potentiële groepsleden, zelf, actief op zoek gaan naar een groep die in hun ogen als relevant mag beschouwd worden en die aansluit bij hun verwachtingen van die groep (Sageman, 2004).

Rekrutering is een belangrijke katalysator die zich manifesteert op het extern, sociaal en individueel niveau. Wanneer is er sprake van rekrutering in het radicaliseringsproces? Veldhuis en Bakker (2007) stellen dat rekrutering het proces van radicalisering niet als dusdanig kan activeren maar wel kan versnellen. Men moet er zich immers van bewust zijn dat de potentiële rekrut ook zelf een aandeel heeft in het rekruteringsproces. Men heeft zich met andere woorden bepaalde ideeën gevormd in de geest die mogelijks kunnen veruitwendigd en versterkt worden eens ze in aanraking komen met gelijkgestemden.

Net zoals radicalisering een procesmatig verloopt kent, geldt dit ook voor de rekrutering. Het is een proces waarbij individuen worden opgeleid, gerijpt voor deelname aan radicale acties (Van Leeuwen, 2005). De invulling van de deelname is divers, waar zowel passieve, actieve als semi-passieve deelname tot de mogelijkheden behoort. Onder actieve deelname verstaan we de aanslagpleger, semi-passief is de ideologische strijder en onder passief verstaan we de ondersteuner.

1.3.3.1. Actieve rekrutering

Een rekruteringsproces vanuit het oogpunt van actieve rekrutering start meestal met het 'spotten' van potentiële radicaliserende gegadigden en wordt onderbouwd met indoctrinatie, de verwelkoming in het netwerk (de nieuwe vrienden) en met een leerschool waar praktische vaardigheden en theoretische kennis worden gedoceerd.

In een rekruteringsproces zijn charismatische figuren en peer pressure belangrijke troeven die het al dan niet succesvol slagen van dergelijk proces in de hand werken (Van Leeuwen, 2005).

De rekrutering vindt op diverse lokaliteiten plaats. Moskeeën, koffiehuizen, maar ook gevangenissen zijn belangrijke rekruteringsplaatsen, verder zijn er nog, sportclubs, schoolpleinen, kortom het zijn plaatsen waar mensen samenkomen. Betogingen en andere manifestaties zijn ook belangrijke momenten waarop gelijkgezinden elkaar ontmoeten.

1.3.3.2. Zelfrekrutering en de factor 'zelfontbranding'

Indien het rekruteringsproces uitgaat van zelfrekrutering, is zelfontbranding een belangrijke factor in het proces. Zelfontbranding ontstaat wanneer gegadigden, zonder contact met rekruteurs, overgaan tot radicale acties (Van Leeuwen, 2005).

Meestal gaat het om mensen die via het internet of andere media geïnspireerd zijn tot het voeren van radicale acties en bijgevolg aan zelfrekrutering hebben gedaan. Ze zoeken als het ware de groep zelf op, maken zelf de beslissing bij welke groep ze gaan toetreden. Factoren die hierin een rol spelen kunnen ondermeer de sterkte van oneliners zijn, mediatieke gebeurtenissen, of de aanwezigheid van charismatische figuren.

Waarom zoeken sommige individuen actief naar groepen mensen die meer dan waarschijnlijk opruiende boodschappen veruitwendigen? Veelal zijn het individuen die bepaalde frustraties in zich dragen en zij willen dan ook die frustraties kwijt, bij voorkeur anoniem. Wanneer men dan groepen opspoort die dezelfde frustraties in zich dragen, hebben ze een gemeenschappelijk interessepunt en kan het individu aansluiten bij dergelijke groepen. Het individu heeft een gevoel van veiligheid, geborgenheid, meelevendheid die hij of zij tot voor kort ontbrak.

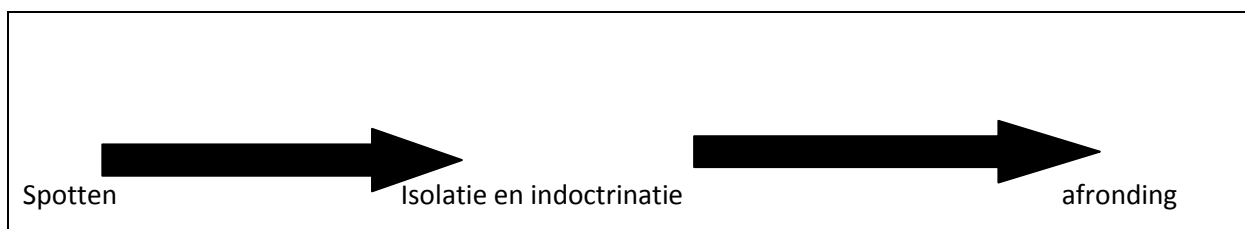
Sageman stelt dat rekrutering op individueel niveau heel belangrijk is en niet te onderschatten valt, hij omschrijft dit met de term '*self-enlistment*' (Sageman, 2004). Plaatsen en media zoals o.a. het internet zijn zeer gegeerd bij mensen die zichzelf rekruteren via allerhande fora waar ze radicale standpunten delen met anderen en zodoende nog meer overtuigd worden in hun radicaal zijn. Internet wordt steeds meer gehanteerd om radicale ideeën te verspreiden. De draagwijdte van dit medium mag niet onderschat worden. Hier wordt vooral aan zelfrekrutering gedaan.

Het zelf rekruteren verschilt in wezen met rekrutering in gevangenissen, moskeeën en andere plaatsen omdat de individuen communiceren via fora en bijgevolg niet lijfelijk met elkaar in contact komen (Van Leeuwen, 2005). De drempel is met andere woorden lager geworden of zelfs in sommige situaties verdwenen. Het virtuele contact waarborgt de anonimiteit, wat de kwetsbaarheid vermindert. Dit kan een belangrijke eerste stap zijn in een rekruteringsproces, men wint vertrouwen wat in latere fasen, wanneer er face-to-face contact plaatsvindt, een overwonnen drempel is.

1.3.3.3. Het proces van rekrutering

Het proces van rekrutering kent, net zoals het proces van radicalisering, verschillende fasen. Een eerste fase is 'spotten', een tweede fase is 'isolatie en indoctrinatie' en een derde fase is 'afronding' (AIVD, 2002). Belangrijk te vermelden is dat in elke fase 'exitstrategieën' mogelijk zijn, men kan met andere woorden in elke fase van het proces eruit stappen, wat vanuit preventie-opzicht mogelijkheden biedt.

Het rekruteringsproces

Het rekruteringsproces in deze vorm beschrijft de verschillende stappen in dergelijk proces. De verschillende fasen zullen besproken worden aan de hand van concrete sites die in de literatuur naar voor kwamen als belangrijke voedingsbodems voor rekrutering. Dit impliceert geenszins een exhaustieve lijst.

1.3.3.4. Diverse settings van rekrutering

De settings die worden besproken zijn zeker niet exhaustief van aard. Wij opteerden om vijf settings te bespreken nl. lokale netwerken, gevangenissen, internet en radio's en trainingskampen omdat deze settings relevant kunnen worden geacht voor de Belgische context en aangezien het gaat om settings waarin rekruteringsprocessen en radicaliseringsprocessen geactiveerd worden. Er zijn waarschijnlijk nog meer settings waar dergelijke processen zich afspelen, maar aangezien de focus van dit onderzoek niet rekrutering is maar radicalisering en meerbepaald de signalen en triggers die tijdens dit proces optreden, vormt dit geen prioriteit. Omdat we de mening zijn toegedaan dat rekrutering een fundamenteel onderdeel van radicalisering is, wordt het opportuun geacht om dit kort toe te lichten.

Het belang van lokale netwerken in het proces van rekrutering

‘Homegrown’ radicalisering, of ook wel ‘van eigen bodem’, is een fenomeen dat zich in Nederland al een lange tijd manifesteert. Buijs et. al. vermeldden het al in de publicatie ‘Strijders van eigen bodem’ (Buijs et al, 2006). Het betreft groeperingen die zich in de lokale entiteiten autonoom manifesteren en grotendeels bestaan uit personen die hier opgegroeid zijn. Ze trachten via lokale structuren doelen te verwezenlijken die sterk gerelateerd zijn aan de gewelddadige Jihad (AIVD, 2009). De lokale netwerken, zowel de autonome als deze met een internationaal karakter, trachten allen hun doelstellingen te verwezenlijken, namelijk actief betrokken zijn in de gewelddadige Jihad, wat betreft het moslim geïnspireerd radicalisme, alsook een actief rekruteringsbeleid te ontwikkelen. Een opvallende trend in Nederland was dat rekrutering, die vroeger van bovenaf werd gestimuleerd, nu vooral vanuit de eigen samenleving voortspruiten, de zogenaamde *endogene dreiging*. De netwerken kwamen veeleer bottom up tot stand (AIVD, 2009).

In België is er weinig onderzoek verricht naar het fenomeen ‘homegrown’, een fenomeen dat een belangrijke rol kan spelen in het proces van radicalisering en meer specifiek rekrutering. In de literatuur is er ook sprake van lokale internationaal georiënteerde netwerken. Het verschil met lokale autonome netwerken is zeer subtiel en moeilijk in de praktijk waar te nemen. Lokale autonome netwerken opereren volledig onafhankelijk, terwijl lokale internationale netwerken opgebouwd worden door en rond rekruteurs uit transnationale netwerken (AIVD, 2009). De internationale link is de belangrijkste schakel in deze netwerken en zijn onlosmakelijk verbonden met internationale groeperingen.

Volgens de analyse van de AIVD (2009) hebben lokale netwerken in Nederland veel aan kracht verloren. Dit kan worden toegeschreven aan het actief preventiebeleid van de Nederlands overheid, met de nadruk op de lokale aanpak. We wijzen erop dat dit geenszins impliceert dat het gevaar geweken is. Netwerken kunnen zich bewust op de achtergrond houden, dit zijn zogenaamde ‘slapende netwerken’ om ondermeer een aanslag grondig voor te bereiden. Afzwakking van de netwerken impliceert ook niet dat de leden plots gederadicaliseerd zijn. Ze voelen nog steeds de morele plicht om deel te nemen aan de Jihad, maar ondernemen geen concrete acties in dat verband. Wel is er sprake van ‘disengagement’, een term die de AIVD omschrijft als het beëindigen

van de radicale activiteiten zonder de onderliggende opvattingen te veranderen of af te zweren (AIVD, 2009).

Wat zijn nu de mogelijke verklaringen van dergelijke afzwakking van lokale netwerken in Nederland? We vinden wellicht een eerste verklaring in de beleidsmaatregelen van de Nederlandse overheid. Sinds de moord op Theo Van Gogh is er een hele resem aan beleidsinitiatieven ontwikkeld waar het effect slechts in bepaalde mate zichtbaar is in de praktijk en men zich kan afvragen of het effect werkelijk kan toegemeten worden aan de talrijke beleidsinitiatieven. Andere verklaringen die in de literatuur naar voor komen zijn: een gebrek aan leiderschap, lossere netwerkstructuur, of spanningen die inherent verbonden zijn aan groepsdynamieken (AIVD, 2009).

Internet en rekrutering: twee communicerende vaten

De technologische revolutie is ook de radicale groeperingen niet ontgaan. Een belangrijk aspect van dergelijke organisaties is het voeren van propaganda (Hoffman, 2006). Geweld als communicatiemiddel is het middel dat dergelijke groeperingen hanteren om hun overtuigingen/boodschappen te verspreiden. Door middel van propagandistische boodschappen probeert men nieuwe bekeerlingen te werven. Het krachtige medium dat het internet is, kan, in functie van rekrutering, op twee manieren aangewend worden. Het internet wordt zowel voor actieve rekrutering als bij zelfrekrutering gehanteerd om leden te werven.

Het internet, en meer bepaald websites en discussiefora zijn een uiterst geschikte voedingsbodem om aanhang te winnen. Het gaat om internetfora en chatboxen, omdat deze een persuasief middel kunnen zijn om jongeren zowel direct als indirect te beïnvloeden (AIVD, 2004). De AIVD stelt anderzijds dat internet ook een effectief middel kan zijn voor reeds geradicaliseerde jongeren, zodoende hen nog verder te drijven in hun radicale opvattingen. Het internet speelt hierin een centrale rol (AIVD, 2004). Het is een ontmoetingsplaats voor gelijkgestemden maar is tevens ook een

onuitputbaar archief van allerlei documenten die verkeerd gehanteerd kunnen worden (Mandaville, 1999).³

Het internet fungeert als ideologische inspiratiebron, een katalysator tot netwerkvorming maar ook als kennisbron (Corens, 2008). De netwerkvorming beperkt zich niet alleen tot de virtuele wereld. Veelal is de virtuele wereld een beschermingsmechanisme om zich minder kwetsbaar op te stellen, eens er contacten worden uitgewisseld, kan dit leiden tot een fysieke ontmoeting. Dit kan gaan van oproepen tot betogingen, afspreken voor bijeenkomsten tot het afzakken naar trainingskampen. De invulling is heel divers.

Bovenkerk (2010) schrijft in dit verband dat het grootste en meest angstaanjagende fenomeen is dat de functie van trainingskampen wordt overgenomen door virtuele trainingskampen op het internet. Het lijkt alsof de terroristische cellen uit het niets te voorschijn komen. In de woorden van Nesser (2008: 243) : Groepen die zich thans afficheren als onderdeel van Al Qaeda zijn “semi-autonoom en self-created, self radicalized en self-trained” door het internet als virtueel trainingskamp te gebruiken.

In een recente uitgave van de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding in Nederland rond Jihadisten en het internet wordt bevestigd dat het internet een soort bibliotheek is vol trainingsmateriaal en een virtueel klaslokaal voor beginnende jihadisten. Maar volgens deze bijdrage werd de verwachting dat het internet de rol van fysieke trainingskampen kan overnemen, ontkracht door de praktijk. Er zouden tal van fysieke jihadistische trainingskampen bestaan, waar ook personen naartoe (proberen te) reizen. Volgens deze bijdrage moet men de instructies of handelingen nog altijd zelf goed kunnen begrijpen, ermee oefenen, toepassen en er gedisciplineerd in worden (NCTb, 2010).

³ Zie de instructies die op you tube te vinden zijn: ‘Hoe maak ik een bom’ (<http://www.youtube.com/watch?v=DIW85fiHGO8&NR=1>); of Handleidingen: ‘Hoe bereid ik een aanslag voor’ (<http://www.thesmokinggun.com/archive/jihadmanual.html>).

Rekrutering via radio's

Het proces van rekrutering kan zich via verschillende mediums verspreiden. Internet, televisie, kranten en ook radio's. Radio's vormen een belangrijke schakel in de zoektocht naar identiteit en kennis, net zoals dit het geval is voor de media in het algemeen. Op elf juli 2008 is er een voorstel tot resolutie ingediend in de kamer voor volkvertegenwoordigers door de heer Bert Schoofs (Vlaams Belang). Het voorstel kreeg de titel "Voorstel van resolutie betreffende de bestrijding van islamitische satellietzenders, radiostations en websteaks die op het Belgische en Europese grondgebied anti-Westerse haatpropaganda verspreiden". Specifiek betreft het hier radiozenders en websteaks die opruiende taal (hatespeeches) gebruiken die mensen kan aanzetten tot mogelijke acties (De Kamer Voorstel van resolutie, 2008).

Dit voorstel is gefocust op de moslimbevolking in ons land. Het gaat zowel over (il)legale lokale radiostations alsook internationale satellietzenders. De taalbarrière is vaak het probleem om dergelijke radicale radiostations op te sporen, vaak maken ze gebruik van verborgen boodschappen zodat de zichtbaarheid fel verminderd wordt. Deze verborgen boodschappen hebben verschillende doeleinden, mensen vatbaar maken voor het radicale ideeëngoed, mensen aansporen tot actief lidmaatschap en vooral mensen begeistere tot het ondernemen van actie. Het proces van rekrutering kan zich hier dan ook sterk manifesteren. De tendens is dat deze vorm van rekrutering specifiek gehanteerd wordt bij radicale moslimgroeperingen en minder zo bij rechts, links en op dierenrechten geïnspireerde radicale groeperingen.

Dit kan twee verklaringen hebben, enerzijds omdat men vooral bij Arabische zenders dergelijke opruiende taal heeft opgemerkt, er zijn cases bekend van radiostations in het Brusselse die een fatwa (doodsvloek) via hun kanaal hebben verspreid (De Kamer, Voorstel van resolutie, 2008), anderzijds kan men de vraag stellen of men zich in de strijd tegen het radicalisme, extremisme en terrorisme zich niet teveel focust op die ene categorie nl. de islamitisch geïnspireerde radicale groeperingen, zoals ook in dit voorstel van resolutie werd beoogd.

Gevangenis als voedingsbodem voor rekrutering

Gevangenis als belangrijke voedingsbodem voor rekrutering en training zijn zeker geen nieuw gegeven (Cuthbertson, 2004). Al meer dan dertig jaar wordt Europa hier mee geconfronteerd, het

gaat dan over zowel links geïnspireerde, rechts geïnspireerde, islamitisch geïnspireerde en in mindere mate op dierenrechten geïnspireerde groeperingen die via gedetineerden hun netwerk proberen uit te bouwen in een gesloten systeem, wat de gevangenis is. Barret (2003) omschrijft gevangenis als de perfecte rekruterings- en trainingsbodem voor radicalisme. Dit kan verklaard worden door de gevoelens/frustraties die opsluiting met zich kan meebrengen, het verlangen om tot een groep te behoren zal versterken, zeker in een gevangeniscontext. Het behoren tot een groep brengt veiligheid en geborgenheid met zich mee.

Als men de geschiedenis nagaat zijn er twee groeperingen in het bijzonder die handig gebruik maakten van gevangenis om hun ledenbestand verder aan te dikken, nl. de ETA en de IRA. Deze klassieke paramilitaire terroristische organisaties zijn gekenmerkt door een sterke cohesie binnen de groep en een sterke hiërarchische bevelstructuur. Deze twee componenten zijn belangrijk om binnen gevangenis te rekruteren en trainingsfaciliteiten op te bouwen (Cuthbertson, 2004). Het proces van rekrutering bij de baskische terreurorganisatie ETA is steeds een langzaam en gradueel proces. Het moment waarop een persoon effectief lid wordt van ETA is niet gemakkelijk te bepalen (eds. Merkl, Clarck, 1986). Het lidmaatschap is ook een zeer diverse aangelegenheid en wordt categorisch bepaald, er was sprake van 'liberados', 'legales', 'enlaces', 'apoyos' en 'buzones'. Elke categorie had een specifieke functie in de organisatie.

In gevangenis kunnen gedetineerden zitten die een zekere mate van betrokkenheid hebben gehad met gepleegde dan wel verijdelde radicaal geïnspireerde aanslagen. De potentiële rekruten zelf zitten vaak voor kleinere misdrijven opgesloten en voelen zich des te meer gediscrimineerd. Het gevoel van dergelijke frustraties brengt met zich mee dat ze vatbaarder worden voor radicale gedachten. Het gevoel van onbehagen, discriminatie, eenzaamheid, uitsluiting en misbegrepen voelen, zijn het doelwit voor rekruteurs (Khosrokhavar, 2004). Van Leeuwen stelt dat het vooral om gevangenis-imams gaat die als rekruteurs in de gevangenis optreden, gevangenen die zich als rekruteurs ontpoppen maar evenzeer ook externe rekruteurs (Van Leeuwen, 2005). Waller (2003) stelde vast dat een groot aantal jongeren die in de gevangenis vertoeven voorheen geen banden hadden met de islam. Het is pas in de gevangenis zelf dat deze jongeren er voor het eerst mee in contact kwamen.

Om dit te voorkomen hebben de overheden uit de Angelsaksische landen getracht maatregelen te treffen om rekrutering in te dijken. Maatregelen waren onder andere het verbieden van mailverkeer, dit om contacten met de buitenwereld zoveel mogelijk te beperken en propagandistische slogans en uitspraken te vermijden. Een andere maatregel is het isoleren van veroordeelde terroristen, zodanig dat ze geen direct contact konden hebben met andere gedetineerden en zo de beïnvloeding zoveel als mogelijk werd tegengegaan (Cuthbertson, 2004).

Groot-Brittannië probeerde dit te voorkomen door veroordeelde terroristen te isoleren in aparte celblokken in de gevangenis. Hierdoor zouden zij geen contact meer hebben met andere gedetineerden die voor andere misdrijven waren veroordeeld. Dit resulteerde niet in het verwachte resultaat maar creëerde zogenaamde 'no go' areas voor cipiers, het waren tenslotte 'terroristen' die hier zaten opgesloten. Door het isoleren van de groep creëerden de autoriteiten echter ook een ander probleem. Deze 'enclaves' werden als het ware omgevormd tot trainingskampen.

De tendens in Europa inzake het beleid in gevangenissen is veeleer het groeperen van gedetineerden met dezelfde religieuze, culturele achtergrond waardoor er als het ware culturele celblokken worden gecreëerd. Cuthbertson wees op dit potentiële gevaar waardoor gedetineerden veroordeeld voor diefstallen, drugshandel en andere misdrijven het doelwit kunnen worden van rekruteurs. José Emilio Suarez Trashorras, 'shoe bomber', werd gerekruteerd tijdens zijn zittijd (Cuthbertson, 2004).

Ook Zemni merkt op dat er een tendens bestaat in gevangenissen om de rekrutering te enten op de individuele gedetineerde (Zemni, 2006). Vaak is het zo dat rekruteurs de potentiële kandidaten individueel zullen benaderen in plaats van groepen aan te spreken.

Trainingskampen voor radicalen: opleiding 'terrorist'

Zoals hierboven reeds vermeld kunnen gevangenissen een voedingsbodem zijn voor actieve rekrutering en daarmee verbonden voor het ontstaan van trainingskampen. Een andere setting in het rekruteringsproces zijn de trainingskampen voor radicalen zelf. Dit zijn kampen die niet zelden in landen zoals Jemen, Afghanistan, Pakistan en Irak opduiken en hebben als doelstelling de rekruten op te leiden tot terroristen. In deze context verwijzen we naar het proces 'Malika' dat begin maart 2010 van start ging. Malika en haar echtgenoot worden beschuldigd van het actief rekruteren van

moslimradicalen in het Brusselse en hen te overtuigen om naar trainingskampen te gaan (de Standaard, 27/01/2010).

Trainingskampen zijn te vinden in Afghanistan, Jemen, Irak, ... maar ook elders. Dit fenomeen is zeker geen nieuwe trend binnen het terrorisme. Voorbeelden zijn IRA, ETA, RAF en andere paramilitaire organisaties die vroeger reeds gebruik maakten van deze settings. Het is met andere woorden niet zo dat trainingskampen enkel betrekking hebben op het islamitisch geïnspireerd radicalisme, het behelst ook de andere strekkingen. Binnen het proces van radicalisering nemen trainingskampen een eminente positie in die niet onbelangrijk is. Het is een aspect van het rekruteringsproces dat ingaat na de fase van inlijving van rekruten.

De cultuur van dergelijke trainingskampen hangt nauw samen met deze van 'gangs' en 'sekten' waar de interne sociale cohesie heel sterk is, indoctrinatie wordt bewerkstelligd. Thrasher stelde al in 1963 voor dat het 'gang'-verschijnsel getypeerd kon worden door hun intieme face to face relaties, sterke organisatiestructuur, solidariteit, morele superioriteit en gemeenschappelijke doelen (Thrasher, 1963). Deze kenmerken zijn ook vaak aanwezig bij radicale groeperingen.

1.3.3.5. Beschouwing

Uit de literatuur is gebleken dat rekrutering een proces is dat op verschillende momenten en in verschillende settings kan worden veruitwendigd. We noemden er een aantal in het voorgaande deel. Er zullen waarschijnlijk ook andere rekruteringsmethoden en -settings zijn. Belangrijk te vermelden is dat dit onderzoek zich niet louter focust op het rekruteringsproces als dusdanig maar dit wel beschouwt als een fundamenteel onderdeel van het radicaliseringsproces. Dat betekent dan ook dat we rekrutering als één van de mogelijke triggers dienen te beschouwen. Of er al dan niet andere rekruteringsgronden bestaan maakt niet het voorwerp van dit onderzoek uit, maar is een interessante onderzoekspiste die weinig onderzocht is in België en toekomstperspectieven biedt.

Uit wetenschappelijk onderzoek is gebleken dat de focus van het beleid en de academische wereld vooral geënt is op het islamitisch geïnspireerd radicalisme. Er is een relatief grote hoeveelheid informatie ter beschikking over deze strekking. De aanslagen die vanuit deze vorm van radicalisme werden gepleegd en verijdeld over de hele wereld, en de impact die dit wereldwijd had, zijn hier

waarschijnlijk mede debet aan. De London bombings, 9/11, de aanslag in Madrid, de moord op Theo Van Gogh in Nederland leidden tot een 'boom' in zowel onderzoeksmatige als beleidsmatige aandacht.

Voorliggend onderzoek richt zich, zoals eerder vermeld, niet enkel op islamitisch geïnspireerd radicalisme maar tracht ook het links geïnspireerd, het rechts geïnspireerd radicalisme en het op dierenrechtengebaseerd radicalisme te bestuderen. In het onderzoek wordt daarbij gekeken naar hoe het radicaliseringsproces verloopt, welke triggers hierop van invloed zijn (zoals bijvoorbeeld rekrutering) en welke signalen uit dit proces gedistilleerd kunnen worden. Om deze triggers en signalen te bestuderen werden reeds verschillende modellen ontwikkeld.

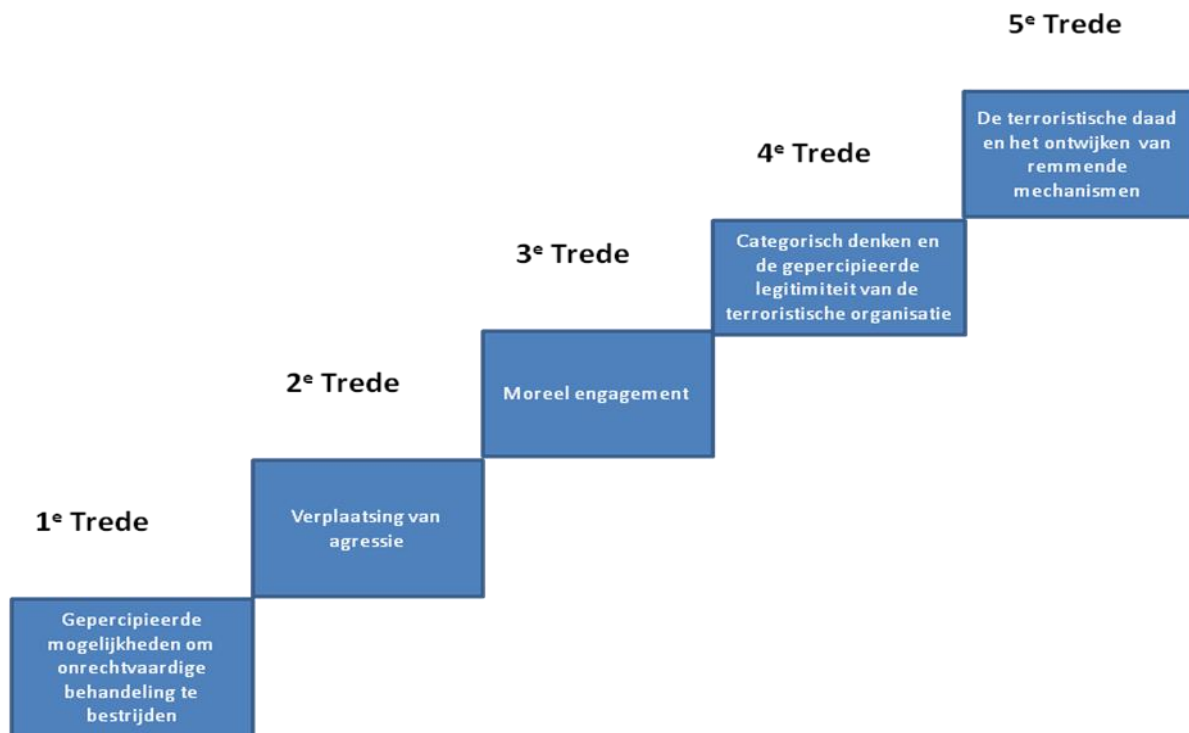
1.4. Modellen van het radicaliseringsproces

Om de verschillende fasen in het radicaliseringsproces in kaart te brengen en na te gaan welke factoren deze afzonderlijke fasen beïnvloeden, bespreken we enkele schematische modellen van het radicaliseringsproces. Diverse wetenschappers hebben getracht het radicaliseringsproces te modelleren. De bespreking van de modellen hieronder is echter niet exhaustief. In onderstaand deel bespreken we achtereenvolgens het trapsgewijze model van Moghaddam, het piramide model van Mc Cauley en Moskalenko (2008), en het model van Mellis (2007). We hebben deze drie modellen geselecteerd omwille van de pragmatische reden dat de modellen – met het oog op de ontwikkeling van een eigen dynamisch model van radicalisering – moeten toelaten informatie systematisch te ordenen.

1.4.1. De staircase benadering van Moghaddam

Fathali M. Moghaddam (2005) beschrijft het radicaliseringsproces als een getrapt proces waarin vijf fasen doorlopen worden. Dit model kan voorgesteld worden aan de hand van de onderstaande figuur.

Figuur: De trap naar terrorisme van Moghaddam

Moghaddam vertrekt vanuit de sociale en psychologische processen die leiden tot terroristische daden. Aan de basis van zijn model ligt de propositie dat verklaringen voor terrorisme, die trachten de oorzaken van terrorisme te herleiden tot dispositionele intrapersoonlijke factoren, te simplistisch zijn. Ondanks de grote inspanningen die zijn geleverd om terroristen te 'profilen' aan de hand van demografische en socio-economische factoren die in verband gebracht worden met terrorisme is men er tot op heden niet in geslaagd een eenduidig profiel te ontwikkelen.

Het trapmodel dient aanzien te worden als een versmallende trap die leidt tot een terroristische daad aan de top van het gebouw. De trap leidt telkens naar een hogere verdieping. Of een persoon al dan niet op een bepaalde verdieping blijft, hangt af van de opties die men percipieert om de ervaren onrechtvaardigheden te kunnen bekampen en de mate waarin men vrede neemt met deze opties om het vooropgestelde doel te bereiken.

Hoe hoger men komt op de trap, hoe minder opties openblijven, en hoe meer men de mening toegedaan is dat het hanteren van geweld de enige optie is om het doel te bereiken.

1.4.1.1. Het gelijkvloers: De psychologische interpretatie van materiële condities

Aan de basis van Moghaddam's verklaringmodel ligt de veronderstelling dat radicale gewelddaden het best verklaard kunnen worden vanuit de psychologische interpretatie van materiële condities en de opties die worden aanzien om situaties van gepercipieerde onrechtvaardigheid te overkomen. Relatieve deprivatie en een gepercipieerde onrechtvaardige behandeling zijn volgens hem de centrale factoren. Deze factoren vormen de voedingsbodem voor collectieve actie.

Hoewel zeer veel mensen in de samenleving zich soms gedepriveerd en onrechtvaardig behandeld voelen, is het voor de opstap naar radicalisering belangrijk waaraan men deze onrechtvaardigheden attribueert. Voornamelijk wanneer men percipieert dat de groep waartoe men behoort pertinent onrechtvaardig behandeld wordt, wordt de kans op radicalisering groter geacht dan wanneer men zich benadeeld voelt omwille van de eigen positie binnen de eigen groep.

1.4.1.2. De eerste verdieping: gepercipieerde mogelijkheden om de onrechtvaardige behandeling te bestrijden

Een aantal individuen die zich onrechtvaardig behandeld voelen klimmen naar de eerste verdieping en zoeken naar oplossingen voor het ervaren onrecht. Moghaddam stelt dat twee factoren het gedrag op deze eerste verdieping bepalen. Ten eerste zijn er de gepercipieerde mogelijkheden voor persoonlijke mobiliteit om de eigen situatie te verbeteren, ten tweede is er de perceptie van de rechtvaardigheid van de overheid. Indien personen in deze fase een mogelijkheid zien om op *legitieme* wijze op te klimmen in de maatschappelijke hiërarchie is de neiging om niet-normatieve acties te ondernemen kleiner dan wanneer men deze mogelijkheid niet ziet. Dit komt waarschijnlijk vanuit het geloof dat de wereld rechtvaardig is en dat persoonlijke inspanningen op een eerlijke wijze zullen worden beloond. Wanneer men de indruk heeft dat de eigen groep op een eerlijke wijze wordt behandeld, is er een grote waarschijnlijkheid dat de overheid zal ondersteund worden.

De perceptie dat de stem van de groep gehoord wordt in beslissingsprocessen van de overheid blijkt een zeer belangrijke factor bij de ervaren rechtvaardigheid. Onderzoek van Tyler (2001, Tyler en Huo, 2002) toont aan dat de belangrijkste factor in de gepercipieerde legitimiteit en de bereidheid om

regulering opgelegd door de overheid na te leven, de gepercipieerde rechtvaardigheid van het beslissingsproces is.

Wanneer men de indruk heeft niet te kunnen participeren in dit beslissingsproces, en over het hoofd gezien wordt, suggereren psychologische theorieën dat er een grote kans ontstaat dat de frustratie en agressie verplaatst wordt naar een zondebok voor deze ervaren problemen, die personen klimmen verder op de trap en komen op de tweede verdieping.

1.4.1.3. De tweede verdieping: verplaatsing van agressie

Terrorisme omvat gewelddadige handelingen gericht tegen burgers, overheid en anderen. Aanslagen op burgers omvatten vaak verplaatste agressie. Vaak is deze agressie verbaal en indirect. De meeste mensen die opklimmen tot de tweede verdieping van het trapmodel stellen geen fysieke agressie, ze beperken zich eerder tot verbaal geweld. Sommigen echter gaan verder dan verbale agressie, vaak onder de invloed van leiders. Onder impuls van invloedrijke leiders worden frustraties omgezet in agressie.

Sterke leiders zouden een belangrijke rol spelen in het kanaliseren van negatieve emoties binnen de groep naar anderen buiten de groep. Er wordt een gemeenschappelijke vijand gecreëerd. Verder wordt door deze leiders veel aandacht besteed aan het doelwit van deze agressie en benadrukt men de bedreiging door outsiders. Zoals hoger reeds werd beschreven versterkt dit de cohesie binnen de groep en wordt de ondersteuning van de groep sterker. In die context ontwikkelt zich de bereidheid om fysiek geweld te gebruiken en op actieve wijze gelegenheden te zoeken om dit geweld te gebruiken. Zij die fysiek geweld wensen te gebruiken klimmen verder naar de derde verdieping op zoek naar manieren om actie te ondernemen.

1.4.1.4. De derde verdieping: Moreel engagement

Terroristische organisaties ontwikkelen zich als een parallelle of schaduwwereld, met een parallelle moraliteit die 'de strijd' rechtvaardigt om het 'ideaal' op welke manier dan ook te bereiken. Vanuit het gezichtspunt van de meerderheid, zijn terroristen 'moreel onthecht' van de conventionele democratische waarden en normen, vooral omwille van hun bereidheid om geweld te gebruiken

tegen burgers. Echter, vanuit het perspectief van de terroristische organisaties zijn juist zichzelf moreel geëngageerd, aangezien zij opkomen voor het 'ideaal', en is het de overheid die immoraliteit verweten wordt. De terroristische organisatie wordt effectief door het mobiliseren van mensen, door rekruten te overtuigen zich los te koppelen van de 'morele waarden' opgelegd door een 'immorele overheid' (morele waarden die echter meestal gedeeld worden door de meerderheid van de burgers) en zich moreel te engageren op de wijze waarop de moraliteit geconstrueerd wordt door de terroristische organisatie.

Deze moraliteit en toegewijde van de rekruten aan de terroristische organisatie wordt aan de hand van diverse tactieken bewerkstelligd. De meest belangrijke tactieken zijn isolatie, groepsbetrokkenheid, geheimhouding en angst (Sageman, 2004). Rekruten worden erop getraind hun parallelle leven geheim te houden, zelfs voor hun partners, ouders, beste vrienden en alle anderen in hun omgeving. De clandestiene aard van hun organisatie, de gepercipieerde strenge overheidsmaatregelen tegen hen, en het gepercipieerd gebrek aan openheid in de maatschappij dragen allen bij tot de isolatie van de maatschappij enerzijds en betrokkenheid met groepsleden anderzijds. In essentie wordt de terroristische organisatie effectief door zich op twee niveaus te positioneren: op het macro-niveau profileert de terroristische organisatie zich als de enige optie om maatschappelijke verandering te bekomen, op het micro-niveau profileert de organisatie zich als een 'thuis' of ingroep voor onbegrepen en onderdrukte individuen.

1.4.1.5. De vierde verdieping: Categorisch denken en de gepercipieerde legitimiteit van de terroristische organisatie

Eens iemand opgeklommen is tot de vierde verdieping en toegetreden is tot de geheime wereld van de terroristische organisatie blijven de rekruten in de meeste gevallen voor relatief lange tijd lid van de organisatie, ze worden deel van kleine cellen, die voornamelijk bestaan uit groepjes van vier à vijf personen. Anderzijds wordt 'voetvolk' gerekruteerd om gewelddadige aanslagen te plegen en eventueel zelfmoordterroristen te worden. Vaak zijn het informele netwerken en een drang ergens toe te behoren die mensen bindt in deze cellen.

De toetreding tot deze geheime activiteiten in kleine groepen leidt tot veranderingen in de percepties van de rekruten: er vindt een verdere legitimering van de terroristische organisatie en

haar doelen en overtuiging dat het doel de middelen heiligt plaats, samen met een versterking van het categorische 'wij tegen zij' wereldbeeld. Meer dan een eeuw onderzoek naar sociale beïnvloeding leert dat conformiteit en gehoorzaamheid zeer aanwezig zijn in de cellen waar de leider van de cel een sterke autoriteit uitstraalt en waar non-conformiteit, ongehoorzaamheid disloyaliteit streng bestraft worden (Mervielde & Van Hiel, 2006). De rekruten in deze cellen worden van binnenin onder druk gezet om zich te conformeren en te gehoorzamen op een manier die leidt tot gewelddaden tegen burgers (en vaak ook tegen zichzelf).

1.4.1.6. De vijfde verdieping: De terroristische daad en het ontwijken van inhiberende mechanismen

Terrorisme omvat gewelddaden tegen burgers die kunnen resulteren in hoge dodentallen (La Free, 2008). Ervaringen van professionele militaire eenheden tonen aan dat intensieve trainingsprogramma's nodig zijn om soldaten voor te bereiden op het doden van vijandige eenheden. Hieruit rijst de vraag hoe terroristische organisaties hun leden *trainen* om handelingen te stellen die onschuldige burgers treffen.

Het antwoord wordt gevonden in twee psychologische processen die een centrale rol vervullen in intergroepsdynamieken (Brown en Gaertner, 2001). Het eerste proces omvat sociale categorisatie (waarbij burgers worden beschouwd als de out-groep), en het tweede proces betreft het creëren van psychologische afstand, door het beklemtonen van verschillen tussen de in-group en de out-group. De categorisatie van burgers als leden van de out-group stemt overeen met het geheim houden van de terroristische organisatie. Rekruten van terroristische organisaties worden aangeleerd iedereen, ook burgers die buiten hun hechte groep staan, te beschouwen als vijanden (Sageman, 2004). Iedereen die niet actief opkomt tegen de onderdrukkende, onrechtvaardige machten wordt beschouwd als vijand.

Vanuit het standpunt van terroristen worden gewelddaden tegen burgers gerechtvaardigd omdat burgers deel uitmaken van de vijand. De perceptie van burgers als vijand helpt te verklaren waarom terroristen niet vatbaar zijn voor wat Lorenz (1966) omschrijft als 'inhiberende mechanismen'. Lorenz stelt dat bepaalde remmende mechanismen bij mensen, net als bij dieren, ervoor zorgen dat

zij niet zomaar overgaan tot het doden van soortgenoten. Deze remmende factoren kunnen bijvoorbeeld oogcontact, inpraten op de dader, gehuil, enz. zijn.

Lorenz argumenteert dat moderne wapens zoals geweren, sowieso een afstand creëren tussen dader en slachtoffer, waardoor de eerste minder vatbaar wordt voor remmende mechanismen. In het geval van daders van terrorisme suggereert men dat het beschouwen van de burger als de vijand en het overbeklemtonen van verschillen tussen de in-group en de out-group de nodige afstand creëert om over te gaan tot gewelddaden.

1.4.2. Het piramidale model van Mc Cauley en Moskalenko

Mc Cauley en Moskalenko (2008) omschrijven radicalisering als een verandering in geloofsovertuigingen, gevoelens en gedrag bij personen, waarbij men in toenemende mate de neiging heeft geweld te hanteren en opofferingen te brengen ter verdediging van de in-group in intergroepsconflicten. Zij willen een antwoord formuleren op de vraag welk proces individuen, groepen en de massa verschuiven naar conflictsituaties en geweld.

Volgens Mc Cauley en Moskalenko zijn er verschillende betekenissen van radicalisering. De belangrijkste verschillen in de diverse vormen van radicalisering bevinden zich in de overtuigingen, emoties en gedrag. Vanzelfsprekend is het gedrag de belangrijkste praktische bekommernis.

Zoals bij iedere ideologie wordt deze aangehangen door een bepaalde groep personen die in belangrijke mate bekommerd is om deze ideologie. Zij stellen dat radicaliserend gedrag gepaard gaat met een toenemende tijdsinvestering, economische investering, toenemend risico-gedrag en geweld, ter ondersteuning van een politieke groep. Hierbij is een onderscheid vast te stellen in de mate waarin men zich betrokken voelt bij deze politieke ideologie.

Activisten binnen een sociale beweging zijn meer geneigd dan niet-activisten de overtuigingen of 'kaders' te delen waar deze bepaalde beweging voor staat. Zo zullen activisten die opkomen tegen de armoede bijvoorbeeld andere oorzaken voor armoede aandragen dan niet-activisten. Radicalisering wordt in die betekenis geassocieerd met een syndroom van overtuigingen over de actuele situatie en de historiek die tot de huidige armoede situatie geleid heeft. Vaak wordt hierbij het discours gehanteerd dat men deel uitmaakt van een speciale of uitverkoren groep die onrechtvaardig werd behandeld en verraden, waar niemand anders om geeft en waarbij de situatie zo nijpend is dat de groep en haar belangen het gevaar lopen uit te sterven.

Personen die zich meer engageren om op te komen voor dit probleem hebben sterkere gevoelens en overtuigingen dan mensen die zich hierop minder betrokken voelen. Activisten zijn geneigd meer ontgoocheling en vernedering te ervaren bij het falen van de groep, en zullen sterkere gevoelens van trots en blijdschap ervaren wanneer hun groep zegeviert. Tevens ervaren zij meer woede en angst tegenover de vijanden van hun groepsbelangen. Deze emoties worden gezien als de veruitwendiging van de identificatie met de groep. Dit uit zich in het zorg dragen voor de groep, in relatie tot andere groepen.

De menselijke capaciteit om zich betrokken te kunnen voelen op grote en onpersoonlijke collectiviteiten, als een uitbreiding van de eigen familie, vormt de basis voor massapolitiek, en is de voorwaarde voor nationalistische, etnische en religieuze groepsconflicten (Mc Cauley, 2006). Aangezien individuen die overgaan tot terroristische daden een zeer kleine groep vormen tussen alle anderen die dezelfde overtuigingen en emoties delen, beschouwt Mc Cauley hen als de top van de piramide. De basis van de piramide wordt gevormd door al wie sympathiseert met de doelen waar de

terroristen voor strijden. Van de basis tot de top van de piramide worden de aantallen van de groepsleden kleiner, maar wordt de mate van radicalisering in overtuigingen, emoties en gedrag groter. Volgens deze benaderingswijze van radicalisering is er een gradueel verschil dat terroristen onderscheidt van sympathisanten. De vraag die hier naar voor komt is hoe individuen van de basis tot de top van terroristisch geweld evalueren.

(1) De basis in het model van Mc Cauley en Moskalenko (2008) wordt gevormd door sympathisanten, dit is de grootste groep in aantal aanhangers. Het gaat om mensen die de ideologie ondersteunen maar niet akkoord gaan dat gewelddadige actie de aangewezen methode is om hun ideologie door te drukken in het maatschappelijk bestel.

(2) Een niveau hoger, situeren de auteurs van dit model de aanhangers of medestanders, dit zijn personen die het gebruik van geweld gerechtvaardigd vinden, maar niet zelf wensen over te gaan tot het gebruik ervan. Het verschil met sympathisanten bevindt zich in de opinie dat geweld gerechtvaardigd is.

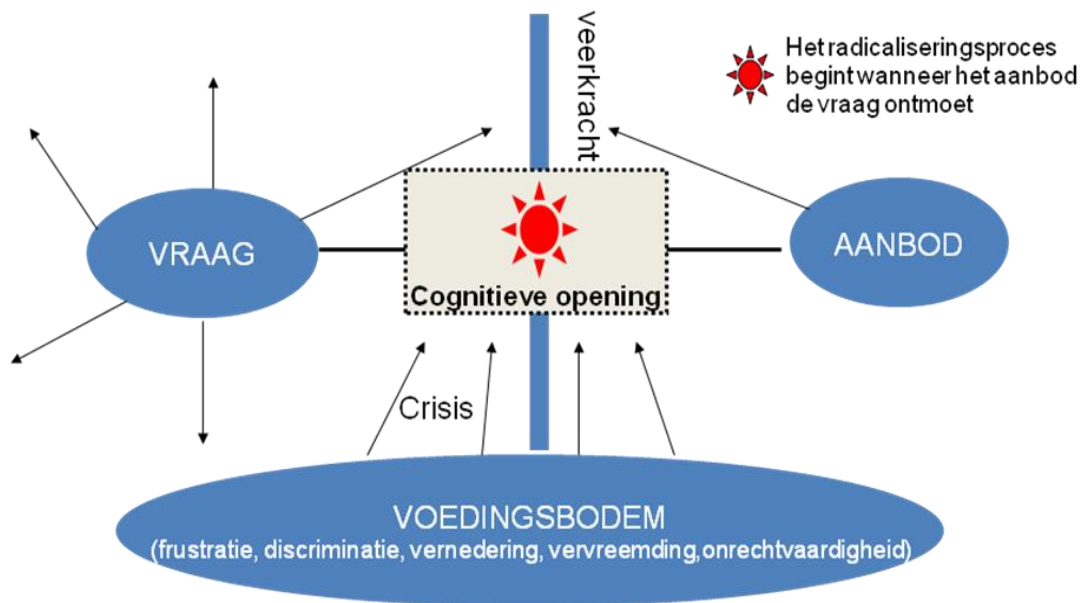
(3) Op het volgende echelon bevinden zich activisten, dit zijn personen die zich actief engageren om op te komen voor hun doel en geweld gerechtvaardigd vinden, doch niet overgaan tot het gebruik van geweld. Het verschil met het lagere niveau situeert zich in het engagement dat de activisten vertonen ter ondersteuning van de ideologie, samen met de opinie dat geweld gerechtvaardigd is. Hier situeren Mc Cauley en Moskalenko de potentiële rekruten voor de terroristische organisatie.

(4) Actoren die gebruik maken van illegaal geweld omschrijven Mc Cauley en Moskalenko als radicalen⁴. Deze bevinden zich in de top van de piramide, het betreft een zeer kleine groep personen die actief deelneemt aan gewelddadige (terroristische) acties.

De processen die ertoe leiden dat personen opklimmen in de piramide zijn zeer sterk vergelijkbaar met de processen die Moghaddam in zijn model beschrijft en worden daarom niet herhaald.

⁴ De definitie van radicalisme die Mc Cauley en Moskalenko hanteert wijkt sterk af van de werkdefinitie die gehanteerd wordt in dit onderzoek.

1.4.3. Het model van Collin Melis

Het bovenstaande model verschilt van de andere modellen, mede doordat het veeleer vanuit een beleidsmatige hoek is opgezet. Mellis (2007) ontwikkelde dit schema om een handvat te bieden om het radicaliseringsproces beter te vatten en duiding te geven bij de interactie tussen diverse factoren die hierbij relevant zijn⁵. Hij beschouwt de voedingsbodem, de vraagzijde, de muur van weerbaarheid en de aanbodzijde als de verschillende facetten waar vanuit preventief oogpunt kan op ingewerkt worden.

Het schema vertrekt van de premisse dat mensen binnen de bredere maatschappij af en toe geconfronteerd worden met gevoelens van frustratie, discriminatie, vervreemding, vernedering en onrechtvaardigheid. Deze factoren kunnen stimulansen zijn tot het zoeken naar antwoorden op deze gevoelens van frustratie. Vaak worden deze antwoorden gezocht binnen het publieke debat. Wanneer mensen zich echter niet meer kunnen vereenzelvigen met dit publieke debat, en zich onttrekken aan de dialoog ontstaat een proces van sociale isolering en valt de kanalisering van

⁵ De onderzoeksequipe bekwam deze informatie na een gesprek met Collin Mellis op de *Cities conference 2009 on polarisation and radicalisation* te Amsterdam op 28 oktober 2009.

frustraties in het publieke debat weg en gaat men antwoorden op deze frustraties elders zoeken. Dit wordt bedoeld met de *vraag*.

Terzelfdertijd is er een actief *aanbod* aan radicale ideeën. Het aanbod gaat actief op zoek naar personen die zich aan de vraagzijde bevinden (cfr. rekrutering). Het aanbod tracht hen te overtuigen van de noodzaak en de logica van bepaalde (vaak extremistische) ideologieën.

Tevens staat de aanbodzijde niet los van de voedingsbodem, maar bespeelt zij deze door via allerhande kanalen maatschappelijke 'problemen' uit te vergroten en polarisatie te stimuleren. Radicale groeperingen hebben baat bij een rigide zwart-wit, ingroup-outgroup denkpatroon, waarbinnen elke nuance verloren gaat.

De ontmoeting tussen vraag en aanbod komt er niet automatisch. Mensen zijn niet uit zichzelf zomaar ontvankelijk voor een extremistische ideologie. De vraag rijst waarom de extremistische gedachtegang aantrekkelijk is voor zij die zich aan de vraagzijde bevinden. De meesten zouden onverdeeld deelname aan deze bewegingen weigeren omwille van hun gewelddadig radicaal karakter en hun extremisme. Mensen bezitten echter een bepaalde veerkracht die een buffer vormt tussen de zoektocht naar een identiteit en het toetreden tot radicale ideologieën.

Om zichzelf effectief open te stellen voor dergelijke radicale ideeën dient een cognitieve opening te ontstaan om een visie toe te laten die voorheen als extremistisch beschouwd werd. Deze essentiële cognitieve opening is opgewekt door het ervaren van een bepaalde vorm van crisis - aanschouw de voedingsbodem - die de zekerheid van eerder aangehangen (conventionele) ideeën dooreenschudt en individuen openstelt voor alternatieve perspectieven. Met andere woorden, de crisis breekt door de muur van veerkracht en laat een cognitieve opening achter waardoor het radicale gedachtegoed kan binnenkomen. Deze crisis kan allerlei vormen aannemen, het kan gaan om een persoonlijke crisis, zoals een overlijden van een naaste vriend of familielid, een concreet voorval waarin men een heel sterk gevoel van discriminatie, vernedering of onrecht heeft ervaren. Evenzeer kan het maatschappelijke gebeurtenissen betreffen zoals de aanslagen op 9/11, politieke beslissingen die sterk botsen met de eigen overtuigingen. Anders geformuleerd gaat het om de druppel die de emmer doet overlopen.

1.4.4. Beschouwing

We dienen vast te stellen dat de drie besproken modellen een fundamenteel andere insteek hebben. In het model van Moghaddam wordt radicalisering eerder gezien als een procesmatig gegeven, een verschuivingsproces als het ware, terwijl in het model van Mc Cauley en Moskalenko radicalisering veeleer gezien wordt als een organisatie-model, waarin diverse leden zich op diverse organisatie- en radicaliseringsniveau's bevinden. Mellis houdt in zijn modellering veeleer rekening met het tijdsaspect, het moment waarop vraag en aanbod elkaar ontmoeten, hetgeen hij de 'cognitieve opening' noemt. De drie modellen incorporeren dan ook een ander aspect en zijn vanuit dit opzicht complementair.

1.5. Analyse : naar een dynamisch model van radicalisering

Op basis van de informatie die we halen uit de wetenschappelijke literatuur en de hoger besproken modellen van radicalisering werd besloten een eigen model te ontwikkelen in het kader van dit onderzoek.

Alvorens we het model bespreken dienen we enkele kanttekeningen te maken. We benadrukken dat het schetsen van een model een vereenvoudiging van de werkelijkheid weergeeft. Er zijn veelvuldige paden die kunnen leiden tot radicaal geïnspireerd geweld. Deze paden zullen ook pas bewandeld worden als de specifieke stimulerende factoren samenvloeien. Het proces is zeker niet rechtlijnig, waarmee bedoeld wordt dat wie zich in de beginfase van het radicaliseringsproces bevindt niet gedetermineerd is om extremist te worden en zal eindigen met het gebruiken van extreem geweld. Elke fase in het radicaliseringsproces is dynamisch en wordt gekenmerkt door fluctuaties in de graad waarin men geradicaliseerd is. Hieruit volgt dat het mogelijk is dat individuen zich ten allen tijde spontaan aan het radicaliseringsproces zullen onttrekken.

Het model dat door de onderzoeksequipe werd ontwikkeld is in essentie een piramidaal model dat elementen tracht te integreren van enerzijds de modellen van Mc Cauley en Moskalkenko (2008), Mellis (2007) en Moghaddam (2005) en anderzijds het proces van rekrutering. We beschouwen het radicaliseringsproces als een proces waarin drie grote fasen onderscheiden kunnen worden: “radicalisme”, “extremisme” en in zeldzame gevallen “terrorisme”, die zich op een continuüm bewegen.

De eerste fase, de basis van de piramide wordt beschreven als radicalisme. De basis wordt gekenmerkt door sympathisanten en aanhangers. Deze vormen de grootste groep in een dergelijk radicaliseringsproces. In deze fase ontstaan radicale ideeën ten gevolge van frustraties resulterend uit een gepercipieerde systematische onrechtvaardige behandeling van de eigen groep (Moghaddam, 2005). Men komt in een situatie terecht waarin men een oplossing zoekt voor deze frustraties. Een groot aantal personen zal zich beperken tot legitieme pogingen om een oplossing te zoeken en zal alle vormen van geweld afwijzen om tot een oplossing te komen, dit zijn volgens Mc Cauley en Moskalkenko (2008) de zogenaamde sympathisanten. We veronderstellen dat mensen van nature gewelddadige oplossingen afzweren. Met andere woorden botst de opinie dat het gebruik van

geweld te rechtvaardigen valt op een muur van persoonlijke weerbaarheid (Mellis, 2007). Anderzijds kunnen toenemende frustraties, vaak in combinatie met een ingrijpende gebeurtenis, ook wel 'trigger' genoemd, ertoe leiden dat de muur van weerbaarheid barst en er een verschuiving in opinies plaatsvindt waarin men het hanteren van geweld als gerechtvaardigd ziet. Mc Cauley en Moskalenko (2008) labelen dit in hun model als 'de aanhangers'. Dit hoeft niet te betekenen dat men werkelijk overgaat tot het hanteren van geweld. Het doorbreken van de muur van weerbaarheid wordt in dit model beschouwd als een graduele toename in de mate van radicalisering. Deze fase in het radicaliseringsproces gaat gepaard met de eerste fase in het rekruteringsproces. De AIVD (2002) omschrijft dit als 'het spotten' en het is inherent verbonden met het actieve rekruteringsproces. Hier gaan rekruteurs actief op zoek naar potentiële gegadigden die zich in diverse settings bewegen.

Eens men geweld rechtvaardigt kunnen interacties in groepen ertoe leiden dat er bij diverse individuen een verschuiving plaatsvindt in de mate waarin men overtuigd is dat de ideologie die men aanhangt de enige juiste is en dat geweld de aangewezen methode vormt om een maatschappij, gebaseerd op deze ideologie, tot stand te brengen. Moghaddam (2005) omschrijft deze fase in het 'staircase' model als de verplaatsing van agressie en het moreel engagement. Kenmerkend hierbij is dat hoe verder men evolueert naar extremistische standpunten en meer afstand neemt van gematigdheid, hoe kleiner de groep medestanders wordt. Met andere woorden leidt iedere toename in radicalisering tot een afname in het aantal medestanders.

Eens deze fase bereikt, nl. de fase van het extremisme zullen de groepen kleiner worden, onder groepsdruk krijgen meningen een extremistische connotatie, en wordt er algemeen aanvaard dat geweld de enige mogelijkheid is om het vooropgestelde doel te bereiken. Binnen deze groepen ontstaat er een grote homogeniteit in overtuigingen en hoe deze moeten gerealiseerd worden. Op dit niveau werden de individuen reeds gespot en komen ze in de tweede fase van rekrutering terecht namelijk de indoctrinatie. Doordat de groepen kleiner worden naarmate men vordert in het radicaliseringsproces, hoe minder zichtbaar ze worden in de maatschappij of zelfs helemaal in de clandestiniteit zijn ondergedoken. De fase waarin voorbereidende handelingen getroffen worden om concreet geweld te plegen wordt beschreven als de extremistische fase. Groepen die in deze fase actief zijn, zijn relatief klein, en opereren clandestien. Ze worden gekenmerkt door een zeer sterke groepscohesie en een groot onderling vertrouwen tussen de groepsleden. We willen in deze fase wijzen op de flinterdunne scheidingslijn tussen preventie en repressie bij de aanpak van het

fenomeen. Op de basis van de piramide kunnen er preventieve acties ondernomen worden, op het volgende echelon is dit niet duidelijk, er is met andere woorden een grijze zone. Een evenwicht tussen preventie en repressie zal hier fundamenteel zijn.

Evolueren we naar de laatste fase, nl. de top van de piramide dan gaan we ervan uit dat terrorisme slechts in zeldzame gevallen zal veruitwendigd worden. Een klein aantal personen uit de bovenstaande extremistische groepen zal de nood voelen om werkelijk over te gaan tot gewelddadige actie, en hiervoor voorbereidende handelingen beginnen te treffen. De groep is op de top van de piramide heel klein en niet meer zichtbaar in de maatschappij. De laatste fase van het radicaliseringsproces gaat gepaard met de laatste fase van het rekruteringsproces d.i. de afronding. Men gaat doelwitten selecteren, handleidingen consulteren om bommen te vervaardigen, trainingskampen volgen, edm.

We merken dat het radicaliseringsproces vertrekt vanuit individuen die frustraties oplopen door zichzelf te beschouwen als leden van een minderheidsgroep die systematisch benadeeld wordt in vergelijking met andere groepen in de samenleving. Op één of andere manier blijken leden van deze groepen die deze frustraties delen elkaar te vinden. Zo worden kleine hechte groepen gevormd waarin de radicalisering in belangrijke mate kan toenemen.

Conclusie

Samenvattend stellen we dat het radicaliseringsproces aanvangt met radicalisme, en het radicaliseringsproces kan eindigen met de creatie van een terrorist. Opmerkelijk is dat hoe hoger men op de piramide klimt, hoe kleiner de groepen worden. De groepen gaan zich alsmaar meer afschermen en afzetten van de anderen, in casu de maatschappij. Ze gaan als het ware een bolster rondom de groep vormen die dikker wordt naarmate men vordert in het proces van radicalisering. Daarbij komt ook dat naarmate de groepen kleiner worden en de bolster dikker en dikker wordt, de groepen minder en minder zichtbaar worden in de samenleving en dit tot het moment dat ze de clandestiniteit induiken. Vanaf het moment dat groepen en individuen de clandestiniteit induiken is het vaak te laat om preventief in te werken op dergelijke individuen en groepen en moeten er repressieve maatregelen genomen worden. Het is dan aan inlichtingendiensten en politie om dergelijke groeperingen die extremistisch mogen genoemd worden op te sporen en aan te pakken.

Het voorkomen dat groepen of personen in de clandestiniteit zullen terechtkomen en als dusdanig tijdig ingrijpen is de essentie van dit onderzoek. Dit wordt beoogd met het in kaart brengen van het radicaliseringsproces. In dit proces doen zich immers steeds een aantal momenten voor die zichtbaar zijn voor de buitenwereld. Op elk van die momenten kunnen bepaalde signalen te herkennen zijn of triggers geïdentificeerd worden die van invloed zijn op dit proces. Om deze signalen/triggers in kaart te brengen worden door de onderzoeksequipe in de tweede fase van dit onderzoek de volgende stappen gezet in de vorm van drie gelijklopende onderzoeksmethoden.

Hoofdstuk 2: Onderzoeksdesign

2.1. Drie simultane onderzoekspistes

Gezien de complexe problematiek van het fenomeen radicalisering werd, in overleg met de opdrachtgever na afronding van de eerste fase, beslist om het onderzoek op *drie sporen* verder te zetten. Om het proces van radicalisering - met name de eerste fasen van dit proces – vanuit verschillende perspectieven in kaart te brengen en van een empirisch substraat te voorzien, werd het onderzoek verder gezet aan de hand van interviews met bevoorrechte getuigen, een selectie van Belgische cases en een meta-analyse van reeds uitgevoerde (buitenlandse) studies. Doorheen deze drie sporen hebben we geprobeerd zoveel mogelijk de strekkingen, die door de opdrachtgever werden bepaald, nl. links geïnspireerd radicalisme, rechts geïnspireerd radicalisme, op dierenrechten gebaseerd activisme en islamitisch geïnspireerd radicalisme, te betrekken. We waren hier echter afhankelijk van enerzijds de beschikbaarheid van informatie en de toegankelijkheid daarvan anderzijds.

2.2. Interviews met bevoorrechte getuigen

In eerste instantie werd een grote reeks van non-directieve interviews gevoerd met bevoorrechte getuigen. Hierbij werden bevoorrechte getuigen met betrekking tot de vier strekkingen die in dit onderzoek relevant zijn, bevraagd. Deze interviews hadden verschillende doelstellingen: het diepgaander in beeld brengen van het radicaliseringsproces en het in kaart brengen van beleidsinitiatieven in dit domein. Tijdens de algemene interviews werd gepeild naar de kennis over het radicaliseringsproces, de verschillende fasen in dit proces en de daaraan gekoppelde mogelijke signalen en/of triggers. Ook werd gevraagd naar het geven van voorbeelden van ‘geradicaliseerde’ personen. Daarnaast peilden we naar de mogelijke aanpak en/of voorkoming van radicalisering. De interviews waren semi-gestructureerd van aard, waarbij er gebruik werd gemaakt van een checklist die in bijlage wordt toegevoegd.⁶ Mits toestemming van de interviewees werden de interviews

⁶ Deze checklist werd gehanteerd tijdens het interview om het bespreken van een aantal topics te verzekeren en kon ook gebruikt worden bij de codering van de interviews (Marschan-Piekkari en Welch (2004)).

opgenomen aan de hand van een dictafoon. Nadien werden ze integraal uitgetikt. De interviews duurden gemiddeld één tot anderhalf uur. Voor het verzamelen van respondenten werd gebruik gemaakt van de sneeuwbal methode, waarbij aan de respondenten werd gevraagd om ons door te verwijzen naar andere relevante respondenten. De resultaten van deze interviews worden weergegeven in paragraaf 3.1.

2.3. Retrospectieve analyse van twee Belgische cases

Op basis van de interviews met de bevoorrechte getuigen werden 2 *cases* geselecteerd die in de Belgische setting hebben plaatsgevonden. Deze cases werden gehanteerd met het oog op het reconstrueren van het radicaliseringsproces. Aan de hand daarvan konden bepaalde beslissende fasen in dit proces in kaart worden gebracht. Dit werd onder andere gedaan aan de hand van het bestuderen van bronnen rond de cases (gerechtelijke dossiers, grijze literatuur), en indien mogelijk door interviews met betrokkenen (politiemensen, federaal parket, mensen van inlichtingendiensten, ...). Door deze cases te reconstrueren kon een zicht verworven worden op het proces, dat personen in de case doormaakten, alsook op de momenten waarop ingrijpen misschien mogelijk was geweest. Gaf de persoon bepaalde signalen? Hoe werd het voor de omgeving duidelijk dat er sprake was van een proces van radicalisering? Wie kon deze signalen opvangen? Wanneer bleek ingrijpen niet meer mogelijk?

De doelstelling van het bestuderen van de cases was het radicaliseringsproces *retrospectief* in beeld brengen om duidelijk de verschillende momenten in het proces te kunnen herkennen (bv. het moment van terugtrekking) met het oog op het zoeken naar mogelijke ingangen voor preventieve maatregelen.

De cases werden mede geselecteerd op basis van de eerste verkennende interviews. De cases die werden bestudeerd, werden geselecteerd op basis van hun relevantie voor dit onderzoek, de mate waarin de cases retrospectief onderzoek toelaten (toegankelijkheid van de respondenten) en de mate waarin de cases het radicaliseringsproces goed in zicht brengen. Een selectie criterium dat gehanteerd werd bij de selectie van de cases was de rechtvaardiging en aanvaarding van geweld. Bij deze cases waren we niet uitsluitend op zoek naar personen of cases die de piramide geheel doorlopen hebben. Het kon met andere woorden ook gaan om cases waarin de bereidheid tot het

plegen van geweld aanwezig was, zonder dat men ook daadwerkelijk tot geweld overgegaan was. Geweldrechtvaardiging was niet de focus van de cases, de focus van onze aandacht was gelegen in het voorveld, wat vooraf is gegaan aan de rechtvaardiging van geweld en mogelijke geweldpleging.

Na de selectie van de cases, één islamitisch geïnspireerde case en één rechts geïnspireerde case, werd elke case retrospectief bestudeerd. De eerste case die besproken wordt, is de case 'Muriel Degauque' (De Stoop, 2010), de tweede case betreft 'Blood and Honour'. We verwijzen voor de bespreking van deze cases naar paragraaf 3.2.

2.4. Meta-analyse

Ter aanvulling van de twee eerder genoemde onderzoeksmethoden, werd als derde methodiek de meta-analyse gehanteerd. Een meta-analyse laat toe om de uitkomsten van verschillende onderzoeken te analyseren en, indien mogelijk, onderling te vergelijken (Hannes & Claes, 2007).

De onderzoeksequipe bestudeerde in het kader van deze meta-analyse 4 buitenlandse rapporten. Het betreft 1 rapport opgesteld in het Verenigd Koninkrijk en 3 in Nederland:

- Niet-gepubliceerd rapport rond islamitisch geïnspireerd radicalisme
- 'Dierenrechtenextremisme in Nederland. Gefragmenteerd maar groeiende' – AIVD
- 'Islamitische en extreem-rechtse radicalisering in Nederland' – Alfons Fermin
- 'Kennisontwikkeling in modellen' - KLPD

Verdere informatie over de inhoud van deze meta-analyse kan teruggevonden worden in paragraaf 3.3.

2.5. Analysemethode

De analyse van de drie onderzoeksmethoden werd uitgevoerd aan de hand van onderstaande matrix-structuur. Na het afnemen van de interviews werden tien codes geselecteerd die als relevant werden beschouwd in het radicaliseringsproces, ons hierbij baserend op de literatuurstudie uit voorgaand hoofdstuk. Deze codes zijn brede categorieën waarin we empirische informatie hebben gebundeld. Elke onderzoeksmethode werd getoetst aan de vooropgestelde codes.

	Interviews	Case-study	Meta-analyse
1. Fenomeen			
2. Ideologie			
3. Polarisatie			
4. Voedingsbodem			
5. Signalen			
6. Triggers			
7. Isolatie			
8. Illegitieme handelingen			
9. Individu versus groep			
10. Rekrutering			

De eerste code 'Fenomeen', is een toetsingselement naar de mate van het voorkomen van de vier strekkingen in België, namelijk rechts geïnspireerd radicalisme, links geïnspireerd radicalisme, islamitisch geïnspireerd radicalisme en op dierenrechten gebaseerd activisme.

De tweede code 'Ideologie' is een niet te miskennen en te onderschatten element dat speelt bij politieke radicalisering. Door een welbepaalde ideologie als waarheid te aanschouwen en zich te laten sturen door deze ideologie kunnen mensen in een radicaliseringsproces stappen, doorschieten of zelfs in zeldzame gevallen illegitieme handelingen stellen.

Polarisatie, de derde code, wordt in de literatuur vaak samen aangehaald met radicalisering. Gaat polarisatie vooraf aan radicalisering? Of gaat radicalisering eerder polarisatie vooraf? Of is een derde scenario mogelijk, namelijk hebben ze een versterkend effect op elkaar (cf. theorie van de communicerende vaten)? Op basis van onze analyses wordt getracht een beeld te schetsen van de relatie tussen radicalisering en polarisatie.

De vierde code 'Voedingsbodem' wordt in het theoretische luik als belangrijk beschouwd. Op basis van de analyse van de drie onderzoeksmethoden gaan we na of de impact van de voedingsbodem werkelijk een dermate belangrijke rol speelt in het radicaliseringsproces. Tevens gaan we na welke elementen in de voedingsbodem vervat kunnen zitten.

Bij de analyse van de vijfde code 'Signalen' proberen we te achterhalen of er bij geradicaliseerde personen enige detectiekenmerken optreden en of men die überhaupt kan extraheren, we vergewissen ons van het feit dat een eenvoudige checklist hier klaarblijkelijk niet aan de orde is. Zijn er bijvoorbeeld welbepaalde handelingen die bij potentiële radicaliserende individuen te detecteren vallen? Wie kan deze handelingen detecteren, wie zijn de actoren in dit verhaal? En wat is het arsenaal van mogelijkheden die in het bereik van deze actoren ligt?

De volgende code 'Triggers' is van belang omdat mensen vaak bepaalde radicale opinies vormen maar daarom niet per definitie doorschieten in het radicaliseringsproces. Welbepaalde triggers kunnen ervoor zorgen dat dit wel gebeurt. In het theoretische luik werd al vermeld dat bepaalde gebeurtenissen in het persoonlijke leven zeer ingrijpend kunnen zijn en dat de reactie hierop vaak onvoorspelbaar kan veruitwendigd worden. Dit noemen we de individueel-psychologische factoren. Daarnaast gaan we ook na of omgevingsfactoren - zoals werkloosheid, betogingen, sociale cohesie – een triggereffect kunnen hebben op het radicaliseringsproces. En als laatste onderzoeken we wat de invloed is van maatschappelijke en geopolitieke factoren, bijvoorbeeld de oorlog in Irak. Of is het een combinatie van deze factoren die ervoor zorgt dat een individu of groep doorschiet in het radicaliseringsproces?

De zevende code 'Isolatie' duidt op het gegeven dat individuen en groepen zich, naarmate het proces vordert, steeds minder zichtbaar en toegankelijk openstellen in de wijk, buurt en het publieke openbare leven in het algemeen.

Bij de achtste code 'Illegitieme handelingen' gaan we na of radicale personen mogelijks welbepaalde illegitieme handelingen stellen. Bij de analyse van deze code toetsen we de hypothese of (ex)criminelen doorschieten in het radicaliseringsproces.

De negende code 'Individu versus groep' werd ook al aangekaart in ons theoretisch luik: Verloopt radicalisering voornamelijk volgens een individueel proces, of speelt het proces zich af in de groepscontext waarin het individu zich bevindt?

Rekrutering, de tiende code, vormt ook een belangrijke factor in het radicaliseringsproces. Aan de hand van de analyse van de onderzoeksmethoden trachten we volgende vragen te beantwoorden:

Verloopt rekrutering ook procesmatig? In welke mate bestaat er actieve rekrutering waarbij rekruteurs mensen gaan ronselen? En in hoeverre is er sprake van passieve rekrutering of zelfontbranding waarbij mensen zelf op zoek gaan naar antwoorden op vraagstukken waar zij mee worstelen? Of is er een soort wisselwerking tussen actieve en passieve rekrutering? Wat zijn de mogelijke settings waarin rekrutering kan plaatsvinden? En wat is de rol van het financiële aspect binnen het proces van rekrutering?

De resultaten van deze transversale analyse worden in hoofdstuk drie per onderzoeksmethode besproken. Op basis van de resultaten van de analyse wordt in hoofdstuk vier een synthese gemaakt van het proces van radicalisering. Hierbij wordt het eigen ontwikkelde dynamische model van radicalisering getoetst aan de empirische resultaten die uit het onderzoek zijn voortgevloeid.

In het vijfde hoofdstuk wordt vervolgens een niet-exhaustieve lijst van initiatieven gegeven die reeds in binnen- en buitenland werden ontwikkeld. Ter afronding gaan we in op aanbevelingen betreffende potentiële initiatieven die in België kunnen worden opgezet ter preventie van radicalisering.

Hoofdstuk 3: Empirische resultaten

Inleiding

In dit hoofdstuk worden de resultaten van de analyse van de drie onderzoekspistes besproken. Het betreft de rapportage van de interviews met de bevoorrechte getuigen, de resultaten voortvloeiend uit de Belgische case-studies en als laatste onderdeel de meta-analyse van de buitenlandse onderzoeksrapporten. De resultaten van elke onderzoeksmethode worden besproken aan de hand van de tien vooropgestelde codes. De synthetische geïntegreerde conclusie van dit hoofdstuk wordt gegeven in hoofdstuk vier.

3.1. Interviews met bevoorrechte getuigen

In dit onderdeel worden de resultaten van de analyse van de interviews met de bevoorrechte getuigen besproken. Dit zijn één voor één expertmeningen, die minstens door ervaringskennis onderbouwd zijn. Daarom hebben we ook uitdrukkelijk voor deze respondenten gekozen. De interviews worden systematisch getoetst aan elk van de vooropgestelde codes. Een belangrijke opmerking hierbij: de elementen die hier ter sprake worden gebracht, worden gezien als opvallende elementen uit de gesprekken met de bevoorrechte getuigen. Het is echter geen representatie van de globale visie van de respondent over het fenomeen.⁷ Onderstaand schema biedt een overzicht van de sectoren waartoe de respondenten behoren. Twee respondenten (Y en Z) vulden de vragenlijst louter schriftelijk in. Om de anonimiteit van de respondenten te garanderen, rapporteren we over alle respondenten in de mannelijke vorm.

⁷ Indien de bevoorrechte getuigen tijdens het interview concrete termen hanteerden, werden deze letterlijk overgenomen in de rapportage van de resultaten.

	België: Respondent ...	#	Nederland: Respondent ...	#	Tot.
De sociale sector	A, E	2	-	0	2
De academische wereld	C, F	2	P, S, U, Y, Z	5	7
Gemeentelijke diensten	-	0	Q, R	2	2
Inlichtingendiensten	H, V, X	3	-	0	3
Onafhankelijke instellingen	D	1	O, W	2	3
Politie	J, L, M	3	N	1	4
Justitie	T	1	-	0	1
Overheidsdiensten	B	1	K	1	2
Onafhankelijke experts	I	1	-	0	1
Media	G	1	-	0	1
Totaal		15		11	26

3.1.1. Fenomeen

Respondenten H en M benadrukken dat radicalisering 'an sich' geen kwaad kan. Respondent H meent dat bepaalde samenlevingen net radicale mensen nodig hebben om bepaalde dingen op gang te zetten of om veranderingen te weeg te brengen. Alleen, stelt hij, mag dat radicalisme niet omslaan in extremisme of terrorisme. Respondent S beaamt dit door aan te halen dat radicalisme past in een democratie. Daarbij aansluitend werd door respondent W aangegeven dat wat radicaal is voor een deel door het systeem wordt bepaald. Zo merkt hij op dat Martin Luther King en Nelson Mandela ongetwijfeld ook radicale figuren waren. De grens tussen radicaal zijn en maatschappijkritisch zijn is, volgens hem, dus helemaal niet zo zwart-wit. Dezelfde respondent geeft ook aan dat radicalisering voor veel mensen een taboe-onderwerp is.

Alle Belgische respondenten (pro memorie: n=26) zijn het er over eens dat in België het islamitisch geïnspireerd radicalisme het meest bedreigend is en dat het op dierenrechten gebaseerd activisme het minst bedreigend is. Wat het links geïnspireerd radicalisme betreft, menen respondenten B, H, J en X dat vooral het anarchisme, de laatste jaren in België een opmars maakt. Volgens respondent B gaat het anarchisme momenteel meer gepaard met gewelddadige acties dan het rechts geïnspireerd radicalisme en is het in die zin zorgwekkender. Het rechts geïnspireerd radicalisme heeft door de

jaren heen, volgens respondent X, een vaststaand volume. In de volgende paragrafen zullen we op elk van deze strekkingen wat dieper ingaan.

3.1.1.1. Islamitisch geïnspireerd radicalisme

Respondent H stelt dat, hoewel ze nog geen enkele aanslag gepleegd hebben in ons land, het islamitisch extremisme momenteel ‘hot issue’ is in België. Hij wijst erop dat de dreiging reëel is. Respondent J bevestigt dit en stelt dat de islamgemeenschap één van de meest radicaliserende gemeenschapsgroepen is (in Brussel). Respondent E nuanceert deze bevindingen. Hij merkt op dat hij inzake islambeleving een aantal dingen heeft zien evolueren: meisjes die een hoofddoek gaan dragen, jongeren die meer dan vroeger naar de moskee gaan. Volgens hem moet hier echter de vraag gesteld worden: ‘Wanneer wordt dit een probleem?’ Deze respondent gaat er vanuit dat 99% van de gevallen niet problematisch is. Respondent W onderstreept dat het vaak ook gaat om individuen die worstelen met de inpassing van de islam in de moderne (Belgische) samenleving – bijvoorbeeld het hoofddoekendebat. Volgens hem gaat dit niet om radicalisering. Hij bestempelt dit eerder als zorgelijke identiteitsontwikkeling en aanpassingsproblemen.

Met betrekking tot het islamitisch geïnspireerd radicalisme, merken veel respondenten op dat de islam niet één stroming betreft. Door respondenten Q en R wordt enerzijds aangegeven dat er een onderscheid gemaakt moet worden tussen de orthodoxe islam en de politieke ideologieën die gebruik maken van de islam. Anderzijds benadrukken de respondenten T en P dat er een onderscheid gemaakt moet worden tussen de verschillende stromingen binnen het salafisme: de apolitieke versus de politieke salafisten. In de bespreking van de code ‘Ideologie’ wordt hier dieper op ingegaan (cf. infra).

3.1.1.2. Links geïnspireerd radicalisme

Zoals reeds gezegd, maakt het anarchisme volgens respondenten H en J de laatste jaren een opgang in België. Volgens respondent H zijn anarchisten heel actief, maar eerder in termen van vandalisme, graffiti, kraken en vechtpartijen. Respondenten B en V denken dat het een golf is die ook in Griekenland werd opgemerkt en daar stevig van zich heeft laten horen. Verder stelt respondent X dat extreem-links vandaag veel minder bedreigend is dan ten tijde van de CCC.

3.1.1.3. Rechts geïnspireerd radicalisme

Respondent T geeft aan dat het rechts geïnspireerd radicalisme in België vandaag niet uitmondt in klassieke terroristische bomaanslagen, maar eerder in gewelddaden tegen onder andere moslims en joden. De respondent poneert dat men zich wel klaar houdt en voorbereidt op de grote strijd, maar stelt zich hierbij de vraag of men, als puntje bij paaltje komt, de grote strijd daadwerkelijk ook zou aanvatten.

Volgens respondent B komt men, wat het rechts geïnspireerd radicalisme betreft, meteen terecht bij de georganiseerde bijeenkomsten van Blood and Honour. Respondent D merkt hierbij op dat er een onderscheid gemaakt moeten worden tussen de organisatie Blood and Honour⁸ en de organisatie combat 18⁹. Dit wordt ook onderschreven door respondent U, die aangeeft dat je zeker niet kan spreken over één extreem-rechtse stroming of organisatie.

3.1.1.4. Op dierenrechten gebaseerd activisme

Respondent H poneert dat het dierenrechtenactivisme zich in België met ups and downs manifesteert. Hij meent dat het eerder gaat om buitenlanders (Nederlanders, Engelsen, Duitsers) die in België actie komen voeren. Het zou minder spelen bij de Belgen zelf. Respondent B denkt dat het op dierenrechten gebaseerd activisme op dit moment relatief weinig gevaar oplevert. Ook in Brussel heeft men, namens respondent J, geen last van haarden van dierenrechtenactivisme. Respondent F merkt op dat dit fenomeen vooral in Vlaanderen voorkomt, maar quasi niet in het Franstalig landsgedeelte.

⁸ Blood and Honour is een internationale neonazistische groepering met banden met Combat 18. De beweging staat bekend als uiterst gewelddadig. De meeste aanhangers zijn neonazi's. Voornaamste doelwitten zijn linkse personen en organisaties, niet-westerse allochtonen en joden. In de praktijk houdt Blood & Honour zich voornamelijk bezig met het organiseren van concerten van verschillende bands met extreemrechtse ideologie, onder de noemer Rock Against Communism (RAC). Blood & Honour werd opgericht door wijlen Ian Stuart Donaldson, de zanger van Skrewdriver (cf. case Blood and Honour: 3.2.2).

⁹ Combat 18 (C18) is een uit de hooliganaanhang van de British National Party voortgekomen Britse neonazi-knokploeg. C18 behoort tot het internationale Blood & Honour-netwerk.

3.1.2. Ideologie

Respondenten R en W stellen dat de ideologie de kern is van radicalisering, de primaire drijfveer. Naar hun mening moet er een politiek idee spelen over hoe men de wereld wil veranderen. Respondent H merkt op dat er bij radicalisering inderdaad altijd toegang is tot een welbepaald gedachtegoed of theoretisch kader. Dit kan volgens hem echter in eender welke fase van het radicaliseringsproces, het hoeft niet in de beginfase van het proces te zijn. Hij stipuleert dat door middel van communicatie het individu of de groep het theoretisch kader eigen maakt, waardoor een wereldbeeld gecreëerd wordt. Naar zijn mening kan dit een heel simpel tot een heel complex wereldbeeld zijn waarin 'de goede' tegenover 'de slechte' staat. Als de theorie rond dat wereldbeeld strookt met de gevoelens van ontevredenheid van het individu of de groep, stapt men mee in het radicaliseringsproces. Respondent Z wijst er op dat een ideologie inderdaad mensen de capaciteit geeft om hun eigen individuele levensverhaal, ervaringen en frustraties te koppelen aan een groter verhaal waarin schijnbaar ongerelateerde gebeurtenissen met elkaar verbonden worden. Het helpt mensen betekenis geven. Respondent U onderschrijft dit. Volgens respondent Z geeft het individuen ook de mogelijkheid hun eigen omgeving op een kritische manier te bejegenen. Daarnaast meent deze respondent dat er geen directe causale relatie bestaat tussen ideologie en actie. Hij poneert dat de ideologie zowel voor als na bepaalde acties gebruikt kan worden ter legitimering. Tot slot meent respondent Z dat een ideologie ook kan bijdragen aan 'framing'. Met behulp van een ideologische bril wordt de werkelijkheid verengd om zo mensen te mobiliseren om gezamenlijk in actie te komen.

Respondent S onderstreept dat het vertoog en de uiting van het denken voor de vier strekkingen verschillend is. Maar de structuur van het denken is, volgens hem, gelijk. Hij meent dat er altijd een utopie is. Daarnaast stelt hij vast dat in de fase van het radicalisme de delegitimatie van het systeem heel belangrijk is. In de fase van het extremisme wordt daar de legitimatie van geweld aan toegevoegd. Tot slot is er, naar zijn mening, bij alle vier de strekkingen een dichotomie aanwezig in het denken: het goede versus het kwade. Hieronder wordt het vertoog van elke strekking wat meer toegelicht.

3.1.2.1. Islamitisch geïnspireerd radicalisme

Het islamitisch geïnspireerd radicalisme kan volgens respondent Z gebaseerd zijn op het (jihadistisch) salafisme¹⁰. Respondenten C, U en X merken hierbij op dat het vaak gaat om een soort 'copy-paste'-ideologie, waarbij concepten op een opportunistische manier gebruikt worden. Met andere woorden, de eigen interpretatie van de islam wordt meegegeven. Dit ziet men, namens respondent X, ook in islamitische centra waar onder andere cursussen worden gegeven. Respondent T merkt op dat er een duidelijk onderscheid gemaakt moet worden tussen het salafisme en het jihadistisch salafisme. Er wordt aangegeven dat het salafisme vaak gelijk wordt gesteld aan het terrorisme, wat niet correct is. Respondent P onderschrijft de diversiteit binnen het salafisme. Hij stelt dat er eerst en vooral een onderscheid kan gemaakt worden tussen politieke en apolitieke salafi's. Binnen de politieke salafi's wijst hij opnieuw op een verschil tussen jihadistische salafi's en niet-jihadistische salafi's. En bij de jihadistische salafi's, zo stelt respondent P, heb je enerzijds de individuen die menen dat de strijd enkel gevoerd mag worden in de traditionele oemma, het oorspronkelijke kalifaat. Anderzijds heb je de jihadistische salafi's die vinden dat de gewapende strijd ook in West-Europa of de Verenigde Staten mag worden gevoerd.

3.1.2.2. Links geïnspireerd radicalisme

De extreem-linkse ideologie is volgens respondent I een pure anti-imperialistische strategie. Deze respondent poneert dat men in het linkse gedachtegoed de 20 finale thesen gebruikt, 'Les 20 Thèses Finales'¹¹. Artikel per artikel wordt hierin beschreven hoe je een terroristische organisatie moet

¹⁰ De hizb ut tahrir ideologie, de tablighi jama'at ideologie of een mengeling van deze ideologieën. Hizb ut-Tahrir (HT of HUT) (Nederlands: Partij van de bevrijding) is een internationale, Soennitisch-islamitische politieke organisatie die als doel heeft alle moslimlanden te verenigen in één islamitische staat of kalifaat, die wordt geregeld door een islamitische wetgeving, gebaseerd op de Sharia, en wordt geleid door een verkiesbaar hoofd of kalief. Tablighi Jamaat (Nederlands: Vereniging voor de verspreiding van het geloof) is een transnationale religieuze beweging, opgericht in 1926 opgericht door Muhammad Ilyas in India. De beweging is oorspronkelijk gericht op de islamistische spirituele reformatie door te werken op grass roots level, waarbij men zich richt op moslims uit alle sociale en economische kringen, en men deze mensen dichter wil brengen bij de praktijken van de profeet Muhammad.

¹¹ De « XX thèses finales » werden geschreven door leden van de Rode Brigades in Italië tijdens hun gevangenschap in 1980. Het stuk gaat uit van de gedachte dat men « zich niet langer bevond in de fase van de gewapende propaganda, maar men zich nog niet bevond in deze van de burgeroorlog ». Men zal de theses later terugvinden in het project van de guerillapartij voor het proletariaat van de metropolen. Het gaat erom, volgens de auteurs, de politiek-militaire krachten van de vijand te vernietigen en macht te verwerven.

oprichten. Deze twintig thesen worden door de respondent beschouwd als een volledige radicaliserings- en rekruterings-theorie. Hij stelt dat, eens je bij het twintigste artikel aanbeld bent, er een links revolutionair staatsbestel is ontstaan. Deze strategie zou zowel door de Rode Brigades in de jaren '70 gebruikt zijn als door Pierre Carette en de CCC in de jaren '80. Respondenten T, H en P merken op dat bij het links geïnspireerd radicalisme het leninisme en het marxisme aan de basis liggen van hun daden.

3.1.2.3. Rechts geïnspireerd radicalisme

Bij het rechts geïnspireerd radicalisme gaat het volgens respondent T steeds om mensen die interesse hebben voor het nationalistische model waarbij elementen als discipline, tucht, orde, hiërarchie en het militaristische centraal staan. Men duidt hierbij op het nazisme. Respondent I stelt dat het rechts geïnspireerd radicalisme enerzijds stoelt op 'Mein Kampf' van Hitler met daarbij een aantal elementen van 'het eigen volk eerst' en anderzijds op het (neo)nazisme. Hij verwijst hierbij naar het arisch model: alles wat niet eigen is aan hun aard wordt verworpen en moet aangepakt worden. Rechts ideologisch kan namens respondent I ook bestempeld worden als anti-Amerikaans. Respondent H meent dat het theoretisch kader voor het rechts geïnspireerd radicalisme voornamelijk bestaat uit fascistische literatuur en films. Namens respondent D is dat het Vlaams-nationalistisch gedachtegoed.

3.1.2.4. Op dierenrechten gebaseerd activisme

Met betrekking tot de ideologie waarop het op dierenrechten gebaseerd activisme stoelt, werd geen informatie bekomen uit de interviews met de bevoorrechte getuigen. In de gesprekken die gevoerd werden met bevoorrechte getuigen die kennis hadden over deze strekking lag de focus nogal sterk op het activisme, waar het minder gaat om de achterliggende ideologie maar veeleer over de daden en acties die worden gevoerd.

3.1.3. Polarisatie

Respondent W meent dat een groot deel van het alledaagse leed en maatschappijverstoring (discriminatie, zich niet thuis voelen in de samenleving, het hoofddoekenverhaal) problemen van polarisatie zijn, waarbij het niet draait om het nastreven van een ideologie. Volgens respondent D

leeft het discours van wij versus zij, en dus polarisatie, heel erg bij jongeren. Dit zou te wijten zijn aan de diversiteit in de samenleving. Deze respondent merkt ook op dat bij het rechts geïnspireerd radicalisme een heel brede waaier van polarisering meespeelt: een 'wij-zij' verhaal en een aanpassingsverhaal waarbij de éne groep zich bedreigd voelt door een andere groep. Respondent U stelt dan weer dat mensen eerder van bovenaf heel erg in hokjes worden geduwd, met het gevolg dat ze zich er ook naar zullen gedragen, ook wel de 'selffulfilling prophecy' genoemd. De respondent geeft het voorbeeld van een jongere waarvan beide ouders geboren zijn in Nederland, maar waarvan de grootouders afkomstig zijn uit Turkije en Marokko. De jongere zegt van zichzelf dat hij een allochtoon is. Wanneer de respondent vroeg waarom hij zichzelf allochtoon noemt, ondanks het feit dat beide ouders in Nederland geboren zijn, antwoordt de jongere: 'zo zien jullie ons toch?' De respondent benadrukt dat – zolang men in termen van integratie een onderscheid blijft maken tussen niet-westerse allochtoon, allochtoon en autochtoon – men polarisatie blijft in de hand werken. Hiermee aansluitend wijst respondent F tevens op de stigmatisering van de moslims door de autochtone burger. Hij stelt dat als er gepraat wordt over de islam het terrorisme daar meteen mee gelinkt wordt. De tegenstander van de autochtone burger, is naar zijn mening, niet meer de werkloze immigrant, maar de moslim en potentiële terrorist. Dit is volgens deze respondent heel gevaarlijk.

Verder waarschuwt respondent I voor de polariserende werking van de nieuwsgaring – elke dag rapporteert men bloediger en extremer en wil men absoluut zwart tegen wit afzetten.

De respondenten zijn het niet eens over de relatie tussen radicalisering en polarisatie. Respondent N meent dat polarisatie het radicaliseringsproces in gang zet en versterkt. Ook respondent D denkt dat radicalisering een effect is van de polarisering die al veel langer aan de gang is. Daarbij aansluitend geeft respondent U aan dat polarisatie een rechtvaardigingsgrond kan zijn om zich radicaler te uiten. Respondenten L, Q, R en W stipuleren echter dat er een wisselwerking bestaat tussen radicalisering en polarisatie, waarbij beide fenomenen elkaar kunnen versterken. Bijvoorbeeld, zo stelt respondent R, als er iets rechts geïnspireerd of islamitisch geïnspireerd gebeurt – zoals de moord op Theo van Gogh – dan krijgt de (Nederlandse) samenleving daar de weerslag van. Bevolkingsgroepen komen erdoor tegenover elkaar te staan, waardoor de kloof tussen deze groepen en het wantrouwen ten opzichte van elkaar groter wordt. Respondent W illustreert dit aan de hand van een artikel over een liberale rabbijn – een weldenkend man met een groot wereldbeeld – die in de nadagen van de moord op Theo van Gogh schrok toen hij een man in de tram een zakkoran zag lezen. Deze man

betrapte zichzelf erop dat hij bang was geworden voor moslims en de koran. Met dit voorbeeld toont de respondent hoe een terroristische daad kan bijdragen aan vijandbeelden en verwijdering tussen groepen. Maar dezelfde respondent onderstreept dat net deze aspecten dan weer een voedingsbodem kunnen zijn voor radicalisering.

3.1.4. Voedingsbodem

De bevoorrechte getuigen halen heel wat verschillende factoren aan die als voedingsbodem kunnen fungeren voor radicalisering. Het merendeel van de respondenten wijst op meerdere factoren of een samenloop van elementen die individuen of groepen vatbaar maken voor radicalisering. We herkennen zowel individueel-psychologische factoren, omgevingsfactoren als maatschappelijke factoren.

Respondent P geeft aan dat de zoektocht naar een identiteit jongeren vatbaar kan maken voor extreme websites of potentiële ronselaars. De respondent geeft hierbij het voorbeeld van derde generatie Marokkanen in Nederland. Deze jongeren worden aangesproken omdat ze moslim zijn, maar in de praktijk belijden hun ouders hun geloof eigenlijk niet meer. De jongeren weten niet wat het betekent om derde generatie moslim te zijn. Dus gaan ze, volgens respondent P, zelf op zoek naar hun identiteit. Dit verklaart volgens hem ook waarom problemen rond radicalisering en terrorisme in Nederland zich hoofdzakelijk hebben voorgedaan bij Marokkaanse jongeren en niet bij Turkse jongeren. Turken zouden nog veel sterkere traditionele banden hebben.

Respondenten D, R en W stipuleren, zoals hierboven reeds aangehaald, dat aspecten van een gepolariseerde samenleving – de kloof tussen bevolkingsgroepen, het wantrouwen ten opzichte van elkaar – tevens een voedingsbodem vormen voor radicalisering (cf. supra). Hiermee gepaard, stelt respondent O dat (derde generatie) moslimjongeren graag één van hen (nvdr: Nederlanders) zouden worden. Maar toch worden deze jongeren steeds opnieuw geconfronteerd met het feit dat ze niet als Nederlander aanvaard worden. Deze jongeren vinden geen ingang in de westerse samenleving en voelen zich uiteindelijk nergens thuis. Bovendien kregen ze ook niet de juiste kansen om zich volledig te integreren.¹² Dergelijke integratieproblemen zouden, volgens respondenten M en O, heel sterk

¹² Dit wordt ook wel de integratieparadox genoemd (cf. Triggers – externe factoren).

meespelen als voedingsbodem voor het islamitisch geïnspireerd radicalisme. Volgens respondent M wordt Europa gedomineerd door een egocentrische cultuur: het is ieder voor zich en het individu staat heel sterk. Dit maakt het voor allochtonen – die oorspronkelijk in een wij-cultuur leefden – nog veel moeilijker om zich te integreren. Maar als je voortdurend afgewezen wordt, zo oppert respondent M, vergroot de kans dat men zich laat meeslepen door spirituele persoonlijkheden die u wel een plaats kunnen geven in hun cultuur. De jongeren zoeken aansluiting bij dergelijke sterke personen in de maatschappij om een soort thuisgevoel – een warm nest – te krijgen.

Respondent X stelt dat frustraties bij het islamitisch geïnspireerd radicalisme een grote rol spelen. Enerzijds frustraties op individueel niveau, bijvoorbeeld het verliezen van een job. Anderzijds ook frustraties op groepsniveau, zoals de perceptie dat moslims als groep benadeeld worden. Wel merkt de respondent op dat het moeilijk te bepalen is in welke mate dergelijke frustraties meespelen in het radicaliseringsproces. Respondent J sluit hierbij aan en stelt dat de algemene ontevredenheid van de moslimgemeenschappen over het lot dat moslimvolkeren op deze planeet beschoren is – samen met onder andere de conflicten in het Midden-Oosten – aan de basis ligt van het islamitisch geïnspireerd radicalisme. De respondent benoemt dit als de ‘global routes’. Respondent I bevestigt dit en wijst ook op de militaire aanwezigheid van Amerikaanse troepen op de heilige grond in Saoedi-Arabië en Irak. In de Koran zou namelijk staan dat heidense militaire of gewapende aanwezigheid op heilige grond niet aanvaardbaar is en dat ze daartegen moeten reageren – zo meent respondent I. Respondent F stelt dat als men zich identificeert met een gemeenschap die op geopolitiek niveau – buiten België – problemen heeft, het risico groot is te verglijden in het radicaliseringsproces, net omdat ze zien dat er politiek geen oplossingen zijn voor deze problemen.

Respondent L geeft daarnaast ook het voorbeeld van de extra strenge controles ten opzichte van moslims na de bomaanslagen in Londen. Dit is, naar zijn mening, een probleem van de westerse wereld die zeer snel is in het stigmatiseren van een gemeenschap – ook al zijn het slechts enkele marginalen binnen die gemeenschap die een gevaar inhouden. Dit zorgt voor frustraties bij elke moslim – al dan niet radicaal – die ervoor kunnen zorgen dat individuen toch verglijden in het radicaliseringsproces. Respondent L bemerkt hierbij dat er 1. 400 000 000 mensen zijn met éénder welke potentiële frustraties. Maar dit betekent natuurlijk niet dat ieder van hen activist zal worden en nog minder terrorist. Ook respondent X kaart dit aan en bekommert zich over de vraag wat er dan wel voor zorgt dat iemand doorschiet in het radicaliseringsproces (cf. infra ‘Triggers’).

Respondent Y merkt op dat – zowel bij islamitisch geïnspireerd als bij rechts geïnspireerd radicalisme – elementen uit de opvoeding (vb. een scheiding, zeer autoritaire of zeer vrije opvoeding), negatieve ervaringen op school (vb. gepest worden, geweld en agressie) en handelingen van politie (vb. harde aanpak) een belangrijke rol spelen in het veroorzaken (en het versterken) van radicalisering. Respondent D onderschrijft dat bij het rechts geïnspireerd radicalisme dergelijke problemen – als je onder het laagje racisme kijkt – aan de basis liggen van het radicaliseringsproces. Zo wijst hij tevens op een aantal elementen uit de voedingsbodem voor radicalisering: zich niet goed in zijn vel voelen, thuis niet terecht kunnen met problemen, slechte resultaten behalen op school en geen werk vinden. Samen met frustraties vormen deze factoren, volgens hem, een voedingsbodem voor radicalisering. Bij extreem-links ontstaan frustraties, namens respondent X, onder andere omwille van hun teleurstelling in de maatschappij. Het links geïnspireerd radicalisme, komt volgens respondent I geregeld op bij slechte economische periodes. Verder stelt deze respondent dat in onze geperfectionaliseerde wereld – waarin de verwachtingspatronen en luxe steeds hoger liggen – items genoeg voor handen zijn als voedingsbodem voor linkse geïnspireerde radicalen. Maar ook dierenrechtenactivisten vinden in deze maatschappij genoeg items om actieplannen op te starten – visvangst (walvissen, dolfijnen, blauwe tongvis), opwarming van de aarde, pollutie, energie, fauna en flora – en medestanders mee te krijgen. Namens respondent I gaat het telkenmale om reacties tegen de maatschappij. Dus als het economisch slecht gaat, vindt men al gauw medestanders voor deze actieplannen, wat dan weer reactie uitlokt bij extreem-rechts.

Respondenten E, G, J en T wijzen op een voedingsbodem van kwetsbaarheid, sociale frustraties en sociale problemen zoals extreme armoede, moeilijke toegang tot de arbeidsmarkt, de woningmarkt en het onderwijs, sociale en maatschappelijke uitsluiting. Respondent J stipuleert dit als de 'local routes'. Volgens respondenten K en W gaat het om de manier waarop mensen kijken naar hun positie in de maatschappij, hun subjectieve perceptie. Zijn mensen tevreden met hun positie in de maatschappij of menen ze dat ze een betere positie zouden kunnen verwerven maar hiertoe de kans niet krijgen? De perceptie van de positie van het individu op zich zou hier, namens respondent K, minder een rol inspelen. Het zou vooral gaan om de perceptie van relatieve deprivatie van een groep binnen de samenleving. Hierbij aansluitend poneren respondenten P en U dat het vooral gaat om vermeende gevoelens van vernedering of onterechte behandeling. Respondent H definieert de voedingsbodem voor radicalisering veel breder, hij ziet het namelijk als een grondlaag van ontevredenheid.

Tot slot profileert respondent S het subjectief sociaal isolement als één van de belangrijkste oorzaken van radicalisering. Mensen die het gevoel hebben dat ze alleen in de wereld staan en dat ze enkel op zichzelf zijn aangewezen als het er echt op aankomt. De respondent meent dat dit subjectief sociaal isolement – in combinatie met andere factoren zoals het gevoel hebben dat men gediscrimineerd wordt of een neurotische karakterstructuur – zowel terug te vinden is bij het islamitisch geïnspireerd radicalisme, het links geïnspireerd radicalisme als het rechts geïnspireerd radicalisme.

3.1.5. Signalen

De bevoorrechte getuigen halen heel wat verschillende signalen of detectiekenmerken aan die kunnen wijzen op een radicaliserend persoon. Hierbij willen we ten stelligste benadrukken dat het opstellen van een checklist van eventuele signalen hier niet aan de orde is, aangezien dit proces te complex is om te vervatten in detectiekenmerken. Respondent X onderstreept evenzeer dat een soort lijst van mogelijke indicatoren voor radicalisering niet effectief is. Dit wordt ook beaamd door respondent O die aangeeft dat een maatschappelijk politiek fenomeen niet samengevat kan worden in een aantal punten. Daarbij aansluitend stelt respondent H dat signalen er op kunnen wijzen dat een individu toetreedt tot een bepaalde cultuur, wat niet betekent dat dit individu ook radicale ideeën heeft. Enkel het cultureel patroon wordt volgens deze respondent overgenomen – bijvoorbeeld bij skinheads: boots dragen, het haar afscheren. Daarnaast maakt respondent K een belangrijke opmerking betreffende het identificeren van signalen. Namens deze respondent is er kennis nodig over het extremistische verhaal alvorens men een radicaliseringsproces kan herkennen. Want, zo stelt hij, als men geen kennis heeft van de norm binnen de (moslim)groepen, kan men ook geen afwijkingen ontdekken. En volgens hem zijn het nu net die afwijkingen van de norm die als signalen kunnen fungeren. Indien men daarenboven – als professional – geen kennis heeft van de norm, kan men verkeerde conclusies trekken.

Hieronder bespreken we eerst de voornaamste signalen – detectiekenmerken – die door de bevoorrechte getuigen werden aangehaald. Daarna wijzen we op een aantal rechtvaardigingsgronden die, volgens de respondenten, gebruikt worden ter legitimering van bepaalde radicaal geïnspireerde acties. En tot slot geven we een overzicht van de actoren die, volgens de bevoorrechte getuigen, de signalen het best kunnen opvangen.

3.1.5.1. Detectiekenmerken

Een eerste detectiekenmerk – of signaal – dat door respondenten Q, R, S, T, U en Y wordt aangehaald, is het wegtrekken uit kerninstituties (zoals het schoolsysteem, het gezin, de (jeugd)hulpverlening, de religieuze gemeenschap) waardoor men in een sociaal isolement terecht komt. Respondent A geeft hierbij het voorbeeld van jongeren die hun school niet afmaken en plots Arabisch gaan studeren. Volgens respondent W is isolatie of het zich afzonderen – naast vijandbeelden creëren, devotie, onderlinge loyaliteit, uiterlijke kenmerken en wat zij vinden moet iedereen vinden – één van de zes (potentiële) indicatoren voor radicalisering. Deze vroegsignalen, zo noemt hij ze, wijzen er op dat men zich zorgen moet beginnen maken over het individu waarbij deze signalen opgemerkt worden. Ook respondent M wijst op afzondering – en meer bepaald op het verdwijnen uit het openbare leven – als signaal in een verder stadium van het radicaliseringsproces. En tegelijk, zo stelt hij, manifesteert men zich meer en meer binnen de eigen mini-maatschappij, die ze zelf creëren. Ze komen pas buiten als er niemand meer op straat is, ze gaan niet meer naar de traditionele moskeeën en ze komen in een financiële put terecht. Binnen deze geïsoleerde groep bouwen ze, namens deze respondent, ook een andere vriendenkring op, volledig clandestien. Dit laatste wordt ook bevestigd door respondent Z, die aangeeft dat een grote verandering in het sociale netwerk van een individu of een vriendengroep één van de belangrijkste signalen is voor radicalisering.

Namens respondent Y herken je de echte radicaal aan de aanwezigheid van zowel een ideologie, indicaties van gedrag (vb. het brengen van de Hitlergroet) als identiteit (vb. uit een gebroken gezin en op zoek zijn naar geborgenheid en acceptatie) en uiterlijk (vb. extreem-rechtse kledij). Indien deze elementen niet allemaal aanwezig zijn, is er voor de respondent enkel reden tot extra oplettendheid en zorg. De aanwezigheid van alle drie de elementen – ideologie, indicaties van gedrag en identiteit en uiterlijk – wijzen naar zijn mening op een radicaal persoon. Respondent O merkt echter op dat de zichtbare kenmerken van een persoon niet zozeer van belang zijn voor het opvangen van signalen, maar eerder de ontwikkelingen die hij doormaakt in interactie met de groep.

Respondent S stelt dat uiterlijke kenmerken (vb. kaal scheren, rode bretellen dragen) in combinatie met bepaalde uitspraken (vb. buitenlanders moeten het land uit) een signaal kunnen zijn dat iemand in de radicale fase zit. Hij onderstreept hierbij dat dit echter niets zegt over de kans op geweld. Want

net wanneer men wil overgaan tot geweld, steekt men deze kenmerken vaak terug weg. Volgens de respondent is het een strategische keuze om voor te wenden dat men terugkeert in de maatschappij, zodat men minder opvalt. Respondent X beaamt dat net integratie ook een signaal kan zijn. Bovendien zijn, namens deze respondent, uiterlijke kenmerken erg bedrieglijk. Normaal ogend betekent volgens hem niet dat men geïntegreerd is.

3.1.5.2. Rechtvaardigingsgronden

Namens respondenten E en Z kan ideologie gebruikt worden ter legitimering van bepaalde acties, zowel vooraf als nadien. Respondent Z verwijst hierbij naar het Hofstadnetwerk¹³ die op voorhand een religieuze legitimering opzocht voor haar bedreigingen en voor de moord op Van Gogh. Nadien werd de aanslag gerechtvaardigd vanuit de opvatting dat het beledigen van de profeet door een persoon betekent dat die persoon, volgens de islam, de dood zou verdienen. Respondent U stelt dat polarisatie een legitimering kan zijn om zich radicaler op te stellen en radicaler te uiten, omdat je de andere niet kent. Namens respondenten I en P verwijzen radicale individuen naar geopolitieke en internationale ontwikkelingen – bijvoorbeeld het Israëlconflict – als legitimering voor hun radicale standpunten.

3.1.5.3. Actoren

Met betrekking tot de actoren die signalen kunnen opvangen, haalden de bevoorrechte getuigen heel vaak dezelfde actoren aan. We konden hierbij vier groepen van mensen onderscheiden. Volgens respondenten E, I, K, O, Q, Y en Z kunnen scholen en onderwijzers heel goed signalen van radicalisering detecteren. De signaalfunctie bij leerkrachten is, namens respondent K, zeer belangrijk aangezien zij heel dicht bij de leerlingen staan, ze de leerlingen tot op zekere hoogte kennen en veranderingen kunnen detecteren. Vervolgens geven respondenten A, M, O, Q en Z aan dat mensen uit de sociale sector – straathoekwerkers, jeugd- en jongerenwerkers, sociaal-culturele werkers en hulpverleners – ook een signaalfunctie kunnen uitoefenen. Daarnaast wijzen respondenten J, U en Y

¹³ De Hofstadgroep of het Hofstadnetwerk is de naam die door de Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (AIVD) aan een groep radicale islamistische jongeren werd gegeven. Van deze jongeren werden er 14 later door het openbaar ministerie verdacht van terroristische activiteiten. De leden van deze groep kwamen geregeld bijeen in het Amsterdamse huis van Mohammed Bouyeri, de moordenaar van Theo van Gogh.

op de dichte omgeving van de betrokkene, zoals ouders, familie en vrienden. En tot slot kunnen, namens respondenten J, G, Q en U, mensen uit de buurt – buren en buurtagenten – ook signalen van radicalisering opvangen.

3.1.6. Triggers

In de bespreking van de triggers – of factoren die ervoor zorgen dat individuen of groepen doorschieten in het radicaliseringsproces – maken we een opdeling naar drie factoren: individueel-psychologische factoren, omgevingsfactoren en externe factoren. Individueel-psychologische factoren zijn eigen aan de radicale persoon zelf. Omgevingsfactoren betreffen de onmiddellijke leefomgeving van de radicale persoon. Externe factoren hebben betrekking op bredere maatschappelijke en internationale elementen, die volledig losstaan van het individu en zijn/haar omgeving. Respondent B volgt ons in die opdeling en denkt dat de interactie tussen individuele factoren – bijvoorbeeld psychologische kenmerken – de omgeving en de politiek-economische context doorslaggevend is in het radicaliseringsproces.

Respondent W nuanceert de invloed van triggers en stelt dat er niet altijd sprake hoeft te zijn van een kritiek trigger-event. Volgens hem kan het minder bruusk verlopen en geleidelijk aan groeien. Respondent X stelt dat het heel moeilijk vast te stellen is welke triggers nu effectief een rol spelen in dat radicaliseringsproces, het kan volgens hem éénder wat zijn.

3.1.6.1 Individueel-psychologische factoren

Heel wat respondenten wijzen op het triggereffect van bepaalde individueel-psychologische factoren. De éne respondent duidt het aan als ‘lifetime factoren’, de andere heeft het over ‘conversion stories’, nog een andere noemt het ‘katalysatoren’. Maar het gaat steevast om specifieke gebeurtenissen in het persoonlijke leven: het overlijden van een familielid (respondenten E, P, U, W en Y), de arrestatie van een broer (respondenten S en W), pech in hun job (respondent J en N), ruzie thuis (respondent J). Volgens respondent U gelden deze individueel-psychologische factoren vaker voor zogn. ‘lonely wolves’ (cf. ‘Individu versus groep’ en ‘Zelfrekrutering of zelfontbranding’).

3.1.6.2. Omgevingsfactoren

Maar ook omgevingsfactoren worden door de bevoorrechte getuigen aangehaald als triggers in het radicaliseringsproces. Respondent D duidt voor het rechts geïnspireerd radicalisme op het effect van betogingen – waarbij de sociale cohesie heel sterk is – en concerten – met veel alcohol en opzweepende muziek. Respondent F verwijst tevens naar een daad van rechts geïnspireerd radicalisme, waarbij een Maghrebijn na een vechtpartij werd neergeschoten. De daders waren lid van een extreem-rechtse organisatie en keerden net terug van een schietoefening. Hoewel deze respondent van mening is dat dergelijke daden vaak in een vlaag van waanzin gebeuren, merkt hij op dat de slachtoffers steevast personen zijn die als doelwit naar voor gebracht werden in extreem-rechtse propaganda. Dit geldt volgens de respondent ook voor daden van islamitisch geïnspireerd radicalisme. Hierbij aansluitend meent respondent B dat de interactie tussen het individu en de referentiegroep een doorslaggevende factor kan zijn. Dit strookt met de mening van respondent O die reeds aanhaalde dat de ontwikkelingen die een persoon doormaakt in interactie met de groep erg belangrijk zijn (cf. Signalen).

3.1.6.3. Externe factoren

Externe factoren manifesteren zich buiten het individu en zijn omgeving. Respondenten N en O wijzen hierbij op negatieve ervaringen in de westerse samenleving – bijvoorbeeld een slechte behandeling van een gearresteerde Marokkaan, de onderdrukking van de moslims. Respondent T stelt dat enerzijds het gebrek aan sociale integratie het proces kan versnellen en anderzijds de aanwezigheid van een sociaal netwerk remmend kan werken. Verder verwijst respondent B naar de integratieparadox: ook al ben je zo goed als helemaal geïntegreerd, toch word je steeds op het feit gedrukt dat je niet volledig bij de ‘club’ hoort.

Respondenten J, L, P, Y, V en Z stellen vast dat geopolitieke en internationale ontwikkelingen een effect hebben op het radicaliseringsproces van individuen en groepen hier bij ons. Respondent J stipuleert dat alle evoluties in het Midden-Oosten een onmiddellijk gevolg hebben als trigger op de graad van radicalisering hier. Hij geeft hierbij een voorbeeld: Israël zet een voet binnen in de Gazastrook en 's avonds zijn er al betogingen hier in Brussel. Dit wordt ook opgemerkt door een Nederlandse respondent: *“er valt een bom in Afghanistan, kort erna staan ze te demonstreren in Den*

Haag". Respondent V stelt dat een crisis elders in het buitenland (cf. Griekenland), een impact kan hebben op individuen en groepen in België. Solidariteit en afkeer verklaren waarom dit ook hen aanbelangt.

Ook beslissingen van de regering kunnen, namens respondent I, een trigger zijn. Hij geeft hierbij een aantal voorbeelden: het hoofddoekenverbod, een immigratiestop of een controle van sociale fraude. De respondent meent dat dit door bepaalde mensen kan opgevat worden als 'je bent tegen integratie of tegen immigratie'. Deze mensen radicaliseren, namens deze respondent, uit hoofde van een sociale onrechtvaardigheid.

Respondenten E, P en W benadrukken ook het effect van mediaberichtgeving – bijvoorbeeld over Amerikaanse bombardementen op Pakistan – op het radicaliseringsproces. Respondent N haalt aan dat men dit ook duidelijk ziet bij het op dierenrechten gebaseerd activisme. Als een onderwerp even in het publieke debat komt, zo stelt hij, krijg je plots een opleving van bepaalde acties.

3.1.7. Isolatie

Respondent H meent dat er in de eerste fase van het radicaliseringsproces niet zo zeer sprake is van isolement, maar eerder het tegenovergestelde, namelijk deelname en interactie met een groep. Hij duidt er wel op dat in de fase van terreur, men op een bepaald ogenblik gaat onderduiken. Ook respondent X geeft aan dat men zich mogelijks kan terugtrekken eens men iets van plan is, maar dat men toch altijd fysiek contact nodig heeft om effectief ook een daad te kunnen stellen. Respondenten K en V sluiten hierbij aan en stellen dat radicale groepen zich inderdaad op een bepaald moment in de clandestiniteit gaan begeven, maar dat ze zich nooit volledig afsplitsen van de maatschappij. Volgens hem gaat het eerder om een mentale afscheiding, waarbij men het contact met onder andere familie en vrienden behoudt en men op bepaalde fora op het internet actief blijft. Respondent X volgt deze mening en stelt dat men geïsoleerd toch een heel breed netwerk kan opbouwen via het internet. Daarbij merkt deze respondent op dat men zich op het internet ook kan terugtrekken in de virtuele wereld – namelijk via aparte gesprekskamers. Respondent U beaamt dat het in grote mate een psychologisch proces van isolatie is.

Namens respondent T zorgt het geleidelijk aan isoleren en onttrekken aan de maatschappij ervoor dat individuen nog verder verglijden in het radicaliseringsproces. Respondenten O en V

onderschrijven dit. Ze stellen dat eens men in de tweede fase van het radicaliseringsproces gekomen is – waarin delegitimering en dehumanisering centraal staan – men afstand moet doen van familie, vrienden en kennissen.¹⁴ Dan heeft men niets meer te verliezen en kan men het heft in eigen handen nemen. Respondent I stelt dan weer dat de mate van isolatie afhankelijk is van de positie van het individu in de organisatie. Hij maakt daarbij een onderscheid tussen legale activisten – die lid blijven van de gemeenschap – en illegale activisten – die compleet breken met de maatschappij. Deze laatste groep, zo stelt respondent I, leeft volledig in de clandestiniteit en wordt volledig onderhouden door de organisatie.

Respondent X maakt een onderscheid in vormen van isolatie naargelang de strekking waartoe individuen of groepen behoren. Met betrekking tot het islamitisch geïnspireerd radicalisme gaat men zich, naar zijn mening, meestal terugtrekken uit de maatschappij. Dit zou, namens deze respondent, nauw samenhangen met de begrippen 'Takfir'¹⁵ en 'Taqiya'¹⁶. Volgens de moderne, niet-juridische interpretatie van het concept 'Takfir' eigenen moslims zich het recht toe om andere moslims van geloofsafval te beschuldigen, en dus als ongelovige te bestempelen. 'Taqiya' is in hoofdzaak een shi'itisch concept en betekent dat men – indien men in levensgevaar is door het beleven van het

¹⁴ De eerste fase van het radicaliseringsproces is, volgens deze respondent, de fase waarin individuen – die vinden dat de samenleving niet deugt, de overheid niet rechtvaardig is, politiciers enkel zakkenvullers zijn, rechters niet eerlijk zijn of journalisten alleen maar leugens schrijven over hun gemeenschap – zich verenigen met gelijkgestemden en informatie uitwisselen (zowel fysiek als virtueel), maar ook informatie krijgen van één of andere figuur die deze individuen al gespot had.

¹⁵ Takfir wal Hijra of Takfir wal Hidjra is een islamistische organisatie met terroristisch oogmerk, die in verschillende landen in Europa en het Midden-Oosten actief is. De naam betekent 'Excommunicatie en Emigratie'. Centraal staat het begrip Takfir. Het betekent het tot *kafir* (ongelovig) verklaren van een persoon of een groep personen. Zowel niet-moslims als moslims die zich (in de ogen van de groep) schuldig maken aan geloofsafval kunnen tot *kafir* bestempeld worden. Volgens de zeer strenge definities van de groep is verreweg het grootste deel van de moslims een *kafir*. Het woord *hijra* in de naam van de groep slaat op de Hijra die Mohammed en zijn volgelingen maakten in 622 toen zij hun gemeenschap van Mekka naar Medina verplaatsten. Het wil in deze betekenis zeggen dat je de puurheid van de islam opzoekt en je afzondert van de rest van de maatschappij. De ideologie van de groep is ontwikkeld door Abu Muhammad Asem al-Maqdisi, een Palestijn die in 1994 in Jordanië gearresteerd werd. Hij is weer beïnvloed door het salafisme en het wahabisme. De Hofstadgroep is vermoedelijk beïnvloed door het gedachtegoed van de Takfir wal Hijra.

¹⁶ Takiyya of Taqiyya ('vrees, verdediging') (ook gespeld als *Taqiyya/Takiyyah/Taqiya/Tuqya*) geldt in de islamitische traditie van sjiïeten, ismaëlieten en Druzen als een toegestane gedragsregel om het geloof onder bedreiging of dwang te verbergen. Takiyya is een theologisch concept binnen de islam, het komt voor uit het sjiïsme. Taqiyya betekent 'zich beschermen tegen'. Het leerstuk staat moslims toe om hun geloof te verbergen of loochenen als ze bedreigd of vervolgd worden. Tegenwoordig wordt taqiyya door sommige moslims breder uitgelegd, zo zou het volgens hen toegestaan zijn om tegen niet-moslims onwaarheden te spreken.

geloof – mag veinzen niet gelovig te zijn of andersgelovig te zijn. Op basis van dit principe hoeft men niet openbaar te tonen dat men de Westerse waarden niet wil volgen. Het is een deel van de samenleving met een eigen, interne overtuiging die een soort dubbel leven leidt. Respondent M bemerkt dat bij het islamitisch geïnspireerd radicalisme radicale personen niet meer naar officiële moskeeën of bidhuizen gaan¹⁷, maar dat ze zelf locaties gaan zoeken en zelf clandestiene moskeeën oprichten waar ze kunnen samenkomen. Deze radicale groepjes zouden steeds bij iemand anders thuis bijeen komen om minder op te vallen.

Met betrekking tot het op dierenrechten gebaseerd activisme ziet respondent X dat dierenrechtenactivisten een soort dubbel leven leiden. In hun (geheime) tweede leven – als dierenrechtenactivist – gaat men dan acties plegen. Hier gaat men zich dus niet volledig terugtrekken uit de maatschappij, maar toch speelt een deel van hun leven zich in de clandestiniteit af. Respondent X stelt dat bij het anarchisme het principe van verwantschap heel sterk optreedt, waardoor deze groepen heel gesloten zijn. Hier gaat men zich dus eerder als groep afzonderen.

3.1.8. Illegitieme handelingen

Uit de interviews blijkt dat het stellen van illegitieme handelingen toch voor een deel verschilt naarmate de strekking waartoe men behoort. Daarom zal deze code per strekking worden besproken.

Wat het islamitisch geïnspireerd radicalisme betreft, poneert respondent X dat de mening van islamitisch geïnspireerde radicalen over criminaliteit veranderd is. Vroeger was criminaliteit volgens hen bezwaarlijk, maar kon men via de islam terug op het rechte pad komen. Vandaag zien islamitisch geïnspireerde radicalen criminaliteit daarentegen als een middel van financiering. Ook respondent J stelt deze trend vast en waarschuwt voor het gevaar die hierin schuilgaat. Deze respondent ervaart dat het criminele milieu en het radicale milieu meer en meer met elkaar versmelten. Daarbij zorgt het criminele milieu voor de logistieke middelen en het radicale milieu voor het gedachtegoed. Deze tendens is volgens respondent J heel zorgwekkend.

¹⁷ Volgens deze respondent gaan de officiële bidhuizen en moskeeën zich ook distantiëren van imams die radicaal prediken uit vrees hun financiering te verliezen.

Met betrekking tot het links geïnspireerd radicalisme zijn het, zoals reeds gezegd, vooral de anarchisten die de laatste jaren actief zijn in België. Het gaat dan vooral om vandalisme, graffiti, kraken en vechtpartijen. De anarchisten zouden, volgens respondent H, zelfs overgaan tot het plaatsen van zelfgemaakte bommen of traanbommen. Naar zijn mening is dit wel niet te vergelijken met het niveau van de islam-extremisten. Respondent F meent dat er kleine onafhankelijke groepjes met links geïnspireerde radicalen gevormd worden, die niet verbonden zijn aan één of andere extreem-linkse partij, waarbij men een toename ziet van het activisme. Daartegenover, zo meent deze respondent, laten de officiële extreem-linkse partijen zich totaal niet meer in met gewelddadige acties, noch gaan ze geweld rechtvaardigen – dit in tegenstelling tot voorheen.

Betreffende het rechts geïnspireerd radicalisme merkt respondent T op dat het hoofdzakelijk gaat om gewelddaden tegen bijvoorbeeld moslims of joden – en niet om klassieke terroristische (bom)aanslagen. Respondenten D en F wijzen hierbij op de invloed van alcohol en bijeenkomsten (of concerten) waarop een extreem-rechts discours gepredikt wordt. Beiden verwijzen hierbij naar het voorval in Brugge.¹⁸ Respondent U meent dat bepaalde jongeren ook gerekruteerd of geïncorporeerd worden louter en alleen om het geweldsaspect binnen de organisatie of beweging uit te voeren – bijvoorbeeld op een betoging. Deze jongeren weten niets van de achterliggende ideologie af. Daarbij aansluitend meent deze respondent dat het in Nederland bij extreem-rechts steeds makkelijker is om aan wapens te komen. Volgens respondent F is het toch mogelijk dat bepaalde extreem-rechtse groeperingen overgaan tot acties in het kader van ‘de gewapende strijd’.

Strafbare acties van dierenrechtenactivisten zouden, namens respondent R, meer heimelijk gebeuren (bijvoorbeeld 's nachts). Respondent R geeft aan dat in Nederland het aantal strafbare gedragingen van dierenrechtenactivisten of links extremisme (vandalisme, bedreigingen, intimidatie) veel hoger ligt dan het aantal ideologisch geïnspireerde misdrijven (vb. Moord op Theo van Gogh).

Tot slot willen we hierbij nog eens verwijzen naar de opmerking van respondent I over de concentrische kringen binnen een terroristische organisatie (cf. Isolatie). De kleinste kring is de

¹⁸ Gewelddadig incident in Brugge waarbij een Belg zwaargewond raakte en een Parijzenaar overleed nadat ze werden aangevallen door drie skinheads die terugkeerden van café De Kastelein (waar tweewekelijks concerten gegeven worden en muziek gedraaid wordt met racistische en nazistische teksten).

operationele, clandestiene kring die verantwoordelijk is voor de strafbare acties (bankovervallen, aanslagen plegen). Deze wordt zo klein mogelijk gehouden, enerzijds om verklikking te vermijden en anderzijds omwille van de financiële afhankelijkheid van de leden die hiertoe behoren. De individuen in deze kringen worden namelijk volledig afgescheiden van de maatschappij. Zo kunnen ze niet gaan werken, noch genieten van sociale voorzieningen. Met andere woorden, ze moeten volledig (financieel) onderhouden worden door de organisatie.

3.1.9. Individu versus groep

Uit de meeste interviews blijkt dat er in het radicaliseringsproces toch altijd op een bepaald moment een interactie plaatsvindt met de buitenwereld. Hoe, wanneer en met wie die interactie gebeurt daar is men het niet steeds over eens. Respondent Y spreekt hierbij over een wisselwerking. Naar zijn mening wordt de voedingsbodem over het algemeen individueel ontwikkeld – uiteraard wel binnen een sociale context. Daarna pas, zo stelt hij, gaat de (potentiële) radicaal op zoek naar gelijkgestemden. Op het internet of in de moskee ontmoet men deze gelijkgestemden, die vaak reeds verder ontwikkelde radicale gedachten hebben. Volgens respondenten B en D speelt het internet hier effectief een belangrijke rol als medium. Door het consulteren van websites en het deelnemen aan fora voelt men zich, namens deze respondent, een onderdeel van een groter geheel, een (virtuele) groep. Zo blijkt volgens respondent U inderdaad uit een onderzoek bij rechts georiënteerde activisten¹⁹ dat jongeren in hun puberteit – 13 tot 16 jaar – eerst en vooral op zoek zijn naar een plek om bij te horen. Ze zoeken steun en identificatie bij een virtuele of fysieke groep. Zo stelt hij dat jongeren heel vaak gewoon even opbellen om te vragen of ze eens mogen meedoen met een bepaalde activiteit – een concert bijwonen, deelnemen aan een familieactiviteit, meegaan naar een demonstratie. Hij wijst er wel op dat er ook steeds jongeren zijn die louter uit zijn op spanning en sensatie – de politieke soldaat willen uithangen. Respondent P haalt aan dat je bij extreem-rechtse jongeren vaak ziet dat ze in groep radicaliseren. De groep zou er vaak eerder zijn dan de ideologie, zo stelt hij. Het gaat, naar zijn mening, om een subcultuursetting – met een bepaalde manier van kleden, het aanhangen van hardcore muziek. Pas later zou het gedachtegoed of

¹⁹ Linden, A. (2009), *Besmet: levenslopen en motieven van extreem-rechtse activisten in Nederland* (Doctoraal proefschrift).

het geweldgebruik er langzamerhand bijkomen. Volgens respondent B moet je deel uitmaken van een groep – die middelen beschikbaar heeft – om effectief tot daden, tot actie over te kunnen gaan.

Respondent Z meent dat individuen die radicaliseren zonder dat ze ertoe aangespoord worden heel zeldzaam zijn. Naar zijn mening is er voor Europa geen enkel geval bekend, er zouden wel gevallen zijn in de Verenigde Staten. Hierbij aansluitend oppert respondent P dat men in de Verenigde Staten veel figuren ziet die alleenstaand opereren. Hij noemt het ‘loners’ of ‘lonewolves’, en definieert het als individuen die als gevolg van televisie- of internetbeelden radicaliseren. Hij geeft hierbij het voorbeeld van Karst Tate in Nederland.²⁰ Men hoeft zich dus niet per sé aan te sluiten bij een groep. Volgens respondent P zouden jihadistische groeperingen aan de hand van strategische literatuur op het internet dergelijk individueel proces ook aanmoedigen: “Doe in je eigen land, wat je kan doen.” Respondent N merkt op dat er op het gebied van dierenrechten veel zelfontbranders of éénlingen zijn. Hij verwijst hierbij naar Peter Janssen – ook wel de ‘vegan streaker’ genoemd.²¹

3.1.10. Rekrutering

Namens respondent K is rekrutering een cruciaal element in het radicaliseringsproces. Hij meent dat er iemand aanwezig moet zijn die het individu wil overtuigen. Respondent Z sluit hierbij aan, maar nuanceert het begrip ‘rekrutering’. Naar zijn mening speelt rekrutering altijd wel een rol in het radicaliseringsproces, maar eerder in de zin van het tot stand komen van vertrouwen en het introduceren in nieuwe kringen. Respondent J ziet het eerder als een dubbel proces waarbij jongeren enerzijds in contact komen met bepaalde milieus – bijvoorbeeld via het internet – en anderzijds individuen actief gaan ronselen (vaak ook op het internet). Respondenten K en Y delen deze mening en stellen dat er altijd een wisselwerking – vraag en aanbod – is tussen mensen die op zoek gaan naar iets – bijvoorbeeld gelijkgestemden – en mensen die iets aanbieden. Er moet een interactie en een informatieoverdracht plaatsvinden. Respondent O geeft hierbij een concreet voorbeeld met betrekking tot het islamitisch geïnspireerd radicalisme. Hij verwijst naar moslimjongeren die met vragen zaten over geloof en geloofskwesties en op zoek waren naar een verzetstheologie. Deze

²⁰ Karst Tate reed op 30 april 2009, op Koninginnendag, met zijn auto in op een optocht waar ook de Koninklijke familie deel van uitmaakte. Deze aanslag kostte acht mensen het leven, waaronder Karst Tate zelf.

²¹ Peter Janssen is een Nederlander die vecht voor dierenrechten door geregeld naakt op te duiken in TV-programma's of bij sportwedstrijden.

jongeren konden noch bij hun ouders terecht – die een traditionele vorm van de islam beleefden – noch bij de lokale imams – die niet doorhadden wat de jongeren precies zochten. De respondent oppert dat deze jongeren enerzijds elkaar opzochten – ofwel op het internet, ofwel bij elkaar in de woonkamer – en anderzijds het doelwit werden van rekruteurs uit het buitenland die doelbewust jonge mensen rekruteerden.

Respondent N beaamt dat zowel actieve als zelfrekrutering mogelijk is. Hij meent dat het wat afhankelijk is van de strekking die men volgt. Naar zijn mening gaat het bij extreem-rechts eerder om aansluiting zoeken bij een groep, terwijl het op het gebied van dierenrechten eerder gaat om zelfontbranding. Respondent Z benadrukt dat rekrutering te veel de stempel draagt van officieel, formeel inlijven in strijdgroepen. In Europa is, volgens hem, veel meer sprake van losse, diffuse netwerken. Respondent K stipuleert dat rekrutering vroeger meer een top-down proces was – dus rekrutering van bovenaf. Vandaag gaat het, naar zijn mening, eerder om een bottom-up proces waarbij individuen zelf op zoek gaan. Volgens respondent O is dit een teken dat het veiligheidsbeleid in Europa tot op zekere hoogte toch effectief is. Namens deze respondent kwamen de rekruteurs uit het buitenland – hoofdzakelijk uit Syrië, Egypte of Afghanistan. Vandaag is het voor hen niet meer zo gemakkelijk om hier aan rekrutering te doen, wat niet betekent dat ze er niet meer zijn.

Respondenten B en H poneren dat rekrutering – zowel actieve rekrutering als zelfontbranding – het radicaliseringsproces ook kan versnellen. Volgens respondent B zorgen rekruteurs ervoor dat men echt in een radicaliserende golf terecht komt. Ze leggen een bepaald gedachtegoed (of wereldbeeld) uit die strookt met de ontevredenheid van het individu, waardoor men meegaat in het radicaliseringsproces. Respondent B ziet het eerder als een soort van trigger om te kunnen overgaan tot het stellen van daden. Hij meent namelijk dat de groep het individu middelen verleent om te kunnen overgaan tot acties. Hierbij aansluitend wordt er door respondent X opgemerkt dat om tot actie te kunnen overgaan er inderdaad contacten nodig zijn in de terroristische regionen.

Vanuit deze eerste bevindingen rond rekrutering in het algemeen is het duidelijk dat er een onderscheid gemaakt moet worden tussen actieve rekrutering en zelfrekrutering of zelfontbranding. Hierna bespreken we dan ook eerst actieve rekrutering, waarbij toegelicht wordt in welke mate actieve rekrutering voorkomt. Daarna wordt een uiteenzetting gegeven over zelfrekrutering of zelfontbranding, het bottom-up proces. Vervolgens wordt het proces van rekrutering uiteengezet,

waarin we vanuit de literatuurstudie drie fasen detecteren – namelijk spotten, indoctrinatie en afronding. Verder wordt besproken wat de rol is van charismatische figuren en het financiële aspect in het radicaliseringsproces. En tot slot wordt nagegaan in welke settings rekrutering mogelijk kan plaatsvinden.

3.1.10.1. Actieve Rekrutering

Respondent P onderstreept dat het slechts in 10% van de gevallen gaat om een ‘top-down’ proces. Respondent R meent dat er bij actieve rekrutering een onderscheid gemaakt moet worden tussen rekruteurs die individuen meelokken naar het buitenland en rekruteurs die werven voor kleine geïsoleerde groepjes. Volgens deze respondent kan er enkel in het laatste geval preventief ingegrepen worden, in het eerste geval gaat het om een zaak voor de politie. Respondent X wijst op een nieuwe trend binnen het activisme – spin doctoring – waarbij activisten werken aan de hand van een specifieke agenda (politieke doelen). Dit betekent, namens deze respondent, dat men heel strategisch te werk gaat en vooraf bepaalt welke doelgroep men voor ogen heeft, wie ze al dan niet benaderen (hun doelwit) en wie hun vijanden zijn. Betreffende de doelwitten van rekrutering meent respondent F dat er in de jaren '80 en '90 vaak militanten gezocht werden in groepen hooligans of voetbalsupporters, omdat deze individuen zich al in een gewelddadig milieu bevonden. Volgens deze respondent komen dergelijke campagnes vandaag niet meer voor. Met betrekking tot het links geïnspireerd radicalisme wordt, namens deze respondent, vandaag eerder gerekruteerd op universiteiten, in fabrieken, in sociale bewegingen of tijdens stakingen.

Wat het rechts geïnspireerd radicalisme betreft, geeft respondent D aan dat groeperingen met een rechts-extremistisch radicaal gedachtegoed gebruik maken van sociale netwerksites (vb. facebook, netlog) en discussiefora om actief te rekruteren. Respondent W vult daarbij aan dat extreem-rechtse bewegingen ook activiteiten organiseren om individuen aan hun groep te binden – bijvoorbeeld avonden met kratjes bier en muziekconcerten. Zoals reeds gezegd (cf. illegitieme handelingen), heeft respondent U vastgesteld dat jongeren ook louter gerekruteerd worden om het geweldsaspect binnen de (extreem-rechtse) organisatie of beweging te vertegenwoordigen.

Met betrekking tot het islamitisch geïnspireerd radicalisme worden, volgens respondent J, individuen uit de criminele milieus gerekruteerd in de radicale islamitische milieus. Daarbij zijn er, namens deze

respondent, enerzijds individuen die het gedachtegoed ook gaan overnemen, anderzijds zijn er individuen die niet verder ingaan op het achterliggende gedachtegoed. Binnen het islamitisch geïnspireerd radicalisme stelt respondent X een grote verscheidenheid aan rekrutering vast.

3.1.10.2. Zelfrekrutering of zelfontbranding

Respondenten K, P, V en Z zijn het erover eens dat potentiële radicalen zelf op zoek gaan naar informatie of naar gelijkgestemden. Hierbij onderstreept respondent K dat die informatie niet altijd even gemakkelijk te vinden is en dat er dus – voorafgaand aan de zoektocht naar informatie - al een interactie heeft plaatsgevonden waarin informatie werd overgedragen. Respondent I sluit hierbij aan, hij noemt het echter (individuele) lone wolf radicalisering. Via het internet krijgt het individu, volgens deze respondent, een overvloed aan informatie. Maar hij stelt dat tevens noodzakelijk is dat het individu hier ook voor open staat. Op deze websites draait het, namens deze respondent, allemaal rond demagogie. Bovendien, zo stelt hij, kan die demagogie gemakkelijk anoniem verspreid worden via sociale netwerksites als facebook en twitter. Respondent W meent dat bij zelfrekrutering websites een belangrijke rekruterende werking hebben. Zo stelt hij dat een website – met bepaalde ideeën en gedachten – kan bijdragen aan het zaaien van het zaadje van de haat of een ideologie die radicaal zou kunnen zijn. Respondent P geeft een klassiek voorbeeld van een zelfontbrander: *“Een zestienjarige jongen begon achter zijn computer te radicaliseren door beelden die hij zag van de oorlog in Irak. Vervolgens ging hij op internet zoeken naar manieren hoe hij een explosief kon maken. En vanuit zijn perspectief begon hij dreigmails te sturen naar politici.”* Respondent W stipt echter aan dat jongeren ook in groepsverband op het internet actief kunnen zijn. Ook hier hoeft het dus geen individueel proces te zijn.

In een verdere fase van dit bottom-up proces, zo stelt respondent P, reizen mensen af richting Waziristan of Somalië op zoek naar mensen die weten hoe het echt moet. Respondent X beaamt dit en stelt dat mensen aan de basis vaak niet weten in welk groter kader ze zullen terechtkomen. Namens deze respondent wordt het etiket (van terroristische groepering) vaak pas na het stellen van daden of het plegen van een aanslag erop gekleefd – bijvoorbeeld om in de media te komen of ter legitimering van de daad.

3.1.10.3. Het proces van rekrutering

Zoals gesteld in de literatuurstudie onderscheiden we in het proces van rekrutering drie fasen: spotten, indoctrinatie en afronding. Een aantal bevoorrechte getuigen volgen ook deze indeling. Per fase lichten wij hieronder toe hoe dit rekruteringsproces volgens de respondenten verloopt.

i. Spotten

Respondenten R en W merken op dat de spotters zich specifiek richten op kwetsbare, labiele, monogame, uitgesloten, gediscrimineerde of agressieve individuen. Naar hun mening bieden de spotters hen warmte, geven ze verklaringen voor hun situatie of geven ze richting aan hun boosheid. Respondent L geeft aan dat indien spotters zich zouden richten op rijkere, welgestelde mensen men er veel minder zou vinden, omdat deze individuen meer te verliezen hebben. Respondent I vult hierbij aan dat spotters vaak in betogingen, op manifestaties, op optredens of culturele activiteiten gadeslaan tot welke graad van activiteit een individu bereid is te gaan.

ii. Indoctrinatie

Respondent I bemerkt dat men na de fase van het spotten overgaat tot het indoctrineren van individuen die goedgelovig zijn of de aanzet nodig hebben om verder te gaan. Respondent F verwijst hierbij naar een uitspraak van Pierre Vial – leider van Terre et Peuple en ex-leider van Front National in Frankrijk – waarin hij zegt dat militanten moeten voorbereid worden op de toekomstige burgeroorlog. Ze moeten volgens hem mentaal en intellectueel voorbereid worden, met andere woorden geïndoctrineerd worden. Daarnaast, zo stelt respondent F, moeten ze fysiek voorbereid worden zodat ze weten hoe ze zich moeten verdedigen en hoe ze moeten aanvallen.

Volgens respondent T speelt de reis naar het buitenland een belangrijke rol in het radicaliseringsproces. Tijdens die reis gaan de jongeren een bepaalde opleiding volgen, waarin de indoctrinatie die ze in België reeds gekregen hebben nog eens wordt bevestigd. Zo stelt de respondent dat men er zich nog meer gaat verdiepen in de islam en men er in contact komt met bepaalde radicale personen – bijvoorbeeld rechtsgeleerden. Op die buitenlandse reis wordt hen, namens respondent T, vooral duidelijk gemaakt dat ze moeten gaan vechten om een goede moslim

te zijn. Ook respondent X geeft aan dat het voor hen enorm verontrustend is als individuen toenadering zoeken tot ideologen in het Midden-Oosten of als ze daar gaan studeren.

iii. Afronding

Respondent F meent dat bepaalde extreem-rechtse groeperingen naast hun intellectuele voorbereiding zich ook op een soort van kamp fysiek voorbereiden aan de hand van bijvoorbeeld close combat – een vorm van zelfverdediging. Dit is, namens deze respondent, niet te vergelijken met de paramilitaire trainingskampen die in de jaren '70 in de Ardennen georganiseerd werden door onder andere 'Front de la Jeunesse'. De respondent stelt dat groeperingen hier vandaag voorzichtiger mee omgaan. Ze camoufleren het meer door het organiseren van sportactiviteiten, bijvoorbeeld paintball, waarbij de jongeren 'al spelend' leren schieten – dus toch enige vorm van training, maar dan legaal.

3.1.10.4. De rol van charismatische figuren

Volgens respondent X spelen charismatische leiders in het aanvankelijke radicaliseringsproces zeker een rol, in de fase richting het extremisme is dit naar zijn mening moeilijker te zeggen. Daarbij aansluitend geeft respondent T aan dat charismatische figuren in het islamitisch geïnspireerd radicalisme inderdaad een cruciale factor zijn in het radicaliseringsproces. Deze respondent poneert dat eens een individu of een groep kennis gemaakt heeft met de islam, men op zoek gaat naar iemand die veel van de islam kent – in hun ogen toch. Vervolgens komt men – op het internet, in de buurt van moskeeën, culturele centra of kleine snackbars – in contact met een figuur die antwoorden kan aanreiken op hun vragen. Deze figuur voorziet de individuen van extra propagandamateriaal, zoals video's, internetsites,... Namens respondent I proberen dergelijke charismatische figuren het sociaal gerechtvaardigde protest in een andere context te plaatsen waardoor er incidenten volgen.

Respondent T meent dat er een gelijkaardige trend waar te nemen is in de gevangnissen. Men komt er tevens in contact met een bepaald radicaal discours waarbij gelijkgestemden een sociale groep gaan vormen. De leidersfiguur binnen de groep reikt hen tevens verkeerde informatie aan, waardoor men aangezet wordt tot wraak en haat. Respondent J bevestigt deze trend en stelt tevens vast dat bepaalde gedetineerden in de gevangenis de status hebben van profeet, of een soort imam. Deze

figuren gaan, zo stelt deze respondent, gedetineerden die in de gevangenis verblijven omwille van feiten van gemeenrecht meesleuren in het radicaliseringsproces.

3.1.10.5. De rol van het financiële aspect

Meerdere respondenten (D, H, J, K, Q, U, V en X) zijn het er over eens dat het financiële aspect zelden een rol speelt in het radicaliseringsproces. Respondenten K en U geven aan dat er eenvoudigere middelen zijn – legaal of illegaal – om aan geld te komen. Naar hun mening, gaat het eerder om ‘de eer van het soldaat zijn’. Volgens respondent X speelt geld ook zeker geen rol in termen van rekrutering. Toch menen enkele respondenten dat geld wel een belangrijke rol speelt. Respondent J verwijst hierbij naar terroristische organisaties waarbij geld essentieel is voor het ondersteunen van hun logistiek. Hierbij aansluitend meent respondent I dat men geld nodig heeft om operationeel te kunnen worden. Volgens respondent N zou veel geld doorstromen naar grote organisaties – ook inzake dierenrechten.

Aangezien het financiële aspect in de interviews met de bevoorrechte getuigen meer gelinkt wordt aan de werking van terroristische organisaties, en dit niet de focus is van dit onderzoek, gaan we hier niet dieper op in.

3.1.10.6. Settings van rekrutering

In de interviews werd niet specifiek gevraagd naar settings van rekrutering, toch kwamen enkele settings – internet en gevangenis – meerdere malen in de gesprekken aan bod. Deze worden hieronder dan ook kort besproken.

i. Internet

Doorheen de bespreking van de interviews met de bevoorrechte getuigen werd het medium internet al meerdere keren aangehaald als een belangrijke factor in het radicaliserings- en rekruteringsproces. Het internet wordt door respondenten T en R gezien als een medium dat ervoor zorgt dat individuen zeer snel informatie kunnen uitwisselen en gemakkelijk en snel in contact kunnen komen met anderen. Verschillende radicale groeperingen maken gebruik van sociale netwerksites - zoals facebook, netlog en twitter – en discussiefora om actief te rekruteren. Respondent D beaamt dit voor

groeperingen met een rechts-extremistisch radicaal gedachtegoed. Respondenten T en R geven aan dat men op dergelijke discussiefora elkaars statement nog versterkt. Respondent L stelt dat daar net het gevaar schuilt van dit medium, namelijk dat het oncontroleerbaar is, waardoor iedereen eigen interpretaties kan aannemen en verkopen, in alle anonimiteit. Verder vind je, zo stelt respondent E, heel wat propagandamateriaal op het internet, waaronder dvd's en video's met radicale boodschappen. Daarnaast is, volgens respondent I, op het internet heel wat informatie te vinden over onder andere alternatieve bereidingswijzen van (home made) explosieven en wapens. Namens respondent X zou het gebruik van het internet bij extreem-links niet zo sterk aanwezig zijn omwille van hun wantrouwen ten aanzien van technologie. Respondent V stelt echter dat het internet voor rechts geïnspireerde radicalen eerder een gesloten circuit is. Het dient veelal om aankondigingen te posten en zich te bewegen in die virtuele 'communities'. De toegang tot concerten van Blood and Honour zullen steevast geweigerd worden indien men niet vertoeft in die virtuele wereld van blogs en discussiefora.

ii. Gevangenis

We haalden hierboven reeds aan (cf. de rol van charismatische figuren) dat de gevangenis ook een ideale en vaak gebruikte setting is voor rekrutering. Respondent X onderschrijft dat men vaak individuen ziet die eerst aan de rand van de maatschappij leven of in het criminele milieu vertoeven en zich plots – onder invloed van een imam (aalmoezenier) of andere gedetineerden (zelfhulpimam) – bekeren en in een radicale richting worden gestuurd. Men doet dit, volgens respondent X, aan de hand van uitspraken zoals: 'Je bent een slechte moslim, maar het kan u vergeven worden als je u inzet voor de goede zaak'. In deze fase wordt, namens deze respondent, echt al iets gepland. Dergelijke radicaliserings- en rekruteringsprocessen hebben, zo stelt respondent I, al plaatsgevonden in gevangenissen in Frankrijk, Groot-Brittannië en Duitsland. In een onderzoek naar 'Prisoner radicalisation' in Nederland, onder andere uitgevoerd door respondent U, is men het fenomeen niet tegengekomen. In België, oppert respondent I, hebben Trabelsi en kompanen ook al een groep gedetineerden rond zich geschaard. Deze respondent meent dat bepaalde gedetineerden zelfs inbreuken plegen tegen het gevangenisreglement zodat ze gestraft worden en overgeplaatst worden naar de streng beveiligde afdeling van de gevangenis – waar Trabelsi opgesloten zit. Respondent M meent dat individuen die vrij komen uit de gevangenis inderdaad vaak radicaler zijn dan voorheen. Momenteel is er in België, zo stellen respondenten B, I en M, nog heel wat discussie over wat nu de

beste oplossing is om dergelijke processen tegen te gaan: een isolatiemodel waarin terroristen volledig worden afgesloten van andere gedetineerden of ze behandelen als gemeenrechtelijke gedetineerden waardoor je hun vleugels wegneemt voor hun radicaliserend ideologische element. Namens respondent M is het isolatiemodel al uitgeprobeerd door Angelsaksische landen, waar ze te kampen kregen met een aantal problemen. Eén van deze problemen was, zoals reeds aangehaald, dat dergelijke gevangenen uitgroeiden tot een soort van rekruteringskamp.

3.2. Retrospectieve analyse van twee Belgische cases

Inleiding

Hieronder wordt de retrospectieve analyse van de twee Belgische cases besproken: de case 'Muriel Degauque' en de case 'Blood and honour'. Per case wordt de informatie uit de cases grondig toegelicht. We willen hierbij nog eens benadrukken dat 'rechtvaardiging en aanvaarding van geweld' slechts een selectiecriteria was die ons toeliet een retrospectieve analyse uit te voeren van het radicaliseringsproces die eraan vooraf ging. Bij de bespreking van de cases ligt onze focus dan ook op het voorafgaande radicaliseringsproces en niet op het in kaart brengen van het rechtvaardigen of het plegen van geweld.

3.2.1. De case 'Muriel Degauque'

De case Muriel Degauque handelt over de eerste en enige westerse vrouw die ooit een zelfmoordaanslag pleegde. Op 9 november 2005 reed ze met haar wagen explosieven te pletter tegen een Amerikaans legerkonvooi. De aanslag mislukte, slechts één Amerikaanse soldaat raakte lichtgewond, zelf was ze het enige dodelijke slachtoffer (De Stoop, 2010). Het verhaal van Muriel zou eerder als atypisch kunnen worden beschouwd. Muriel ontdekte in haar puberteit immers dat ze leed aan een uitzonderlijke ziekte: de ziekte van Rokitansky of het MRK-syndroom. Ze werd geboren zonder baarmoeder. Dit tekende haar verdere leven: ze voelde zich abnormaal, afwijkend en incompleet (De Stoop, 2010). Dit gegeven speelde een grote rol in haar radicaliseringsproces. Daarom beschrijven we in deze case-study ook het radicaliseringsproces van haar echtgenoot Issam Goris en hun vriendenkring – een groepje jonge, werkloze moslims in Sint-Joost-Ten-Node. Muriel en Issam kenden deze jongeren doordat ze in dezelfde buurt woonden en naar dezelfde islamitische vereniging gingen. Een aantal van deze jongeren trokken ook effectief naar Syrië en Irak om er de jihad te gaan voeren. Volgens prof. Rik Coolsaet hebben al deze betrokkenen ook een gelijkaardige voedingsbodem voor radicalisering: ze voelen zich slecht in hun vel, ze voelen zich verloren in de samenleving en ze zijn op zoek naar zichzelf (Coolsaet, 2010).

De informatie betreffende deze case berust hoofdzakelijk op het boek van Chris De Stoop 'Vrede zijn met u, zuster', waarin hij het verhaal van Muriel en haar omgeving beschrijft²². Namens prof. Coolsaet, was het een bewuste keuze van Chris De Stoop om in dit verhaal de nadruk ook sterk te leggen op de vriendenkring van Muriel en Issam. Prof. Coolsaet geeft aan dat uit terrorismestudies namelijk blijkt dat een vriendenkring een elementair medium is voor de radicalisering van een individu – crucialer zelfs dan ideologie of godsdienst. Verder is deze case, volgens prof. Coolsaet, interessant omdat Muriel en haar vriendenkring bijna volledig beantwoorden aan het profiel van de huidige generatie jihadi-terroristen, dat de afgelopen jaren door terrorisme-experts werd opgesteld (Coolsaet, 2010). Naast het boek van Chris De Stoop bekeken we ook zelf de vonnissen van het proces Degauque²³ en bespraken we de case met Chris De Stoop zelf en één van de Belgische bevoorrechte getuigen die specifieke kennis had over deze case²⁴.

3.2.1.1. Fenomeen

Deze case beschrijft een vorm van islamitisch geïnspireerd radicalisme. Assaf Moghadam (in Bergen en Cruickshank, 2007, p.5) kadert het verhaal van Muriel en haar Belgische echtgenoot binnen een trend die hij 'de globalisering van het martelaarschap' noemt. Beiden waren namelijk bereid in een vreemd land te sterven voor de jihad. Een dag na de zelfmoordaanslag van Muriel werd haar echtgenoot Issam Goris neergeschoten door het Amerikaanse leger. Hij was volop bezig aan de voorbereidingen voor een zelfmoordaanslag dichtbij Fallujah (Bergen en Cruickshank, 2007). Volgens prof. Rik Coolsaet toont deze case het onderscheid tussen religieuze en politieke radicalisering. Religieuze radicalisering draait rond het zoeken naar identiteit. Politieke radicalisering ontstaat vanuit gevoelens van woede en aangedaan onrecht (Coolsaet, 2010).

²² Chris De Stoop is een Vlaamse auteur en journalist bij Knack. Chris De Stoop baseerde zich voor het boek op dossiers van het federale parket, de Veiligheid van de Staat en de dienst Terro van de federale politie. Daarnaast doolde hij ook rond in de buurten waar Muriel opgroeide en leefde. Hij ging zelfs tot in Irak en Syrië waar Muriel haar laatste levensdagen doorbracht en vond daar ook het wrakstuk van haar bomauto. Tot slot sprak hij ook met enkele van de betrokkenen uit deze case.

²³ Het proces Degauque voor de correctionele rechtbank van Brussel (uitspraak op 10 januari 2008) en het proces in beroep (uitspraak op 26 juni 2008).

²⁴ Hierna 'de bevoorrechte getuige' genoemd.

3.2.1.2. Ideologie

Muriel ontdekte de islam in 1994 via haar tweede man²⁵, de Algerijn Fouad, een gematigde, niet praktiserende moslim. Toen hij Muriel een passage toonde uit de Koran werd Muriel geboeid door de islam. Muriel begon zelf in de Koran te lezen en leefde voortaan volgens de regels van de islam. Een jaar nadat ze de Koran ontdekte, bekeerde Muriel zich en kreeg ze de islamitische naam Maryam. Muriel herontdekte in de islam iets van haar vrouwelijkheid²⁶, ze vond er antwoorden en putte kracht uit haar geloof. Vanuit de confrontatie met haar lichamelijke gebreken, spitste Muriel zich meer en meer toe op het geestelijke. Muriel begon intens de Koran en de Hadith²⁷ te bestuderen. In de loop van 1999 werd ze steeds strikter en radicaler. Dit zorgde voor problemen in haar huwelijk. Eind 1999 besliste Muriel om te scheiden omdat Fouad, volgens haar, zijn religieuze plichten niet nakwam (De Stoop, 2010).

Op 30 juli 2001 trouwde Muriel met Issam Goris²⁸, een Belgische moslim waarmee ze in contact kwam via een koppelaar van de Al Hidayah-moskee te Brussel. Issam Goris was een strenge salafist die leefde volgens de geschriften van de profeet. Hij was een overtuigde aanhanger van de Saoedische cheikh Madkhali, die de vreedzame richting van het salafisme vertegenwoordigde. Net zoals de madkhalisten stond Issam Goris lijnrecht tegenover de jihadisten. Ook Muriel wees het terrorisme af. Dit blijkt onder andere uit een brief die ze schreef aan haar ouders vanuit Marokko, kort na de aanslagen van 11 september 2001: *“Terrorisme zoals in Amerika is niet toegestaan, noch zich opblazen op openbare plaatsen. Het zijn fanatieke moslims die dat doen. Zij volgen niet de ware geboden van Allah de Verhevene, zoals die in de koran staan.”* (De Stoop, 2010, p. 43).

Issam en Muriel woonden samen in Sint-Joost-Ten-Node. De bevoorrechte getuige stelt dat er in hun woon- en leefomgeving heel wat islamitische centra en moskeeën waren, waar de salafistische interpretatie van de islam gepredikt werd. Het salafisme is een strikte vorm van de islam die terug wil naar de leer van de vrome voorvaderen (de salaf) (De Stoop, 2010). Volgens de bevoorrechte getuige

²⁵ Muriel trouwde op 23 november 1990 met een illegale Marokkaan die in het criminele milieu zat en dringend papieren nodig had. Muriel zou hiervoor 150 000 euro krijgen. Ze heeft het geld echter nooit ontvangen. In 1994 werd haar schijnhuwelijk officieel ontbonden (De Stoop, 2010).

²⁶ Omwille van haar ziekte (cf. supra) voelde Muriel zich abnormaal, afwijkend en incompleet als vrouw (De Stoop, 2010).

²⁷ Overleveringen van de profeet.

²⁸ Haar scheiding met de Algerijn Fouad werd pas officieel bekrachtigd op 1 mei 2001 (De Stoop, 2010).

wordt er in de salafistische interpretatie van de islam vaak gesproken over de overwinnende godsdienst. Deze bevoorrechte getuige stelt dat het salafisme een soort van bindmiddel is voor vele (gedepriiveerde) allochtonen in België.

Vanaf 2004 volgde Muriel elke maandag Arabische les aan de islamitische school in de Grensstraat in Sint-Joost-Ten-Node. Muriel voelde zich vooral aangesproken door Ibn Qayyim, een salafistische auteur en leerling van cheikh Ibn Taymiyyah, één van de boegbeelden van de salafistische islam. Samen met Issam had Muriel een praktijk in de profetische geneeskunde, waarbij ze onder andere islamitische aderlatingen verrichtten (de hijama). Hiervoor baseerden ze zich enkel op de Koran en de Hadith (De Stoop, 2010).

Prof. Rik Coolsaet geeft aan dat Muriel en Issam door middel van hun eigen 'cut and paste' islam een weg probeerden te vinden om hun groezelig verleden achter zich te laten. Daarbij kozen ze zelf de fatwa's²⁹ en Hadith uit die voor hen passend leken. Ze knutselden aan een islam waarin een orthodoxe leer verzoend werd met aspecten van de volksislam (Coolsaet, 2010).

3.2.1.3. Polarisatie

Volgens de bevoorrechte getuige is het islamitisch concept *Al-wala' wa'l-bara'* kenmerkend voor alle salafistische milieus. Dit is een advies aan moslims verbonden te blijven met wat islamitisch is en afstand te nemen van wat niet islamitisch is. Deze raadgeving moet er, namens de bevoorrechte getuige, voor zorgen dat moslims op de juiste weg blijven. Dit creëert een wereld opgedeeld in 'wij' en 'zij', wat bij Muriel ook duidelijk te zien was. Haar wereld was ingedeeld in gelovigen en ongelovigen (De Stoop, 2010). Volgens de bevoorrechte getuige rechtvaardigt de islam zich altijd tegenover iets of iemand, wat polarisering in de hand werkt. De interne cohesie binnen de wij-groep wordt versterkt door zich af te zetten tegen de andere.

Daarnaast stelt deze bevoorrechte getuige dat in de omgeving van Sint-Joost-Ten-Node, waar heel wat islamitische centra en moskeeën waren, een parallelle samenleving werd gevormd waarin er op

²⁹ Islamitisch advies.

alle levensdomeinen alternatieve praktijken werden opgezet. Een voorbeeld hiervan zijn de praktijken van profetische geneeskunde, met onder andere duiveluitdrijvingen en islamitische aderlatingen, als alternatief voor de traditionele geneeskunde³⁰. Dergelijke parallelle samenlevingen vormen volgens de bevoorrechte getuige een bedreiging voor de democratie en mogen dus niet zomaar aanvaard worden. In het boek van Chris De Stoop worden een aantal elementen aangehaald die kunnen wijzen op de aanwezigheid van een parallelle samenleving in Sint-Joost-Ten-Node. Er wordt aangegeven dat meer dan tachtig procent van de inwoners, in de periode waarin deze case zich afspeelt, een vreemde roots had – wel vaak met de Belgische nationaliteit. Het straatbeeld werd steeds meer gedomineerd door hoofddoeken en baarden. Op de etalages van winkels en horecazaken, die vaak Turks of Marokkaans waren, stond niet zelden het woord ‘halal’³¹ vermeld. Zelfs jongens die nooit in een moskee kwamen of geen interesse hadden in de Koran noemden zich broeders in de islam. Tegelijk werden de Belgen steeds meer gewantrouwd (De Stoop, 2010).

3.2.1.4. Voedingsbodem

In de case Muriel Degauque spelen individueel-psychologische problemen een belangrijke rol als voedingsbodem voor het radicaliseringsproces van de betrokkenen. Muriel, Issam en de jongeren uit Sint-Joost-Ten-Node kenden een moeilijke jeugd gekenmerkt door familiale problemen, vroegtijdig stoppen met school, kleine criminaliteit, alcohol –en drugsmisbruik en mishandeling. Deze factoren zorgden bij elke betrokkene voor heel wat frustraties. Deze frustraties maakten hen kwetsbaar en vatbaar voor radicalisering. Bij Issam Goris werd heel zijn leven daarbij nog eens getekend door de zoektocht naar zijn vader, die hij nooit heeft gekend. De onzekerheid over zijn roots leek aan zijn binnenste te vreten, wat nog extra frustraties met zich meebracht. Ook de andere jongeren raakten verstrikt in een zoektocht naar hun identiteit, als Belgen van Marokkaanse afkomst, verscheurd tussen twee werelden. Bij Muriel speelde nog een andere factor mee, namelijk haar ziekte (De Stoop, 2010).

³⁰ Zo liep op 4 augustus 2004 een duiveluitdrijving fataal af. Latifah, een moslimmeisje en lid van La Plume, overleed ten gevolge van meerdere duiveluitdrijvingen en aderlatingen, onder andere uitgevoerd door Abou Chayma. Ten gevolge van dit fatale exorcisme werd de vereniging La Plume op bevel van justitie opgedoekt. Niet veel later werd door dezelfde salafisten echter een nieuw centrum opgericht: An Nawawi (De Stoop, 2010).

³¹ Rein, toegestaan.

Bovendien kende de gemeente Sint-Joost-Ten-Node in die periode een hoge werkloosheidsgraad. De meeste jongeren in deze buurt zaten zonder werk. Daarnaast was deze Brusselse randgemeente één van de armste en dichtstbevolkte gemeentes van het land. Deze situatie wekte bij de jongeren in Sint-Joost-Ten-Node frustraties op die tevens als voedingsbodem voor radicalisering kunnen optreden. Muriel voelde zich in België met de nek aangekeken. Volgens haar werd in België elke gehooftdoekte vrouw en elke bebaarde man als verdacht gezien. Elke moslim werd, naar haar mening, als een terrorist beschouwd. Enkele jongens uit Sint-Joost-Ten-Node klaagden ook de discriminatie van migrantenjongeren in België aan (De Stoop, 2010). Dergelijke frustraties kunnen ook aan de basis liggen van hun radicaliseringsproces.

Tot slot konden Issam en de jongeren uit Sint-Joost-Ten-Node er niet tegen dat moslims wereldwijd kwaad werden aangedaan. Ze hadden het dan ook vaak over het onrecht en leed van moslims wereldwijd en vooral in Irak, Palestina en Tsjetsjenië (De Stoop, 2010). Zo wekte bijvoorbeeld de oorlog in Irak frustraties bij hen op die mogelijks als voedingsbodem fungeerden voor hun radicaliseringsproces. In het vonnis wordt ook effectief aangegeven dat twee van de jongeren volhielden dat hun enige doel was: zich verzetten tegen de Amerikaanse strijdkrachten waarvan hun aanwezigheid in Irak, volgens hen, onrechtvaardig was³².

3.2.1.5. Signalen

i. Detectiekenmerken

Uit deze case kunnen we besluiten dat een verandering in gedrag, ingesteldheid en kledij een signaal kan zijn dat iemand verstrengeld raakt in een radicaliseringsproces. Zo merkt één van de jongeren op dat hij na een visioen³³ uit zijn wereld van problemen (ruzie met ouders, drugs en criminaliteit) stapte en een complete verandering onderging. Hij werd opnieuw gemotiveerd om zich aan meditatie en gebed te wijden, hij ging terug naar de moskee en bestudeerde de Koran. Een andere jongen liet zijn baard groeien, ging een gebedsmuts dragen, zwoor alcohol, sigaretten en muziek af en leefde

³² Corr. Brussel, 10 januari 2008.

³³ De jongere zou de stem van Allah gehoord hebben die hem zei te stoppen met zijn dwaasheden en terug te keren naar de weg van het ware geloof (De Stoop, 2010).

volgens de islamitische regels. Dit in tegenstelling tot zijn jeugdijaren waarin hij veroordeeld werd voor kleine misdrijven, rookte, dronk, uitging, altijd westers en modern gekleed en gekapt was en zich weinig aantrok van de islamitische regels (De Stoop, 2010). Hierbij willen we ten stelligste benadrukken dat de uiterlijke kenmerken en het gedrag op zich niet wijzen op een radicaliserend persoon maar dat een plotse verandering in uiterlijke kenmerken en gedrag mogelijks een signaal kan zijn voor radicalisering.

Bij Muriel was tevens een verandering in gedrag, ingesteldheid en kledij op te merken. Zo ging ze zich namelijk meer en meer verdiepen in haar geloof en leefde de islamitische regels steeds strikter na. Bij haar kan dit echter verklaard worden vanuit haar bekering, het werd een onderdeel van haar steeds radicalere geloofsbeleving.

ii. Rechtvaardigingsgronden

In deze case komen meerdere rechtvaardigingsronden naar voor. Eén van de jongens uit Sint-Joost-Ten-Node rechtvaardigde zijn plannen om in Irak tegen de bezetter te gaan vechten, en dus het gebruik van geweld, vanuit de perceptie dat moslims in Irak gruwelijk vernederd werden (De Stoop, 2010). Enerzijds kan de perceptie van discriminatie en slechte behandeling van moslims, zoals eerder vermeld, als voedingsbodem fungeren voor het proces van radicalisering. Anderzijds kan het in een latere fase in het radicaliseringsproces een subjectieve rechtvaardigingsgrond zijn voor het gebruik van geweld. Dit staft ons dynamisch proces van radicalisering, en meerbepaald de fase waarin men overgaat van radicalisme naar extremisme.

Een andere jongen rechtvaardigde zijn plannen om in Irak tegen de Amerikanen te gaan vechten op basis van een uitspraak van Ibn Tamiyyah, één van de boegbeelden van de salafistische islam. Hij stelde namelijk dat het legitiem was om in een islamland te vechten als dat niet volgens de islam bestuurd werd. Dezelfde jongen besliste de strijd in Irak ook effectief aan te gaan nadat hij de fatwa had gekregen van een befaamde cheikh in Damascus. Deze cheikh vertelde hem dat zelfmoord in de islam ten strengste verboden is. Maar indien je intentie zuiver is en je uw lichaam alleen als wapen

voor de jihad gebruikt is het geen zelfmoord maar een daad van martelaarschap (De Stoop, 2010). Dit laatste is ook te lezen in het vonnis.³⁴

iii. Actoren

In deze case konden mogelijke signalen hoofdzakelijk opgevangen worden door mensen in de directe sociale omgeving van de geradicaliseerde personen – bijvoorbeeld ouders, echtgenoot, familie, vrienden. Chris De Stoop nuanceert dit echter. Hij stelt dat de families van de betrokkenen meenden dat ze niet wisten waar de jongeren mee bezig waren. Ze wisten naar verluidt heel weinig over dat aspect van hun leven. De Stoop merkt wel op dat in de buurt – op lokaal vlak – toch iedereen wist waar die jongeren mee bezig waren.

3.2.1.6. Triggers

i. Individueel-psychologische factoren

Bij een aantal individuen in deze case speelde een individueel-psychologische factor – een critical life event – een belangrijke rol als trigger in hun radicaliseringsproces. Muriel kende twee kantelmomenten in haar leven die ervoor zorgden dat ze in een radicaliseringsproces terecht kwam. Enerzijds was dit de ontdekking van haar zeldzame ziekte, waardoor ze onvruchtbaar was. Anderzijds was dat het overlijden van haar oudere broer (gesprek Chris De Stoop, 2010). Hij kwam om het leven in een verkeersongeval in 1989. Dit was voor Muriel een zware mokerslag. Hij was haar toeverlaat en de enige die het thuis voor haar opnam. Enige tijd later, eind de jaren '90, was de confrontatie met haar onvruchtbaarheid en lichamelijke beperking de trigger die ervoor zorgde dat Muriel zich meer ging toespitsen op het geestelijke. Ze was van mening dat haar leven niet zonder betekenis moest blijven, enkel en alleen omdat ze geen baarmoeder had. Vanaf dat moment werd Muriel obsessief godsdienstig en in de loop van 1999 werd ze steeds strikter in haar geloofsbeleving (De Stoop, 2010). Zo raakte Muriel dieper verzeild in het radicaliseringsproces.

³⁴ Corr. Brussel, 10 januari 2008.

Bij de jongens uit Sint-Joost-Ten-Node herkennen we ook heel specifieke gebeurtenissen in hun persoonlijk leven die ervoor zorgen dat deze jongens verder doorschieten in het radicaliseringsproces: het verliezen van hun job, verlaten worden door hun echtgenoot, het vertrek van een broer naar Irak. De bevoorrechte getuige nuanceert echter enkele van deze triggers. Zo stelt hij dat men door jobverlies ook de opportuniteit krijgt om meer tijd te investeren in de studie van salafistische literatuur, waarmee dus in vraag wordt gesteld of dergelijke persoonlijke gebeurtenissen effectief als trigger kunnen gepercipieerd worden.

ii. Omgevingsfactoren

Volgens de bevoorrechte getuige was het in Sint-Joost-Ten-Node in die periode heel courant om over de jihad te praten. Deze omgevingsfactor kan in deze case een trigger geweest zijn die ervoor gezorgd heeft dat de jongeren een stap verder zetten in hun radicaliseringsproces. Eén van de jongeren geeft dit ook duidelijk aan wanneer hij stelt dat men over de jihad sprak als over voetbal. Hij vertelt tevens dat zijn broer hem belde vanop het slagveld, alsof iemand anders zou bellen vanop het strand. Bovendien had iedereen in Sint-Joost-Ten-Node het over Irak, Palestina, Tsjetsjenië en Al Qaeda (De Stoop, 2010).

iii. Externe factoren

Uit deze case kunnen we afleiden dat berichtgeving over de situatie in onder andere Irak, Palestina en Tsjetsjenië een invloed kan hebben op het radicaliseringsproces van een individu. Eén van de jongeren geeft bijvoorbeeld aan dat hij de ontwikkelingen van dag tot dag volgde op internet en op Al Jazeera. Uit deze berichtgeving leidde hij af dat de betogingen tegen de oorlog van miljoenen mensen overal ter wereld en het verzet van de Verenigde Naties allemaal niets uithaalde, dus dat enkel het gewapend verzet nog overbleef (De Stoop, 2010).

3.2.1.7. Isolatie

(Sociale) isolatie is een belangrijke factor bij de overgang van de fase van radicalisme naar de fase van extremisme. In deze case is ook een vorm van sociale isolatie terug te vinden binnen de islamitische centra en moskeeën in Sint-Joost-Ten-Node, waar moslims verzamelden voor lessen en

lezingen. Ook Muriel raakte geleidelijk aan volledig geïsoleerd van de maatschappij en van haar familie (De Stoop, 2010). De bevoorrechte getuige wijst erop dat haar isolatie volledig gekaderd kan worden binnen haar salafistische geloofsbeleving, waardoor ze het recht niet heeft om buiten te komen. De afsluiting van haar familie kan volgens de bevoorrechte getuige enerzijds te wijten zijn aan de fysieke afstand tussen Brussel en Charleroi³⁵ en anderzijds aan het feit dat haar ouders zich niet konden vinden in haar strikte geloofsbeleving.³⁶ Volgens Chris De Stoop is het breken met familie net kenmerkend voor bekeerlingen. Die zouden zich veel meer isoleren en de banden met hun familie volledig doorsnijden. Dit in tegenstelling tot ‘geboren moslims’, die zelfs vanuit de loopgraven op het front bellen naar hun moeder in Sint-Joost-Ten-Node. Zij durven, namens De Stoop, minder snel breken met hun familie.

3.2.1.8. Illegitieme handelingen

Toen een aantal jongeren uit Sint-Joost-Ten-Node in de zomer van 2004 beslisten om naar Syrië te vertrekken – om later naar Irak te gaan – werkten de jongeren een systeem uit om de sociale zekerheid te frauderen. Eén van de achterblijvers stempelde in België in naam van de jongens die naar Syrië vertrokken waren. Deze jongen zag daar totaal geen probleem in aangezien de Noord-Afrikanen, volgens hem, voor Belgische ambtenaren toch allemaal op elkaar lijken. De uitkeringen werden vervolgens doorgestort zodat ze in Syrië dit geld konden gebruiken. Ook had men een kleine handel in valse documenten (diploma’s, identiteitskaarten) opgezet³⁷ (De Stoop, 2010). De illegitieme handelingen dienden in deze case dus hoofdzakelijk voor het faciliteren van het verblijf van de jongeren in Syrië.

3.2.1.9. Individu versus groep

Zoals reeds vermeld geeft één van de jongeren aan dat de jongens in Sint-Joost-Ten-Node over de jihad spraken als over voetbal. Hoewel deze jongen de jihad nooit had gewild, geeft hij aan dat hij

³⁵ Muriel woonde, samen met Issam Goris in Sint-Joost-Ten-Node (Brussel). Haar ouders woonden in Monceau (Charleroi).

³⁶ Volgens het principe Al-wala’ wa’l-bara’ raadt men moslims aan verbonden te blijven met wat islamitisch is en afstand te nemen van wat niet islamitisch is. Het is een advies die ervoor moet zorgen dat moslims op de juiste weg blijven.

³⁷ Ook te lezen in de vonnissen van het proces (Corr. Brussel, 10 januari 2008 en Hof van Beroep, Brussel, 26 juni 2008).

zich liet meeslepen door zijn vervoering en hij van mening veranderde. De jongeren keken ook samen naar filmpjes van bomaanslagen, beelden van trainingskampen, toespraken van martelaars of onthoofdingen van gijzelaars³⁸ (De Stoop, 2010). Zoals reeds gezegd juttten de jongeren elkaar op. Zo blijkt uit het vonnis dat bij één van de jongeren een cd-rom werd gevonden met heel wat materiaal : een handleiding voor het maken van explosieven, beelden van aanslagen, video's van martelaars, oproepen tot de jihad, video's van Bin Laden en godsdienstlessen over de jihad.³⁹ Bij de jongeren en Issam Goris was het radicaliseringsproces dus hoofdzakelijk een groepsproces. Bij Muriel daarentegen was het veeleer een individueel proces. Ook prof. Rik Coolsaet benadrukt dat een vriendenkring van cruciaal belang is in het radicaliseringsproces van een individu (Coolsaet, 2010).

De bevoorrechte getuige merkt op dat de peer pressure binnen een geïsoleerde groep in een operationele context enorm groot is. Deze case bevestigt dit ook. De jongens die in Damascus aan het wachten waren op hun transit naar Irak ondervonden dat, ondanks het feit dat iedereen omwille van een ander motief de jihad wou ondernemen⁴⁰, er toch een sterk gevoel van broederschap gegroeid was binnen hun groep (De Stoop, 2010).

3.2.1.10. Rekrutering

i. Actieve rekrutering

Actieve rekrutering is in deze case enkel terug te vinden in de laatste fase, namelijk wanneer de betrokkenen zich in Syrië en Irak bevinden. Zolang de betrokkenen in België waren, speelde actieve rekrutering geen rol in hun radicaliseringsproces. De bevoorrechte getuige beaamt dit ook. Volgens Chris De Stoop is er in deze case totaal geen sprake geweest van actieve rekrutering, maar berustten de contacten allemaal op toeval.

³⁸ In het huis van één van de jongeren werd een cd-rom gevonden met daarop een handleiding voor het maken van explosieven, beelden van aanslagen, video's van martelaars, oproepen tot de jihad, video's van Bin Laden en godsdienstlessen over de jihad (Corr. Brussel, 10 januari 2008).

³⁹ Corr. Brussel, 10 januari 2008

⁴⁰ Men was gedreven door politieke overtuiging of religieuze passie. Of men was gefrustreerd door problemen en wou respect verdienen door de jihad. Nog anderen waren gewoon uit vriendschap meegekomen of uit zucht naar avontuur. Voor anderen was het dan weer een mengelmoes van motieven (De Stoop, 2010).

ii. Zelfrekrutering of zelfontbranding

Prof. Rik Coolsaet stipuleert dat deze case een mooi voorbeeld is van zelfradicalisering of zelfrekrutering. Muriel, Issam en de jongeren uit Sint-Joost-Ten-Node radicaliseren praktisch volledig door hun vriendenkring of familie. Actieve rekrutering zou nauwelijks of niet meegespeeld hebben. Hij geeft aan dat de jongeren zich aan elkaar optrokken. Via het internet bouwden ze een virtuele gemeenschap van gelijkgezinden op. Het was volledig een bottom-up proces (Coolsaet, 2010).

iii. Proces van rekrutering

Spotten

Volgens de bevoorrechte getuige gaan spotters in Syrië op zoek naar individuen die zich kunnen inzetten voor de gewapende strijd. Deze spotters organiseren de transit van Syrië naar Irak. In deze case ving een jonge Tunesiër de jongeren uit Sint-Joost-Ten-Node, en andere jihadisten, op in Damascus. Deze figuur probeerde de jihadisten door te sluizen naar één of andere rebellengroep in Irak (De Stoop, 2010).

Ook Issam Goris en Muriel gingen lange tijd op zoek naar deze figuur eens ze in Damascus aangekomen waren.⁴¹ Via één van de jongeren in Sint-Joost-Ten-Node, die contact had met deze persoon, probeerde Issam een ontmoeting te regelen. Issam had toen al aangegeven, via een brief aan een vriend in Sint-Joost-Ten-Node, dat hij de wapens wou opnemen in Irak en de jihad wou voeren tegen de Amerikanen. De ontmoeting met de jonge Tunesiër kwam er nooit.⁴² Issam en Muriel reden dan maar zelf naar Bagdad⁴³, via de zogenaamde 'jihadistenroute'. Volgens het boek van Chris De Stoop wist Muriel op dat moment nog niet wat haar te wachten stond. Na enkele dagen ronddolen, kwamen ze uiteindelijk in contact met een zekere Aboe Ammar, die bereid was hen op te vangen en een operatie voor te bereiden (De Stoop, 2010). Volgens Chris De Stoop, was deze ontmoeting puur toeval. De bevoorrechte getuige meent echter dat ze in Syrië gespot en

⁴¹ Op dinsdag 6 september 2005 waren Muriel en Issam in het holst van de nacht met hun wagen vertrokken richting Damascus (De Stoop, 2010).

⁴² Corr. Brussel, 10 januari 2008

⁴³ Muriel was ondertussen al eens enkele dagen teruggekeerd naar België. Issam had namelijk te horen gekregen dat geen enkele organisatie een man samen met zijn echtgenote zou rekruteren. Begin oktober 2005 keerde Muriel al terug naar Damascus. (Corr. Brussel, 10 januari 2008; De Stoop, 2010)

gerekruteerd werden door een terroristische organisatie. Prof. Coolsaet stelt dat Muriel terecht kwam bij een groepje ex-militairen, Saddamaanhangers, die haar inzetten als kanonnenvoer (Coolsaet, 2010).

Indoctrinatie

Zoals reeds gezegd kreeg één van de jongeren de fatwa van een befaamde cheikh in Damascus (cf. rechtvaardigingsgrond). De cheikh vertelde hem dat zelfmoord in de islam ten strengste verboden is. Maar indien je intentie zuiver is en je uw lichaam alleen als wapen voor de jihad gebruikt, is het geen zelfmoord maar een daad van martelaarschap⁴⁴ (De Stoop, 2010). De jongen werd met andere woorden een verkeerde interpretatie van de islam meegegeven, wat ertoe leidde dat hij ook werkelijk overging tot de fase van afronding.

Afronding

Een aantal betrokkenen in deze case komen ook effectief tot de fase van de afronding. Eén van de jongens uit Sint-Joost-Ten-Node werd opgenomen in een rebellengroep in Rawa waar hij getraind werd en spiritueel voorbereid. Iedere dag had hij schietoefeningen, hij leerde observatietechnieken, camouflages gebruiken en een verrassingsaanval uit te voeren. Deze jongen kwam uiteindelijk in november 2004 in een brigade van de moedjahedien⁴⁵ van Fallujah terecht. In Fallujah had hij elke morgen militaire oefening en werd hij opgeleid voor het bedienen van een raketwerper. Daarnaast moest hij ook loopgraven spitten. Deze jongen raakte uiteindelijk gewond bij een bombardement in Fallujah. Heel wat mensen in Sint-Joost-Ten-Node wisten dat de jongen aan het front gewond was geraakt (De Stoop, 2010). De bevoorrechte getuige geeft aan dat strijders die terugkeren naar België een bepaalde legitimiteit verwerven binnen hun vriendengroep.

Muriel Degauque rondde op 9 november 2005 haar radicaliseringsproces af met een zelfmoordaanslag op een Amerikaanse patrouille op de Tampa-snelweg⁴⁶. Issam Goris werd de dag nadien neergeschoten door de Amerikaanse Special Forces terwijl hij zich ook klaarmaakte voor een zelfmoordaanslag (De Stoop, 2010).

⁴⁴ Corr. Brussel, 10 januari 2008.

⁴⁵ Iemand die zich op gewelddadige manier inzet voor de jihad, ook wel 'heilige strijder' genoemd.

⁴⁶ De Tampa-snelweg is de duizend kilometer lange weg van de Syrische grens, via Bagdad, tot in Koeweit.

iv. De rol van charismatische figuren

In Sint-Joost-Ten-Node werden de jongeren sterk beïnvloed door cheikh Abou Chayma die hen, in de vereniging la Plume, de strenge salafistische interpretatie van de islam meegaf (gesprek Chris De Stoop, 2010). De cheikh wou de 'verloren jeugd' op sociaal, relationeel en religieus vlak met raad en daad bijstaan. Maar niet alleen de jongeren in Sint-Joost-Ten-Node keken naar hem op, de cheikh genoot ook veel aanzien in de volledige moslimgemeenschap in Brussel. Abou Chayma predikte niet alleen, hij plaatste ook teksten, videofilmjes en audioboodschappen op het internet (De Stoop, 2010). De bevoorrechte getuige geeft aan dat ook lesgevers van het islamitisch centrum in de Grensstraat een invloed hadden op het radicaliseringsproces van de betrokkenen in deze case. In dit centrum worden mensen voortdurend aangezet om verder en diepgaander te studeren. Volgens de bevoorrechte getuige verklaren deze centra voor het publieke oog dat terrorisme niet gewenst is, maar hij vermoedt dat er in de achterkamers van deze centra toch ook andere betogen plaatsvonden.

v. De rol van het financiële aspect

Het financiële aspect, of geld, speelt in deze case voornamelijk een rol als facilitator voor de reis naar Syrië en hun verblijf daar. De jongeren uit Sint-Joost-Ten-Node hadden verschillende bronnen van inkomsten. Zoals reeds aangehaald, hadden ze een systeem opgezet om de sociale zekerheid op te lichten. Deze werkloosheidsuitkeringen waren hun voornaamste bron van inkomsten. Daarnaast hadden de jongens die in de zomer van 2004 naar Damascus vertrokken ook een klein systeem van sponsoring opgezet. Dit is ook te lezen in het vonnis.⁴⁷ Vrienden die hen wilden steunen bij de jihad, konden een bijdrage storten op een rekening. Dit is zeker niet vergelijkbaar met sponsoring vanuit Al Qaeda of andere grote terroristische organisaties. Verder gebruikten ze ook hun spaargeld (gesprek Chris De Stoop, 2010).

⁴⁷ Corr. Brussel, 10 januari 2008

vi. *Settings van rekrutering*

Internet

In deze case speelt het internet een belangrijk rol in het proces van zelfrekrutering. Zoals reeds opgemerkt, geeft Prof. Coolsaet aan dat de jongeren dankzij het internet een virtueel netwerk van gelijkgezinden konden opzetten (Coolsaet, 2010). Chris De Stoop onderschrijft dit en stelt dat de jongeren zich daarnaast ook documenteerden op het internet. Ze probeerden informatie te bekomen over hoe je als strenge salafistische moslim precies moet leven of over hoe je in Syrië of Irak kunt geraken. Verder werd het internet ook heel vaak gebruikt om met elkaar te communiceren, ook wanneer een aantal van de jongeren in Damascus verbleven (Gesprek Chris De Stoop, 2010).

Gevangenis

Uit deze case blijkt ook dat de gevangenis (in Damascus) een perfecte ontmoetingsplaats en kweekschool is voor radicalen. Ze konden er heel gemakkelijk contacten leggen. Zo kwam ook één van de jongeren in contact met de jonge Tunesiër⁴⁸, de spotter, die later de twee andere jongens zou helpen bij hun transit van Syrië naar Irak. Daarnaast was het ook een ideale plaats om rekruten te ronselen en de jihad te prediken (De Stoop, 2010).

⁴⁸ Corr. Brussel, 10 januari 2008

3.2.2. De case 'Blood and Honour'

De case-study 'Blood and Honour' is in grote mate gebaseerd op enerzijds een analyse van een aantal gerechtelijke dossiers met betrekking tot rechts geïnspireerd radicalisme die ter beschikking werden gesteld door het Centrum voor Gelijkheid van Kansen en Racismebestrijding (CGKR) en anderzijds een interview met een bevoorrechte getuige. De case-study focust zich niet op één specifiek dossier maar bundelt een analyse van verschillende dossiers. Dit is een bewuste keuze om het radicaliseringsproces zo volledig mogelijk te kunnen analyseren. We maken hierbij ook vermelding van het feit dat de dossiers volledig werden geanonimiseerd vanwege de hoge gevoeligheid van dit onderzoeksthema. We zullen dan ook naar de verschillende dossiers verwijzen als dossier X, Y, V, U, W en Z.

De onderzoeksequipe wenst ook te benadrukken dat 'Blood and Honour' niet de enige rechts geïnspireerde groepering is die in België tot uiting komt. Op basis van de analyse van de dossiers kan gesteld worden dat telkens een link met Blood and Honour kon worden aangetroffen, vandaar de keuze om de cases te bundelen onder de noemer 'Blood and Honour'.

3.2.2.1. Fenomeen

De case 'Blood and Honour' handelt specifiek over een rechts geïnspireerde radicale groepering die zijn ontstaansgeschiedenis kent in Groot-Brittannië. Blood and Honour is een wereldomvattende skinheadorganisatie die als doel heeft de overleving en het welzijn van het blanke ras te verzekeren. Het beschrijft zichzelf als nationalistisch en revolutionair met als ideologie het nationaal socialisme. De naam Blood and Honour vindt zijn oorsprong in de voormalige oorlogskreet van de hitlerjugend '*Blut und Ehre*' (Bijeenkomsten van extremistische groeperingen, 2010). De oprichter, wijlen Ian Stuart Donaldson, richtte deze beweging op in 1984 om bij te dragen aan de rassenoerlog.

Eind jaren 70 werden er in Groot-Brittannië diverse muziekconcerten georganiseerd onder het motto "Rock against Racism". Vanwege de grote impact op de jeugd besloten diverse fascistische partijen een antwoord te bieden op "Rock against Racism" en dit met hun eigen "Rock against Communism" (RAC) (Dossier V). De drijvende kracht achter deze festivals was Ian Stuart Donaldson, zanger van de

fascistische band “screwdriver” die in 1993 verongelukte maar nog steeds de charismatische leider is van Blood and Honour (dossier V).

Blood and Honour is een uiterst georganiseerde radicale groepering die nog altijd zijn hoofdzetel kent in Groot-Brittannië maar diverse netwerken heeft in verschillende Europese Landen, ook in België. De hoofdactiviteit van deze groepering is het organiseren van muziekconcerten waarbij racistische lyrics op opzweepende beats de rode draad zijn. De zogenaamde “white power music” is het muziekgenre dat wordt gespeeld op deze concerten en bestaat uit teksten die de superioriteit van het blanke ras bewieroken.

Niet zelden duiken er Belgische mediaberichten op van bijeenkomsten van rechts geïnspireerde radicale groeperingen (Bijeenkomsten van extremistische groeperingen, 2010). In 2001 werden er twee afdelingen van Blood and Honour opgericht: Blood and Honour Vlaanderen en Blood and Honour Midgard Vlaanderen. Blood and Honour Midgard Vlaanderen werd als onderafdeling verbonden aan het Franse Blood and Honour Midgard France en werd in 2002 officieel erkend door de hoofdafdeling Blood and Honour in Groot-Brittannië. Blood and Honour Vlaanderen wordt evenwel niet officieel erkend door Blood and Honour Groot-Brittannië (Dossier V). Na de oprichting leefden de twee afdelingen in goede verstandhouding totdat een vechtpartij in 2002 leidde tot een breuk tussen de twee.

De hoofdactiviteit van deze groepering is het propageren van het nationalistisch socialistisch nazistisch gedachtegoed en het organiseren van muziekconcerten waar rechts geïnspireerde muziekbands optreden (Dossier V). De concerten worden steeds op een zelfde manier bekendgemaakt. Tot op het laatste moment blijven de concerten geheim. Door middel van een ‘kat en muis-spel’ worden deelnemers via sms verwittigd op welke locatie, meestal een parking, samengekomen zal worden (Koppen, 2008). Op deze locatie krijgen de deelnemers vervolgens een routebeschrijving naar de desbetreffende zaal. Alvorens het concert te mogen betreden worden bezoekers grondig gefouilleerd en onderworpen aan een controle met een metaaldetector. Camera’s en gsm’s zijn uit den boze. Op de concerten worden de toeschouwers opgezweept door agressieve muziek en worden er sloten bier gedronken (dossier Z). Dit is een patroon dat zich op elk concert herhaalt. Ook wordt er propagandamateriaal zoals video’s, cd’s, boeken en dergelijke verkocht, wat zeer gegeerd wordt bij de leden.

3.2.2.2. Ideologie

De ideologie is rechts geïnspireerd en gebaseerd op de nazi-ideologie ten tijde van Adolf Hitler. In Vlaanderen kent men twee afdelingen van Blood and Honour (cf. supra). Niet zelden leidt het tot confrontaties tussen beide afdelingen. Ideologisch is Blood and Honour Vlaanderen sterker geïnspireerd dan hun rivaal Blood and Honour Midgard Vlaanderen (dossier V). Een voorbeeld: Blood and Honour Vlaanderen heeft een eigen tijdschrift opgericht "Bloed, Bodem, Eer en Trouw (BBET)". BBET is dus geen aparte vleugelgroepering die het rechts geïnspireerde gedachtegoed in zich draagt, maar is het tijdschrift van Blood and Honour Vlaanderen.

Blood and Honour protesteert tegen multiculturaliteit en massa-integratie. Uit verschillende vastgestelde feiten kan men concluderen dat zij er niet voor terugdeinzen om hun ideologie met geweld kracht bij te zetten (Bijeenkomsten van extremistische groeperingen, 2010).

3.2.2.3. Polarisatie

De racistisch getinte muziek op de concerten zorgt voor polarisatie - wij/zij, het machtige blanke ras (übermensch) tegen de anderen (joden, kleurlingen, homo's, drugsdealers,...=> üntermenschen). Tijdens thema-avonden, concerten, bijeenkomsten en debatavonden wordt er bovendien steeds een racistisch betoog gevoerd dat polariserend werkt. Dit gaat samen met overvloedig alcoholgebruik.

Tijdens een reportage van het programma Koppen in 2008 zien we beelden van een Blood and Honourconcert. De undercover journalist Thomas Kuban infiltreerde jaren in deze organisatie om er finaal een reportage over te maken (Koppen, 2008). Op de beelden zien we duidelijk dat de opzweepende muziek een stimulerend effect heeft op de menigte. Indien er zich daarna per toeval een paar allochtonen in het straatbeeld vertonen, is het hek van de dam.

3.2.2.4. Voedingsbodem

In de strafdossiers wordt relatief weinig aandacht besteed aan de voedingsbodem of de concrete aanleiding tot de appreciatie van het extreem rechtse gedachtegoed. Soms wordt er in de verhoren vermelding gemaakt van aanvaringen met allochtonen in hun vroege jeugd, het optrekken met

vrienden die het extreem rechtse gedachtegoed genegen zijn, jobverlies (wat aan vreemdelingen wordt geweten), mediaberichtgeving of betogingen van rechtse politieke partijen.

In één van de dossiers wordt de levensloop van het individu wel benadrukt. De persoon in het dossier werd op vroege leeftijd in contact gebracht met skin-heads die hem in de groep opnemen en 'opvoeden' (dossier W). Zo wordt deze persoon al op jonge leeftijd geconfronteerd met gewelddadige nazi muziek en wordt later ook lid van een nazistische muziekgroep. In dit individuele geval, is de voedingsbodem tegelijkertijd een vorm van indoctrinatie geweest aangezien welbepaalde frustraties werden aangeleerd aan dit individu (dossier W).

Persoon Z stelt dat hij niet als racist is geboren maar dit in de loop der jaren wel is geworden. Confrontaties met allochtonen liggen aan de basis van deze gedachtegang (dossier Z). De verwijzing naar meer multiculturaliteit op straat ergert persoon Z enorm. Hij stelt dat dit problematisch geëvolueerd is en dat de Belgische politiek maar ook Europa fouten heeft gemaakt door het licht op groen te zetten wat betreft immigratie (dossier Z).

3.2.2.5. Signalen

i. Detectiekenmerken

Als externe signalen kunnen de expliciete kledij en symbolen/tatoeages naar voor geschoven worden (Dossier X). Met het dragen van hakenkruisen en andere symbolen willen extreem geïnspireerde groeperingen immers duidelijk stellen dat zij fier zijn op het nazi gedachtegoed die discriminatie en racisme automatisch in de hand werkt en zich ook onderscheidt van de overtolerante maatschappij. Dit uiterlijk kenmerk is typerend voor rechts geïnspireerde groeperingen en kan niet veralgemeend worden naar andere vormen van radicalisering. Ze willen met de klederdracht (Lonsdale, Luke Perry, Dr. Martens, ...) en specifieke tatoeages duidelijk maken dat zij lid zijn van een rechts geïnspireerde groepering (dossier Z).

Ook de namen van muziekgroepen zijn vanzelfsprekend onlosmakelijk verbonden met het ideologische gedachtegoed van dergelijke groeperingen. Niet alle muziekgroepen hebben zulke

expliciete namen maar als de songteksten worden geanalyseerd is de rechtse nazistische ideologie overduidelijk aanwezig.

ii. Rechtvaardigingsgronden

Allen stellen zij dat het eigen ras moet primeren. Ze moeten voorrang krijgen in hun eigen land. Merkwaardig maar begrijpelijk stellen veel sympathisanten dat zij geen racisten zijn, maar vreemdelingen wel problematisch vinden. Dit is een contradictio in terminis. Vaak halen zij gebeurtenissen met vreemdelingen in het verleden aan als rechtvaardiging voor hun enge denkbeeld.

iii. Actoren

Signaaldetectie is een belangrijke stap in preventie. Bekijken we rechts geïnspireerde groeperingen dan stellen we vast dat signalen weldegelijk op te merken vallen. Het geheime karakter van bijeenkomsten van Blood and Honour maken de signaaldetectie vanzelfsprekend moeilijk. Actoren die signalen kunnen opvangen en herkennen zijn ten eerste scholen: rechts radicalen zijn vaak jongeren die op school tekenen vertonen van appreciatie voor de Duitse nazi ideologie. Een voorbeeld: in dossier Z beaamt het individu zijn vroegere aanwezigheid op een politiek rechts georiënteerd congres. Leerkrachten zijn hierbij een belangrijke tool om inzicht te verwerven, immers zij horen en zien heel veel tijdens de schooluren. Ten tweede, ouders, evident omdat zij het dichtst bij hun kinderen staan en zij als eerste bepaalde gedragsveranderingen of negatieve discoursen kunnen identificeren. Een goede verstandhouding ouder-leerkracht kan een preventief middel zijn om te voorkomen dat individuen in een radicaliseringsproces terechtkomen. Ten derde, wijkwerkers, zij kunnen signalen opvangen van bijeenkomsten die mogelijks kunnen plaatsvinden, maar ook uitbaters van zalen of cafés. Dit is niet evident aangezien leden van Blood and Honour vaak zalen huren onder het mom van een huwelijksfeest, een verjaardagsfeest etc. en de zaaluitbater ook pas heel laat concreet informeren. De zaaluitbater kan pas op het laatste moment eventueel signalen opvangen en reageren. Vaak is het dan te laat.

In dossier Y heeft de school en meerbepaald de directie onmiddellijk ingegrepen en de politie verwittigd, alsook contact opgenomen met het CGKR. Het betrof een leerling die een rechts

geïnspireerde nieuwsbrief - die racistisch getint was en aanzette tot haat - had opgesteld en liet circuleren onder medestudenten. In dit dossier hebben de schooldirectie en de leerkracht onmiddellijk ingegrepen en politionele hulp ingeroepen. Er dreigde namelijk gevaar voor de betrokken student. Bovendien worden racistische opmerkingen niet getolereerd. Dit bleek in dit concreet geval een positief en afschrikkend effect te hebben op de leerling (Dossier Y). Doordat de nieuwsbrief zich had verspreid onder de leerlingen en zelfs buiten de school – leerling X werd bedreigd – was de schooldirectie van mening dat een politionele ingreep de enige mogelijkheid was. Naast deze reactie heeft de school ook de leerlingenbegeleidster ingeschakeld om een gesprek te hebben met de klas over de verspreiding van de nieuwsbrief en de mogelijke gevolgen dat dergelijke verspreiding kan hebben. Vroegtijdige signalen van leerling X werden niet opgevangen door de leerkrachten, enkel een reactief verhaal was hier aan de orde.

3.2.2.6. Triggers

i. Individueel-psychologische factoren

Persoonlijke negatieve confrontaties (vaak geciteerd: *ik ben niet geboren als racist maar ik ben dit in de loop van de jaren wel geworden door alles wat ik als kind heb moeten doorstaan*) met kleurlingen of homo's kunnen als individuele factoren genoemd worden. Daarnaast zien we ook overmatig alcoholgebruik tijdens muziekconcerten en andere happenings (Dossier U) die maken dat de drempelvrees nihil wordt.

ii. Omgevingsfactoren

Als omgevingsfactoren kunnen we noemen: het opgroeien in een extreem rechts milieu, verkeerde vriendengroepen, negatieve confrontaties van vrienden met allochtonen. Uit één dossier blijkt dat het sociale achtergestelde milieu een factor kan zijn in de beïnvloeding van jongeren. Daaruit blijkt dat jongeren die kansarm en schoolmoe zijn ten prooi kunnen vallen aan rekruteerders van rechts geïnspireerde groeperingen.

Het medium internet is een belangrijke externe omgevingsfactor bij het rechts geïnspireerd radicalisme. Kanalen zoals you tube, websites van Blood and Honour, etc. zijn ideale lokmiddelen

voor nieuwsgierige individuen op zoek naar identiteit. Ook de talrijke fora zijn een gegeerd middel voor rekruteurs en ideologen om langs die weg mensen te beïnvloeden. Op relatief korte termijn kan je toegang verschaffen tot nazistisch getinte songteksten, websites die rechts geïnspireerde verhalen tentoon spreiden, afbeeldingen van skinheads, neo-nazi's maar ook videobeelden van concerten.

iii. Externe factoren

Zoals reeds vermeld, heeft het nieuwsmagazine Koppen in 2008 een documentaire uitgezonden over Blood and Honour. Deze documentaire kan ook een trigger geweest zijn voor potentiële radicale individuen. De documentaire was opgenomen door een undercoverjournalist. Op de beelden is duidelijk te merken dat er alcohol, opzweepende muziek en propaganda-materiaal te vinden was. Deze gevaarlijke cocktail kan aantrekkelijk lijken voor individuen op zoek naar identiteit. (Koppen 2008)

3.2.2.7. Isolatie

Onder isolatie kan in deze context worden verstaan dat de concerten die georganiseerd worden steeds een heimelijk karakter in zich dragen. Enkel bij concerten en bijeenkomsten sluiten de (leden van) radicale groeperingen zich fysiek af van de buitenwereld, daarbuiten participeren ze in het alledaagse leven. Hoe meer men in het radicaliseringsproces vervat zit, hoe meer men afstand zal nemen van ouders, vroegere vrienden, om steeds meer tijd te spenderen bij hun nieuwe vrienden (Dossier Z). Ze gaan steeds meer het ideologisch discours vereenzelvigen. Isolatie in de vorm van specifieke klederdracht en tatoeages is een veel voorkomende vorm. Door deze specifieke klederdracht gaat men zich afscheiden van de maatschappij en toont men duidelijk dat men bij een bepaalde groep behoort.

3.2.2.8. Illegitieme handelingen

Racistische en haatdragende teksten: vb: *"i get sick of all these mosks, those silly hats they wear, can't stand their monkey language, i hate their womens facial hair"*. Een ander voorbeeld: *"hail to our brothers in the racial fight. Hail to our brothers so proud and so white"*. Illegitieme handelingen zoals slagen en verwondingen met haat als motief, het spuien van racistische uitingen aan het directe

adres van kleurlingen, homo's, etc., het verkopen van anabole steroïden, verboden wapendracht komen frequent voor in gerechtelijke dossiers als het gaat om rechts geïnspireerd radicalisme.

Er zijn doorheen de jaren tal van strafbare feiten gepleegd door individuen die het rechts geïnspireerde gedachtegoed propageren. Strafbare feiten zoals slagen en verwondingen, poging tot doodslag, haatboodschappen uitdragen en verboden wapendracht zijn doorheen tal van dossiers waarneembaar. Niet zelden werden deze gepleegd in het licht van een concert of bijeenkomst. In het nummer van Openbare Orde van april 2010 haalt men dit probleem ook aan. Tot op heden zijn dergelijke bijeenkomsten bij wet niet verboden, wel zijn er talrijke wetgevende initiatieven ontwikkeld, telkens met een negatief resultaat. De complexiteit ligt in het vinden van een optimaal evenwicht tussen grondwettelijke vrijheden enerzijds en de toepassing van de anti-racismewet anderzijds (Bijeenkomsten van extremistische groeperingen, 2010). Het vinden van een evenwicht zal een impact hebben op de handelsvrijheid en dus het plegen van illegitieme handelingen.

3.2.2.9. Individu versus groep

Bij het rechts geïnspireerde gedachtegoed stapt men steeds in het radicaliseringsproces als individu maar men wordt heel snel opgenomen in het groepsgebeuren. Het vloeit in elkaar over en het individu wordt één met de groep. Het groepsgebeuren zal steeds sterker primeren – onder invloed van peer pressure – wat niet meteen in de mentale ingesteldheid van het individu te bespeuren valt. Dit heeft te maken met de vriendschappelijke sfeer die in de groep heerst, het respect voor elkaar en voor de groep. Kameraadschap en eenheid zijn essentieel binnen deze groeperingen.

Komen deze groepen in aanraking met politie dan wordt het principe van 'bescherming van de groep' toegepast. Men keert terug naar het individuele aspect en de fase van schuldontkenning wordt ingezet.

3.2.2.10. Rekrutering

i. actieve rekrutering

Het dossier dat vermelding maakt van rekrutering binnen het kansarme milieu van een lokale buurt is een voorbeeld van actieve rekrutering (cf. proces van rekrutering – spotten).

komt ook sterk naar voor dat netwerking een belangrijk element vormt in de rekrutering. Het is als het ware een sneeuwbal die aan het rollen raakt. Naarmate men vordert in het radicaliseringsproces zal het individu steeds meer mensen leren kennen en steeds meer contacten opbouwen.

Het verspreiden van allerhande propaganda kan beschouwd worden als een vorm van actieve rekrutering en wordt sterk benadrukt in de verschillende rechts geïnspireerde dossiers.

ii. zelfrekrutering/zelfontbranding

Er wordt in minstens één dossier melding gemaakt van zelfrekrutering. Het individu is nationalistisch gezind of heeft een incident meegemaakt. Precies daardoor heeft het individu via het medium internet een zoektocht naar infovergaring ondernomen. Dossier Y maakt duidelijk dat de persoon in dit dossier tijdens infovergaring en chatsessies in contact is gekomen met een neo-nazi, wiens identiteit voor hem onbekend was. Dankzij de neonazi heeft het individu een nieuwsbrief kunnen opstellen. De neonazi kan niet bestempeld worden als een charismatische persoon maar wel als een trigger om de jongere aan te zetten tot het opzetten van dergelijke nieuwsbrief. De nieuwsbrief was louter een verzameling van gekopieerde passages uit rechts, nazistisch, fascistische getinte teksten. De jongere vertelde dat de beweegreden was dat hij dit een grappig feit vond.

iii. Proces van rekrutering

Spotten

Rechts geïnspireerde radicale groeperingen maken vooral gebruik van propaganda (t-shirts, badges, cd's, vlaggen, mokken, truien, opnaaibare logo's, boeken,...) en de verspreiding van propaganda als middel om het ideologisch gedachtegoed te verspreiden in de maatschappij (Koppen, 2008). Het organiseren van concerten op een geheime locatie maakt het erg aantrekkelijk om aan te sluiten bij een dergelijke groepering. Een lidkaart is er niet, doch niet iedereen wordt toegelaten op dergelijke concerten. Een essentiële toelatingsvoorwaarde is dat men bij een netwerk is aangesloten of tenminste vrienden kent die vertoeven in dergelijke omgeving. (Dossier V). Een bevoorrechte getuige beaamt dit en stelt dat het niet evident is om aan te sluiten bij dergelijke groeperingen. Een kennis of ouders die in het politieke rechts milieu vertoeven, maken de toegang laagdrempeliger om deel te nemen aan activiteiten. Een verklaring hiervoor is ten eerste het geheime karakter van de

bijeenkomsten en ten tweede de undercoverreportage van een Duitse journalist, wat maakt dat ze nu voorzichtiger zijn. Een vijftal jaar heeft Thomas Kuban (schuilnaam) geïnfiltreerd in het rechts geïnspireerd radicale milieu. Hij heeft tal van concerten meegemaakt en gefilmd maar stelde dat dit niet eenvoudig was. De strenge bewaking en de mentale druk van de undercover-operatie maakte de opdracht lastig. Finaal leidde dit tot een reportage in Koppen (2008), een reportage dat een goed inzicht gaf in de werkwijze en sfeer bij dergelijke concerten. Een ander kenmerk dat wordt gehanteerd door deze groeperingen is het toekennen van een bijnaam of pseudoniem aan 'ieder lid' van de groep. Het gebruik van pseudoniemen is typerend voor het groepsgebeuren en wordt geassocieerd met respect.

In de dossieranalyse maakt *dossier V* de vermelding van een rekruteringsproces waarbij leden van Blood and Honour zich gaan richten op het marginale milieu in hun lokale buurt. Ze werven kansarme jongeren die schoolmoe zijn, achtergesteld zijn of aan hun lot werden overgelaten. Deze kansarme jongeren zien een opvangnet en worden geïndoctrineerd door het rechts geïnspireerde gedachtegoed, cf. nazisme in dit specifiek dossier (dossier V). Tijdens het spotten worden deze jongeren overtuigd door materiële zaken: ze laten hen op de playstation spelen, ze zorgen voor eten en wat zakgeld. Al gauw voelen deze kansarme kinderen zich begrepen en net op dat moment gaat de fase van indoctrinatie in.

Indoctrinatie

Muziekconcerten, vormingsavonden, workshops, flyers, trainingskampen zijn allerlei uitingsvormen waar indoctrinatie een rol in speelt. Muziekconcerten versterken het eenheidsgevoel en de songteksten zwepen de concertgangers op. Men gaat steeds verder in het proces naarmate men langer in zulke omgevingen vertoeft. Gesprekken zijn niet langer discussies maar vormen een consensus van meningen. Een debat met meningen pro en contra vormt niet langer de leidraad van een debatavond, het gaat veeleer over een betoog dat door de leden wordt aanvaard en zelfs versterkt wordt.

In dossier V gaat het niet zozeer om deze uitingsvormen, althans niet in het begin. Het zich thuis voelen in een groep, zich begrepen voelen maakt dat jongeren een gevoel van appreciatie gaan creëren voor deze leden en de organisatie. Deze verworven machtspositie wordt gretig misbruikt

door de leden, stap voor stap worden deze kansarme kinderen opgevoed in het rechts geïnspireerde gedachtegoed.

Afronding

Het regelmatig bijwonen van concerten, vrijwilligerswerk uitvoeren bij concerten (zoals steward, bodyguard, barman, etc.), het schrijven van bijdragen in nieuwsbrieven, presentaties houden op thema-avonden. Dit kunnen uitingsvormen zijn van een individu die in een verregaande mate aan het radicaliseren is.

Het finale luik van de afrondingsfase is het bijwonen van para-militaire trainingskampen en het voorbereiden van een aanval/aanslag. In de verschillende dossiers is er sprake van een mogelijke planning tot het uitvoeren van een aanslag, doch dit werd nooit geconcretiseerd alsdusdanig. Een terroristische aanslag die de democratische rechtsstaat zou aantasten zal bijgevolg niet meteen een eerste gevolg zijn. Dit betekent echter geenszins dat er niet nauwlettend moet toegekeken worden hoe dit fenomeen zich verder zal evolueren, immers er zijn aantoonbare bewijzen dat er vaak strafbare feiten worden gepleegd. Racisme kan en mag niet getolereerd worden want ook dit schendt de principes van de democratische rechtsstaat.

iv. De rol van charismatische figuren

De charismatische figuur bij uitstek is Ian Stuart Donaldson die ook na zijn overlijden een sterke invloed heeft en verafgood wordt door de leden van Blood and Honour overal ter wereld. Als groep kan Screwdriver beschouwd worden als grondlegger van de hedendaagse nazi-muziek en kan als dusdanig als charismatisch bestempeld worden (Dossier V).

Naast Ian Stuart Donaldson is Adolf Hitler ook een belangrijke charismatische figuur die tijdens verschillende meetings, concerten, debatavonden, etc. wordt vereerd. Het effect van charismatische figuren op de organisatie en hun leden mag hier niet onderschat worden. Het vormt de buffer tussen de leden en de organisatie wat cruciaal is voor het bestaan en overlevingskansen van dergelijke groeperingen.

v. *De rol van het financiële aspect*

In deze case-study speelt het financieel aspect geen manifeste rol, het ideologisch aspect overheerst. We merken wel op dat dergelijke organisaties een financieel vangnet nodig hebben om hun bestaan te verzekeren en te continueren. Dit verzekeren ze door verkoop van cd's, toegangsgeld voor de muziekconcerten, boeken, t-shirts en ander promotiemateriaal, wat in elk dossier wordt aangehaald. Deze geldstroom injecteren ze in hun organisatiestructuur, enerzijds om, zoals reeds aangehaald, hun bestaan te verzekeren, maar anderzijds ook om wapens aan te kopen en hun trainingskampen te financieren. Tijdens het interview met de bevoorrechte getuige komt dit ook sterk tot uiting en wordt de minieme rol van het financiële aspect beaamd.

vi. *Settings*

Internet is een setting die veelvuldig wordt gehanteerd door rechts geïnspireerde radicale groeperingen. Internet is een bron van informatie maar kan tevens gehanteerd worden als rekruteringsmiddel en propagandamiddel. Wat betreft zelfrekrutering is het internet een bron aan informatie en een virtuele toegang tot allerlei fora waardoor het individu zich kan aansluiten tot een virtuele groep. Een virtuele groep die later in het proces een fysieke vorm kan aannemen. Actieve rekruteerders vertoeven eveneens op het internet op zoek naar individuen die ze kunnen beïnvloeden. Vaak gaat het hier over de beïnvloeding van (kwetsbare) jongeren (dossier Y).

3.3. Meta-analyse

Inleiding

Na de doorlichting van de interviews met de bevoorrechte getuigen en de Belgische cases worden in deze sectie vier buitenlandse onderzoeksrapporten getoetst aan de tien vooropgestelde codes. Het gaat om drie Nederlandse onderzoeksrapporten en één niet-gepubliceerd onderzoeksrapport uit het Verenigd Koninkrijk. Omwille van de vertrouwelijkheid van één van de documenten, benoemen we de rapporten bij de bespreking van de resultaten van de meta-analyse als volgt: rapport 1, rapport 2, rapport 3 en rapport 4. Een overzicht ervan vindt de lezer in het methodologisch hoofdstuk, onder punt 2.4.

3.3.1. Fenomeen

In rapport 1 maakt men bij de omschrijving van ‘radicalisme’ een belangrijke opmerking waar in de interviews met de bevoorrechte getuigen ook reeds op werd gehamerd. Men wijst erop dat radicalisme niet noodzakelijk hoeft te resulteren in negatieve gevolgen voor de samenleving, de democratie en de rechtsorde. Radicalisme wordt echter bedreigend wanneer het gepaard gaat met ontwrichtende daden en ondermijnende ideeën. Zo wordt in het rapport gesteld dat enkel wanneer men erop gericht is op een niet-democratische wijze veranderingen te bewerkstelligen of de besluitvorming op die manier te veranderen dat rechten en vrijheden van minderheden niet meer worden gerespecteerd, radicalisme een maatschappelijk en politiek probleem wordt.⁴⁹

Met betrekking tot het *islamitisch geïnspireerd radicalisme* wordt in rapport 1 opgemerkt dat de radicale islam sinds 9/11 internationaal gelijkgesteld wordt aan het salafisme. Het salafisme wordt daarbij gedefinieerd als een brede ideologische stroming binnen de islam die pleit voor een letterlijke terugkeer naar de ‘zuivere islam’. In rapporten 1 en 4 onderschrijft men ook de drie stromingen

⁴⁹ In ons dynamisch model van radicalisering is ‘radicalisme’ de eerste fase van het radicaliseringsproces die voorafgaat aan de fasen van het extremisme en het terrorisme. In deze fase is – namens ons dynamisch model – nog geen sprake van bereidheid tot of rechtvaardiging van geweld. De fase van het radicalisme an sich is dus nog niet problematisch, dat wordt het wel wanneer een individu overgaat naar de fase van het extremisme of het terrorisme en men dus geweld gaat rechtvaardigen of zelfs geweld gaat plegen.

binnen het salafisme – het apolitieke, het politieke en het jihadistische salafisme – een indeling die door de bevoorrechte getuigen ook al werd gemaakt. Er wordt in rapport 1 opgemerkt dat alle drie de stromingen een risico van radicalisering inhouden, enerzijds omdat ze geweld niet principieel afwijzen en anderzijds omwille van de neiging isolement op te zoeken. Er wordt ook aangegeven dat het onderscheid tussen het salafisme en andere vormen van islam niet altijd even duidelijk is. In rapport 4 wordt bovendien vastgesteld dat het aantal home-grown geradicaliseerde, potentieel gewelddadige moslims sinds 2001 toeneemt in West-Europa. Concrete cijfers worden hier echter niet gegeven.

Wat betreft het *rechts geïnspireerd radicalisme* wordt in rapport 1 aangegeven dat men binnen de extreem-rechtse beweging twee hoofdstromen onderscheidt – een gematigde stroming en een extreme stroming – en een diversiteit aan groeperingen. De rechts-extremistische groeperingen of de ‘raciale revolutionairen’ zijn de meest radicale stromingen binnen de extreem-rechtse beweging. Deze groeperingen onttrekken zich namelijk aan de reguliere politiek, verzetten zich tegen de parlementaire democratie en zijn tevens bereid geweld te gebruiken. Uit het rapport blijkt dat uitgesproken radicale of neonazistische organisaties – zoals NSA⁵⁰, Blood and Honour en Combat 18 – de meerderheid vormen binnen de extreem-rechtse beweging. Daarnaast wijst men ook op andere formaties ondermeer politieke partijen, losse formaties en netwerken en subculturele jongeren-netwerken. Er zou echter weinig bekend zijn over het risico op radicalisering van gematigd extreem-rechtse formaties en activisten. Verder wordt in dit rapport ook vastgesteld dat men bij extreem-rechts in Europa, sinds de jaren ‘70, onophoudelijk sympathisanten en activisten kon aantrekken. In het rapport wordt de extreem-rechtse beweging beschouwd als een sociale beweging die zich afzet tegen de verspreiding van progressieve, post-industriële, niet traditionele waarden en levensstijlen. Men stipuleert het als een tegenbeweging. In die zin – zo stelt men in het rapport – is de opkomst en het voortbestaan van extreem-rechts afhankelijk van maatschappelijke omstandigheden.

Volgens rapport 1 zouden de uiterst radicale of extremistische formaties zowel binnen de extreem-rechtse als binnen de salafistische bewegingen sterk in de minderheid zijn – in vergelijking met de

⁵⁰ Nationaal Socialistische Actie, een groep geradicaliseerde extreemrechtse jongeren, die sterk antisemitisch zijn en een gewapende extreemrechtse revolutie nastreven.

gematigde formaties. Er wordt wel opgemerkt dat salafistische en extreem-rechtse organisaties zich naar de buitenwereld toe als gematigder uitgeven dan ze in werkelijkheid zijn.

In rapport 2 wordt met betrekking tot het *op dierenrechten gebaseerd activisme* een onderscheid gemaakt tussen dierenrechtenactivisme en dierenrechtenextremisme. Er wordt opgemerkt dat vroeger meer gesproken werd over (gewelddadig) dierenrechtenactivisme. Vandaag wordt vaker de noemer 'dierenrechtenextremisme' in de mond genomen. In het rapport maakt men daarom een duidelijke opdeling. Dierenrechtenactivisme betreft de organisaties die buitenparlementair – maar binnen de grenzen van de wet – opkomen voor dierenrechten. Organisaties die geweld, brandstichting of intimidatie hanteren voor het afdwingen van dierenrechten vallen onder de noemer dierenrechtenextremisme. In bepaalde landen – zoals de Verenigde Staten – wordt met betrekking tot het op dierenrechten gebaseerd activisme zelfs gesproken over terrorisme. In het rapport wordt aangegeven dat in verschillende landen het dierenrechtenactivisme en het dierenrechtenextremisme door elkaar loopt. Opmerkelijk is dat in Nederland – zo blijkt uit het rapport – enerzijds linkse of apolitieke groeperingen (bijvoorbeeld Respect voor Dieren, Anti Dierproeven Coalitie en Stop Huntingdon Animal Cruelty-Nederland) en anderzijds actievoerders met een extreem-rechtse achtergrond (bijvoorbeeld Met Dieren Tegen De Beesten en Voorpost) actief zijn binnen de wereld van het dierenrechtenactivisme en het dierenrechtenextremisme. Van deze laatste zijn echter geen aanwijzingen van directe of indirecte betrokkenheid bij extremistische acties. Er ontstaat wel al eens onenigheid tussen de extreem-linkse en extreem-rechtse aanhangers van dierenrechten (cf. ideologie). Voor de meerderheid van de aanhangers die zich inzetten voor dierenrechten zou de politieke kleur van de betrokken personen en groeperingen echter absoluut niet van belang zijn. Enkel het onderwerp dierenrechten zou centraal staan. Het rapport maakt ook melding van acties in België door de zogenaamde 'Animal Rights Militia' – wat een gelegenheidsnaam zou zijn. In het verleden trok deze groepering al de aandacht door onder meer het gebruik van scheermesbrieven en het uiten van bedreigingen van contaminatie van levensmiddelen. Verder wordt er in het rapport op gewezen dat acties van dierenrechtenextremisten vaak uitgevoerd worden in een buurland. Nederlandse dierenrechtenextremisten zouden vaak samen met Belgische en Franse

geestesverwanten actie voeren.⁵¹ De internationalisering van het activisme – zo meldt het rapport – zou bijgedragen hebben aan de effectiviteit van acties en een boost gegeven hebben aan het dierenrechtenxtremisme in Europa.

3.3.2. Ideologie

In rapport 1 wordt vermeld dat er binnen de academische literatuur heel wat onenigheid bestaat rond de definiëring van de *extreem-rechtse ideologie*. Toch zouden – volgens een brede stroming in de onderzoeksliteratuur – enkele basisaspecten kunnen gedetecteerd worden die de extreem-rechtse ideologie kenmerken: nationalisme, racisme, heftige kritiek op het politieke bestel en de parlementaire democratie, de roep om een sterke staat en leider en de bestrijding van de politieke tegenstander. Over de invulling van deze basisaspecten is men het echter opnieuw niet eens.

De meest radicale groeperingen – de raciale revolutionairen – zouden zich volgens rapport 1 baseren op het nationaalsocialistisch gedachtegoed of het fascistische gedachtegoed. Hun ideologie zou de roep bevatten naar een terugkeer van het nationaalsocialisme, het verheerlijken van geweld en rechtvaardiging van de gewapende strijd tegen vijanden ('het joodse complot', de overheid, de politie, inlichtingendiensten en politieke tegenstanders). Deze groeperingen zouden ook vaak een neonazi-ideologie volgen. In rapport 1 wordt tevens gesteld dat uit buitenlands onderzoek blijkt dat ideologie slechts een bescheiden rol speelt bij neonazigroepen. Bij het rechts geïnspireerd radicalisme zou het – zo wordt vermeld in het rapport – vaak gaan om lokale, wisselende jongeren-netwerken die geen duidelijke uitgewerkte ideologie vooropstellen. Ook uit Scandinavisch onderzoek zou volgens dit rapport blijken dat ideologie geen cruciale rol speelt bij de toetreding tot extreem-rechtse formaties. Er wordt in het rapport echter wel opgemerkt dat jongeren soms pas in een latere fase in het radicaliseringsproces hun frustratie en ongenoegen ideologisch beantwoorden.

Voor het *islamitisch geïnspireerd radicalisme* wordt zowel in rapport 1 als rapport 4 verwezen naar het salafisme – waarbinnen drie stromingen worden waargenomen (cf. fenomeen). Er wordt in rapport 1 opgeduid dat salafisten het salafisme zien als 'de islam' en niet als een stroming binnen de

⁵¹ Eén van onze bevoorrechte getuigen merkte inderdaad op dat in België vooral Nederlandse dierenrechtenactivisten, maar ook Engelse en Duitse activisten hier acties komen voeren.

islam. In rapport 4 wordt gesteld dat het salafisme een orthodoxe invulling van de islam verspreidt, gebaseerd op de koran en de sunna, die letterlijk geïnterpreteerd moeten worden. In rapport 1 wordt echter betoogd dat aanhangers de ideologie niet louter passief ontvangen, maar concrete elementen uit het salafistisch gedachtegoed selecteren, combineren en toepassen. Volgens rapporten 1 en 4 dient dit om betekenis te geven aan de werkelijkheid van hun eigen leven en om hun eigen ideeën te bevestigen. Namens rapport 4 wordt deze zogenaamde ‘knip-en-plak-islam’ vooral gebruikt om geweld te rechtvaardigen. In die ‘knip-en-plak-islam’ zou het jihadistisch salafisme gecombineerd worden met de takfir-ideologie⁵² en aangevuld worden met westerse revolutionaire concepten uit politieke en gewelddadige activistische bewegingen.

In rapport 1 werden op een hoger abstractieniveau een aantal gelijkenissen en verschillen vastgesteld tussen de ideologieën van *het islamitisch geïnspireerd en het rechts geïnspireerd radicalisme*. Eerst en vooral wordt gewezen op het radicale karakter van beide ideologieën – veruitwendigd in kenmerken als vijandbeelden, een dichotoom wereldbeeld, absolute waarheidsclaims, nastreven van verregaande maatschappijveranderingen en wantrouwen tegenover de overheid en het functioneren van het democratisch systeem. Bovendien worden beide ideologieën gekenmerkt door het superioriteitsgevoel van de eigen groep. Toch zijn de ideologieën, zo wordt gesteld in dit rapport, op twee verschillende principes gebaseerd. De extreem-rechtse ideologie is particularistisch en stoelt op principes van ongelijkheid, verbonden aan een territorium. Het salafisme daarentegen is een universalistische ideologie – niet gebonden aan een territorium, waarbij iedereen zich in principe tot het salafisme kan bekeren. Daarenboven heeft het salafisme volgens rapport 1 ook anti-egalitaire kenmerken – salafisten zien zich namelijk als uitverkorenen. Verder wordt er in dit rapport nog op gewezen dat de ideologie voor beide strekkingen een bindend element vormt. Omdat ideologie en ideologische vorming voor samenhang zorgt binnen groepen en het afzetten tegen vijanden en tegenstanders aanmoedigt, zou het een essentiële factor zijn voor radicale bewegingen.

Wat betreft het *op dierenrechten gebaseerd activisme* worden dierenrechtenactivisten en dierenrechtenextremisten namens rapport 2 geïnspireerd door een ideologie die dieren dezelfde

⁵² Naar takfir werd al verwezen eerder in dit onderzoeksrapport. Het betreft de gedachte dat alle andersgelovigen – zowel moslims als niet-moslims – bestreden moeten worden.

rechten toekent als mensen. Binnen de extremistische dierenrechtengroepering kunnen er echter nog verschillen zijn in ideologie. In rapport 2 wordt het voorbeeld gegeven van de fragmentatie van extremistische dierenrechtengroeperingen in Nederland omwille van onenigheid over de actiedoelen. Enerzijds was er een voorman die overtuigd aanhanger was van ‘straight edge’⁵³ en die overtuigd veganist was. Anderzijds was er een andere extreem-linkse voorman die zich zowel voor dierenrechten als voor het antifascisme inzette. Bij grote manifestaties zouden deze verschillen in ideologie echter aan de kant worden geschoven en trekt men samen op.

3.3.3. Polarisatie

In rapport 1 wordt opgemerkt dat de bedreiging van de ‘eigen groep’ door andere groepen in de samenleving een invloed kan hebben op de vatbaarheid voor radicalisering – vooral voor extreem-rechtse jongeren. Dit bevestigt volgens rapport 1 de relatie tussen polarisatie en radicalisering. Deze relatie wordt in het rapport verder toegelicht op basis van de bevindingen uit een onderzoeksrapport van Zannoni e.a. (2009).⁵⁴ Bij polarisatie als maatschappelijk fenomeen zou het – volgens dit onderzoek – vooral gaan om verscherping van tegenstellingen tussen groepen in de samenleving. Er werd vastgesteld dat polarisatie en radicalisering voor een deel ontstaan vanuit dezelfde voedingsbodem – namelijk frustratie, onvrede, gevoelens van onrechtvaardigheid en ervaren achterstelling. Bovendien zouden beide fenomenen elkaar kunnen beïnvloeden en versterken.

Enerzijds werd er in het onderzoek van Zannoni e.a. (2009) opgemerkt dat radicalisme kan samengaan met onverdraagzaamheid en afzijdigheid, wat tot polarisatie kan leiden en polarisatie nog kan versterken. Bovendien wordt aangestipt dat zorgen over radicalisering en extremistische daden van radicale groepen een veel bredere groep kunnen stigmatiseren – bijvoorbeeld alle moslims – wat ook de sfeer voor polarisatie opnieuw kan bevorderen. In rapport 4 wordt in dit kader het voorbeeld gegeven van de situatie in Nederland na de moord op Theo van Gogh. De moord zou de tegenstellingen tussen moslims en niet-moslims aangescherpt hebben, met zowel polarisatie als radicalisering als gevolg.

⁵³ Een behoudende levensstijl die zich door geen enkele politieke overtuiging laat leiden.

⁵⁴ Zannoni, M., Varst, L., Van der Wesselink, L. (2009). *Na de schok. Evaluatie van onderdelen van de Nota Weerbaarheid en Integratiebeleid: ‘Niet naast elkaar, maar met elkaar’ en ‘Democratische Rechtstaat, Weerbare Samenleving’*. Deel I: hoofdrapport. Den Haag: COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement.

Anderzijds kan radicalisering – namens Zannoni e.a. (2009) – gedijen in een sfeer van polarisatie. Polarisation zou kunnen leiden tot meer uitsluiting en discriminatie en ervoor zorgen dat jongeren zich onzeker voelen, met als gevolg dat jongeren op zoek gaan naar een positieve identiteit bij radicale groepen.

In rapport 3 wordt niet expliciet verwezen naar polarisatie, maar wel naar islamofobie. Islamofobische reacties zouden uitgelokt worden door kleine extremistische groeperingen. Een toename in islamofobie en hieraan gerelateerde haatmisdrijven zou – zo wordt in dit rapport gesteld – kunnen leiden tot escalaties of gewelddadige acties door extremistische groeperingen ten aanzien van individuen, organisaties of bedrijven die ervoor verantwoordelijk worden geacht. Tegelijk worden de islamofobische reacties door gewelddadige moslimextremisten gebruikt ter rechtvaardiging van hun gewelddadige acties. Men is er zich in dit rapport dus ook van bewust dat polarisatie (hier: veruitwendigd in islamofobie) reacties uitlokt die door extremistische groeperingen als rechtvaardiging gebruikt worden voor hun gewelddadige acties.

3.3.4. Voedingsbodem

In de rapporten wordt veel aandacht besteed aan het ontstaan van radicalisme en extremisme. Hiervoor worden verschillende oorzaken aangehaald – waaronder individuele factoren, subjectieve factoren, factoren die betrekking hebben op de groep waartoe men behoort en bredere maatschappelijke factoren.

In rapport 1 wordt aangestipt dat – hoewel uit onderzoek blijkt dat terroristen niet vaker dan gemiddeld een persoonlijkheidsstoornis hebben – het niet uitgesloten is dat persoonlijkheidsfactoren een rol spelen in het radicaliseringsproces van individuen. Individuele factoren die in dit rapport – echter specifiek voor het rechts geïnspireerde radicalisme – worden aangehaald zijn de zucht naar sensatie en avontuur en een autoritaire persoonlijkheid. In rapport 4 wordt bevestigd dat psychische problemen vaak meespelen, waardoor individuen op zoek zijn naar acceptatie, status en een identiteit.

In rapport 1 wordt benadrukt dat individuele kenmerken niet alles verklaren. Er wordt onderstreept dat hoewel individuele kenmerken – zoals persoonlijkheidsstoornissen en

persoonlijkheidskenmerken – relevant kunnen zijn om de vatbaarheid voor radicalisering te begrijpen, het slechts begrijpelijk wordt waarom individuen kiezen voor de radicale weg als ze in hun omgeving en maatschappelijke context worden bestudeerd.

Zo wijst men er in rapport 4 op dat jongeren vaak ook worstelen met problemen met ouders of de omgeving en zich niet thuis voelen bij bestaande sociaal-religieuze verbanden. Dit zou voornamelijk meespelen bij moslims die in Europa geboren zijn of op jonge leeftijd naar Europa zijn komen wonen. Deze jongeren zijn als het ware verscheurd tussen twee werelden en voelen zich in geen van beide thuis. Enerzijds zijn ze vervreemd van de traditionele islamitische cultuur van hun ouders, anderzijds vinden ze geen aansluiting bij de seculiere westerse cultuur.⁵⁵

Namens rapport 4 blijkt dat identiteitsproblemen van jongeren heel sterk samenhangen met de perceptie onrechtvaardig behandeld, gediscrimineerd en uitgesloten te worden. In rapport 4 duidt men op de ontevredenheid van moslimjongeren over hun maatschappelijke positie omwille van problemen van uitsluiting en discriminatie. Het gaat om de confrontatie met deprivatie of onrecht – en dan voornamelijk van individuen of groepen waarmee men zich identificeert (wereldwijd) – waardoor het individu op zoek gaat naar een politiek-activistisch antwoord. Op lokaal niveau geeft men hier het voorbeeld van een (in hun ogen) onterecht politieoptreden. Maar ook gevoelens van machteloosheid, frustratie en woede omwille van zowel nationale als internationale gebeurtenissen spelen heel erg mee. In rapport 1 wordt erop gewezen dat dit vaak voorkomt bij tweede en derde generatie migranten.⁵⁶ In dat onderzoeksrapport wordt verwezen naar een onderzoek van De Koning (2008) waaruit blijkt dat deze migranten(jongeren) het gevoel hebben gemarginaliseerd, uitgesloten, gecategoriseerd en gediscrimineerd te zijn en zich bedreigd voelen door andere bevolkingsgroepen in de samenleving omdat ze zich als moslim steeds moeten verantwoorden voor (inter)nationale gebeurtenissen en negatieve beeldvorming over de islam.⁵⁷ Indien migrantenjongeren zich dan ook effectief tot het salafisme bekeren en dit ook openlijk tonen – bijvoorbeeld door hun kledij, haardracht en omgangsvormen – zouden ze nog eens extra gestigmatiseerd worden. In rapport 4 wordt opgemerkt dat op het moment dat de structurele uitsluiting en discriminatie opgevat wordt

⁵⁵ Deze identiteitsproblemen waren ook te zien bij een aantal betrokkenen in de case Muriel Degauque.

⁵⁶ Dit werd in de interviews met de bevoorrechte getuigen ook aangestipt.

⁵⁷ De Koning, M. (2008). *Zoeken naar een 'zuivere' islam: geloofsbeleving en identiteitsvorming van jonge Marokkaanse-Nederlandse moslims*. Amsterdam: Bakker.

als een bedreiging van de islam, moslims het vertrouwen in de maatschappij verliezen en van de maatschappij vervreemden. Woede en frustratie – als gevolg van deze factoren – zouden zo een beduidende rol spelen in het radicaliseringsproces.

Een gelijkaardige vaststelling wordt gedaan in rapport 1 met betrekking tot de voedingsbodem voor het rechts geïnspireerd radicalisme. Bij hen zou onzekerheid over hun identiteit – en existentiële levensvragen – ontstaan ten gevolge van ervaringen van onrecht, onbegrip, weerstand vanuit de omgeving en negatieve of schokkende gebeurtenissen. Dit zou echter in de meeste gevallen slechts optreden nadat men openlijk bekend heeft tot de extreem-rechtse subcultuur te behoren. Er wordt verwezen naar een onderzoek bij radicale rechtse jongeren⁵⁸ die zelf opmerkten dat ze zich gingen verdiepen in nationaalsocialistische literatuur omwille van de sociale weerstand en negatieve reactie – stigmatisering – van hun omgeving op hun voorkeur voor hardcoremuziek, kledij en symbolen die aan deze subcultuur verbonden zijn. In dit rapport wordt opgemerkt dat er dus een onderscheid gemaakt moet worden tussen een gekozen identiteit (bij de extreem-rechtse jongeren en de salafisten) en een toegeschreven identiteit (bij moslims).

Een belangrijke opmerking in zowel rapport 1 als rapport 4 is dat het niet zozeer gaat om de absolute deprivatie maar eerder om de subjectieve beleving van de situatie.⁵⁹ Er wordt aangegeven dat de perceptie van discriminatie, achterstelling, uitsluiting en bedreiging – voornamelijk van de groep waartoe men behoort – zowel autochtone rechtse jongeren als moslimjongeren kan sturen in de richting van radicale ideologieën, die hen (absolute) antwoorden bieden.

In rapport 2 wordt gesteld dat urbanisatie – voor wat betreft het op dierenrechten gebaseerd activisme – ook een invloed heeft op de ontwikkeling van een voedingsbodem voor radicalisering. Stadskinderen zouden vandaag grotendeels vervreemd zijn van de vroegere samenleving, waarin dieren een andere rol speelden. Thema's zoals welzijn van dieren vinden – namens dit rapport – vandaag dan ook steun in bredere kringen van de samenleving. Daaruit kan worden afgeleid dat bezorgdheid over en bereidheid zich in te zetten voor het welzijn van dieren belangrijke elementen zijn in de voedingsbodem van deze strekking.

⁵⁸ Gielen, A. (2008). *Radicalisering en identiteit: Radicale rechtse en moslimjongeren vergeleken*. Amsterdam: Aksant.

⁵⁹ Dit kwam ook duidelijk naar voor uit de literatuurstudie en de interviews met de bevoorrechte getuigen.

Voor het rechts en het islamitisch geïnspireerd radicalisme wordt in rapport 1 ook verwezen naar zowel politieke, sociale, economische als culturele omstandigheden als stimulans voor de ontwikkeling van radicale opvattingen bij bepaalde segmenten van de bevolking. Met betrekking tot het rechts geïnspireerd radicalisme verwijst men hier naar politieke, economische en sociale instabiliteit als belangrijke voedingsbodem voor extreem-rechtse organisaties en activisme. Aangaande het islamitisch geïnspireerd radicalisme wordt in rapport 4 – zoals reeds aangehaald – gewezen op het wereldwijd ongenoegen over de positie van de islam en de moslims in Europa en het verzet tegen de politieke, economische en culturele dominantie van het westen. Dit gegeven zou in veel Europese landen meespelen in de voedingsbodem voor het islamitisch geïnspireerd radicalisme, waarbij nationale factoren – bijvoorbeeld het beleid ten aanzien van het Midden-Oosten – zorgen voor een eigen nationale dynamiek. Hier wordt ook op gewezen in rapport 3 waarin het buitenlandse beleid van het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten – dat resulteerde in duizenden doden en onderdrukte volkeren over de hele wereld – als grondoorzaak wordt aangevoerd voor radicalisering van eigen bodem in het Verenigd Koninkrijk. Volgens dit rapport zou de Britse overheid te weinig aandacht hebben besteed aan protest van de kiezers – en meer specifiek de moslims onder hen. Ook voor de aanslagen in Londen op 7 juli 2005 wordt in dit rapport de oorzaak gelegd bij de ervaring van de zelfmoordterroristen dat Westerse regeringen barbaars handelen in moslimlanden zoals Irak en Afghanistan.

Een belangrijke afsluitende opmerking – die in rapport 1 wordt gemaakt – betreffende de externe (maatschappelijke) factoren als voedingsbodem voor radicalisering is dat dit in theorie plausibel lijkt, maar in de praktijk niet zo helder is, aangezien heel wat individuen in vergelijkbare omstandigheden niet radicaliseren. Samen met de vaststelling dat het eerder gaat om percepties dan om objectieve feiten, motiveert dit waarom beleid voeren op basis van externe (maatschappelijke) factoren eerder moeilijk is (cf. beleidsaanbevelingen).

3.3.5. Signalen

Omtrent signalen van radicalisering wordt in rapport 1 een belangrijk voorbehoud gemaakt. Er wordt benadrukt dat gedrag niet kan worden voorspeld op basis van individuele kenmerken. Men duidt erop dat ze louter kunnen helpen in het beantwoorden van de vraag waarom mensen radicaal worden. Verder hebben deze signalen weinig voorspellende waarde – zo stelt men. Daarom zouden

veel onderzoekers niet te vinden zijn voor het zoeken naar profielen van potentiële radicalen of terroristen. Bovendien wordt erop gewezen dat ‘profiling’ zelfs contraproductief kan werken doordat grote groepen erdoor gestigmatiseerd worden, maar slechts een enkeling radicaliseert. Daarnaast wordt er op gewezen dat er ook steeds atypische gevallen zijn, die buiten de opgestelde profielen vallen. In rapport 3 wordt aangegeven dat academici – die toegang hebben gekregen tot informatie over terroristen uit diverse strekkingen – onder de indruk waren van hoe normaal en onopmerkelijk deze personen wel zijn, wat preventie an sich erg moeilijk maakt.

In rapport 4 wordt er geponeerd dat indicatoren – of signalen – in de praktijk heel zorgvuldig moeten worden toegepast aangezien ze een aanwijzing *kunnen* geven van radicalisering, maar dit niet altijd zo hoeft te zijn. Er wordt opgemerkt dat, indien gewerkt zou worden met een lijst van indicatoren, die beter niet in het openbaar verspreid wordt. Enerzijds omdat geradicaliseerde personen dergelijke specifieke gedragingen dan achterwege kunnen laten, net om minder op te vallen. Anderzijds omdat ze kunnen leiden tot discriminatie en stigmatisering, twee factoren die net deel uitmaken van de voedingsbodem voor radicalisering. Het merendeel van de informatie betreffende de code ‘signalen’ werd gebaseerd op rapport 4.⁶⁰

3.3.5.1. Detectiekenmerken

Rapport 4 reikt – per fase in het radicaliseringsmodel die ze hanteren – een aantal indicatoren aan die kunnen aanwijzen dat een individu zich in een bepaalde fase van hun radicaliseringsmodel bevindt. Er wordt hierbij echter uitdrukkelijk benadrukt dat slechts de combinatie van meerdere indicatoren binnen een fase kan wijzen op het feit dat een individu zich ook mogelijks in die fase bevindt.

In de eerste fase situeren ze de individuen die ontvankelijk zijn voor radicalisering – in ons dynamisch model de voedingsbodem genoemd. De indicatoren in deze fase verwijzen dan ook naar elementen

⁶⁰ In dit rapport wordt gerapporteerd over een (deel)project dat als doel heeft een model te ontwikkelen – bestaande uit een aantal indicatoren – met het oog op het sneller en beter herkennen van (islamitische) radicaliseringstendensen en geradicaliseerde individuen en groepen, en inzicht te krijgen in de mate van dreiging. De eerste fase van dit project – dat in dit rapport wordt beschreven – bestaat uit drie delen: (1) een quick scan van literatuur met als doel mogelijke indicatoren van radicalisering te achterhalen, (2) een dossieronderzoek van dossiers waarin er sprake is van islamitisch geïnspireerd radicalisme en (3) een toetsing van de resultaten van het dossieronderzoek aan de ervaring van praktijkdeskundigen.

in de voedingsbodem van het radicaliseringproces – die ook al in de interviews en de cases werden aangekaart – zoals 2de en 3de generatie migrantenjongeren, maatschappelijke en politieke onvrede of een crimineel verleden. Opmerkelijk is dat men in het dossieronderzoek in deze fase zowel kansarme jongeren detecteerde als hoger opgeleiden die hun school niet hebben afgemaakt. Het criminele verleden werd ook opgemerkt in rapport 1, waarin aangegeven wordt dat een opeenstapeling van problemen – bijvoorbeeld alcohol- en drugsproblemen, werkloosheid, gezinsproblemen en kleine criminaliteit – op te merken valt in het verleden van zowel rechts geïnspireerde als islamitisch geïnspireerde radicale individuen.

In de tweede fase van hun model – de radicaliseringsfase, waarin individuen geïnteresseerd kunnen raken in het jihadisme – worden indicatoren gestuurd die aantonen dat radicale individuen zich in deze fase afkeren tegen de westerse democratie, aansluiting zoeken bij een radicaal gedachtegoed, veranderingen in gedrag en uiterlijk doormaken en op zoek gaan naar gelijkgezinden. Met betrekking tot veranderingen in gedrag en uiterlijk wordt opgemerkt dat er binnen de groep geradicaliseerden uit hun dossierstudie twee groepen konden worden onderscheiden: enerzijds de radicale individuen die zich net westers kleden omdat ze niet wilden opvallen – in dit onderzoek ‘verhullers’ genoemd – en anderzijds de traditioneel gekleden. Volgens de deskundigen – die in dit onderzoek geraadpleegd werden – is groepsvorming van gelijkgezinden van groot belang. Men wijst erop dat indien een jongere binnen de groep onder druk wordt gezet om zich aan te passen, men soms zeer snel doorstroomt naar de laatste fase. Men ziet dit dan ook eerder als een indicator van groei (cf. triggers). Bovendien speelt – namens de deskundigen – het groepsmechanisme van sociale vergelijking mee, wat ervoor kan zorgen dat de opvattingen van groepsleden steeds extremer worden. Aanvankelijk had men in deze fase ook de indicator ‘jihad subcultuur’ geplaatst. De deskundigen bemerkten hierbij dat het overnemen van kenmerken van een jongerensubcultuur, niet betekent dat een jongere doorslaat en extremer wordt – de kans wordt echter wel groter. Ze geven aan dat het bij veel jongeren louter gaat om provoceren en choqueren en slechts weinigen onder hen ‘doeners’ zijn. Het onderscheid maken tussen ‘schelders’ en ‘ideologen’ – zo stellen ze – is echter niet eenvoudig. In rapport 1 wordt dit beaamd. Zowel bij het rechts geïnspireerd radicalisme als het islamitisch geïnspireerd radicalisme zouden er meelopers zijn, individuen die subculturele kenmerken

overnemen zonder zich ook op de ideologie te storten.⁶¹ Ten aanzien van jongeren/individuen die zich in deze tweede fase bevinden, moet – zo wordt gesteld in rapport 4 – een oogje in het zeil worden gehouden.

De derde fase van hun model wordt de rekruterings- of jihadiseringsfase genoemd. Deze fase stemt deels overeen met de fase van extremisme uit ons dynamisch model voor radicalisering. In deze fase wordt – namens dit rapport – het gebruik van geweld goedgekeurd. De belangrijkste indicatoren in deze fase wijzen op toenemende isolatie, goedkeuring van geweldgebruik (tegen andersgelovigen) en het geven van een eigen interpretatie aan hun radicale ideologie.

In de vierde en laatste fase van het model dat in dit onderzoek wordt gehanteerd, is men effectief ook bereid om geweld te plegen – bij ons de fase van het terrorisme. Indicatoren in deze laatste fase tonen aan dat men in deze fase voorbereidende handelingen gaat stellen en zijn/haar radicale gedrag zal verdoezelen.

Afsluitend wordt in dit rapport door de deskundigen gemeld dat een dergelijk (praktijk)model met potentiële indicatoren enerzijds inzicht geeft in (de fasen van) het radicaliseringsproces en anderzijds helpt bij het opsporen van ‘witte vlekken’. Hierbij wordt onderstreept dat de context steeds in rekening moet worden gebracht aangezien indicatoren geen sluitend bewijs vormen dat er sprake is van een radicaliserend subject.

Met betrekking tot het op dierenrechten gebaseerd activisme wordt in rapport 2 gewezen op het lidmaatschap van een dierenbeschermingsorganisatie en het stemmen op een Partij voor de Dieren als potentiële signalen die erop kunnen wijzen dat individuen mogelijk vatbaar worden voor het hieraan gerelateerde activisme. Dergelijke indicatoren zijn echter heel vaag en heel breed en kunnen geen signaal zijn van radicalisme, laat staan van een latere fase in het radicaliseringsproces.

⁶¹ Eén van de bevoorrechte getuigen gaf ook aan dat jongeren zich soms eerst aansluiten bij een subcultuursetting en dat het gedachtegoed of het geweldgebruik er pas later bijkomt.

3.3.5.2. Rechtvaardigingsgronden

In rapport 4 wordt gesteld dat eens men bereid is geweld te plegen⁶² de opvatting dat de islam en de umma door het (verdorven) Westen en door afvallige moslims wordt bedreigd als legitimatie wordt gebruikt. Daarnaast dient – zo stelt men in dit rapport – ook beeldmateriaal van bijvoorbeeld wandaden van ‘ongelovigen’ tegen moslims en succesvolle acties van andere jihadstrijders als legitimatie. In rapport 3 citeert men Osama Bin Laden als voorbeeld van rechtvaardigingsgronden die worden aangehaald. Volgende vragen worden gesteld: “Vanuit welke overtuiging worden doden onder uw mensen (ndvr: Amerikanen) als onschuldig beschouwd en doden van ons volk als waardeloos? Volgens welke logica telt uw bloed voor echt en is het onze niks meer dan water?” Verder wordt er aangegeven dat hun acties slechts reacties zijn op de vernietigingen en moorden op hun volkeren – bijvoorbeeld in Afghanistan, Irak of Palestina. Er wordt opgemerkt dat een wederzijdse behandeling een deel is van rechtvaardigheid waarbij degene die de vijandigheden begint, de onrechtvaardige is.

3.3.5.3. Actoren

In rapport 1 wordt – echter slechts op basis van een beperkt aantal onderzoeken, waaruit dus geen algemene conclusies kunnen worden afgeleid – geponeerd dat de invloed van ouders zowel bij het islamitisch geïnspireerd als het rechts geïnspireerd radicalisme groot is. Men wijst erop dat ouders vaak de opvattingen van hun kinderen delen. Eens de wet overtreden wordt, stopt dit in de meeste gevallen. Toch zouden er ook ouders zijn die hun kind als een held zien. Wat het rechts geïnspireerd radicalisme betreft, zouden er ook ouders zijn die zich verzetten tegen de extreem-rechtse sympathieën van hun kinderen.

In rapport 3 legt men vaak de nadruk op het belang van vertrouwen in de aanpak van radicalisering. Ze stippen dan ook aan dat werken met ‘insiders’ voor meer geloofwaardigheid zorgt over wat er zich afspeelt in de gemeenschap. Daarbij wordt ook de Muslim Contact Unit vermeld van de politie, die contacten onderhoudt met deze ‘insiders’ om een vinger aan de pols te houden. Dit initiatief

⁶² In ons dynamisch model van radicalisering, in de fase van het terrorisme.

situeert zich echter eerder in een reactieve aanpak van het fenomeen dan in een preventieve strategie (cf. beleidsaanbevelingen).

3.3.6. Triggers

In rapport 1 wordt een duidelijk onderscheid gemaakt tussen twee type factoren: enerzijds oorzaken van radicalisering op lange termijn (cf. voedingsbodem) en anderzijds katalysatoren die op korte termijn het proces kunnen versnellen – in ons rapport ‘triggers’ genoemd. In rapport 1 onderscheidt men – net zoals in ons model – katalysatoren op het individuele niveau, het niveau van de groep of de omgeving en het maatschappelijke (externe) niveau.

3.3.6.1. Individueel-psychologische factoren

Betreffende de katalysatoren op het individuele niveau verwijst men in rapport 1 naar ingrijpende of schokkende gebeurtenissen in de persoonlijke levenssfeer van het individu. In het onderzoeksrapport wordt het voorbeeld gegeven van Mohammed Bouyeri, de moordenaar van Theo van Gogh. In deze case zouden – namens het onderzoeksrapport – diverse katalyserende gebeurtenissen meegespeeld hebben, bijvoorbeeld de dood van zijn moeder. In hetzelfde rapport wordt met betrekking tot het rechts geïnspireerd radicalisme verwezen naar een onderzoek van Gielen (2008), waarin vastgesteld werd dat traumatische gebeurtenissen een grote rol hebben gespeeld als katalysator⁶³. Er wordt gesteld dat deze gebeurtenissen mogelijks zorgden voor een breuk met het verleden, jongeren onzeker maakten en hen aanzette om zich te verdiepen in nationaalsocialistische literatuur en websites. Dit wordt in rapport 4 ook onderschreven voor moslimjongeren. Doch zou het – volgens het onderzoek van Gielen – ook mogelijk zijn dat de traumatische gebeurtenissen slechts als rechtvaardiging achteraf worden opgevoerd. Ook voor het islamitisch geïnspireerd radicalisme wordt opgemerkt in rapport 4 dat een breukpunt in het leven kan leiden tot existentiële twijfel waardoor men op zoek gaat naar een religieus antwoord.

⁶³ Gielen, A. (2008). *Radicalisering en identiteit: Radicale rechtse en moslimjongeren vergeleken*. Amsterdam: Aksant.

3.3.6.2. Omgevingsfactoren

De katalysatoren die in rapport 4 op groepsniveau worden geplaatst, hebben zowel betrekking op de groep waarbinnen individuen radicaliseren als de directe omgeving van het individu. Er wordt aangehaald dat eenmaal een individu lid is van een groep met radicale ideeën, factoren op dit niveau een belangrijke invloed hebben op het verloop van het radicaliseringsproces. De precieze rol van de groep en groepsprocessen is volgens dit onderzoeksrapport echter nog niet duidelijk. Rapport 1 benadrukt het trigger effect van groepsvorming bij het islamitisch geïnspireerd radicalisme. Binnen de groep zouden opvattingen snel steeds extremer worden – door onder meer het mechanisme van sociale vergelijking. Op die manier kan groepsvorming – volgens dit rapport – een versnellende werking hebben op het radicaliseringsproces.

3.3.6.3. Externe factoren

In rapporten 1 en 3 wordt met betrekking tot het islamitisch geïnspireerd radicalisme expliciet verwezen naar internationale gebeurtenissen als mogelijke triggers in het radicaliseringsproces. Zo wijst men enerzijds op de aanslagen in de Verenigde Staten en Madrid, die sluimerende gevoelens van onvrede en frustratie concreet richting zouden hebben gegeven. Anderzijds wordt ook de reactie van het westen – bijvoorbeeld de verhoging van de oorlog in Irak – als trigger belicht.

Het effect van visueel materiaal (zoals films en foto's) kan – zo wordt in rapporten 1 en 4 gesteld – als externe trigger worden beschouwd. Het effect van dergelijk materiaal zou – vooral bij jongeren die vinden dat er een strijd gevoerd wordt tegen de islam – de mogelijkheden tot identificatie versterken. Hierbij wordt in rapport 1 opnieuw verwezen naar de moordenaar van Theo van Gogh – Mohammed Bouyeri – die erg verontwaardigd was over de film 'Submission'⁶⁴. In rapport 4 wordt de nadruk sterk gelegd op het effect van beeldmateriaal over wandaden van het Westen.

⁶⁴ Deze Nederlandse film, geregisseerd door Theo van Gogh, zorgde voor heel wat opschudding binnen de islamitische bevolking in Nederland omdat de kritiek op de islam en het in scène zetten van de film door veel moslims als godslastering werd gezien.

3.3.7. Isolatie

In zowel rapport 1 als rapport 4 wordt benadrukt dat sociale en maatschappelijke isolatie deel uitmaakt van een gradueel proces dat toeneemt in de loop van het radicaliseringsproces. In rapport 1 stelt men dat het isolement enerzijds een gevolg is van uitsluiting en stigmatisering vanuit de directe omgeving en de bredere samenleving, anderzijds zou het isolement volgen uit de compromisloze houding van de radicalen zelf. Of concreet gesteld: langs de éne kant willen gevestigde organisaties niet samenwerken met radicale groepen, langs de andere kant willen de radicale groepen geen contact met andersgezinden. Tevens wordt in dit rapport opgemerkt dat hoe meer individuen en groepen geïsoleerd raken, hoe groter de kans is dat ze ook verder doorglijden in het radicaliseringsproces. En hoe meer de banden met de maatschappij worden verbroken – zo wordt aangestipt in rapport 4 – hoe moeilijker het wordt om uit de groep te stappen.

In rapport 1 wordt – met betrekking tot het *islamitisch geïnspireerd radicalisme* – onderschreven dat het proces van verwijdering van de maatschappij inderdaad zowel bewerkstelligd wordt vanuit de radicale groep als vanuit de buitenwereld. Het eerste proces – isolement aangemoedigd vanuit de groep – zou volgens rapport 1 echter niet louter kenmerkend zijn voor jihadistische salafisten, maar ook zichtbaar zijn bij politieke en apolitieke salafisten. Het zou geen moedwillige verwijdering van de samenleving betreffen, maar eerder een vorm van onverschilligheid. Dit zou kenmerkend zijn voor een geloofsgemeenschap waarbinnen de eigen (stricte) normen en waarden centraal staan. Er wordt concreet ook verwezen naar een onderzoek van Slootman en Tillie (2006) bij radicaliserende jongeren in Nederland. Daar werd vastgesteld dat de radicaliserende jongeren noch omgingen met niet-moslims, noch met andersdenkende moslims – uitgezonderd hun ouders. Bovendien was bijna geen enkele jongere lid van een (sociale of maatschappelijke) organisatie of vereniging.⁶⁵

Ook met betrekking tot het *rechts geïnspireerd radicalisme* wordt in rapport 1 gesteld dat het maatschappelijk en sociaal isolement voor een belangrijk deel door de buitenwereld wordt opgelegd, maar dat het isolement ook steeds meer door de groep zelf wordt bevorderd, naarmate de extreem-rechtse activisten of groepen radicaler en compromislozer worden. In het rapport verwijst men in dit

⁶⁵ Slootman, M en Tillie, J. (2006). *Processen van radicalisering: Waarom sommige Amsterdamse moslims radicaal worden*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam, Instituut voor Migratie- en Etnische Studies.

kader naar een onderzoek van Bjørgo (2009) waarin gesteld wordt dat bepaalde aspecten van hun radicale ideologie – zoals hun vijandbeeld, het wij-zij denken en de absolute waarheidsclaims – maken dat een compromis zo goed als onmogelijk wordt. Bovendien zouden de individuen door uitsluitingsprocessen steeds meer afhankelijk worden van medeactivisten en de subcultuur waartoe ze behoren.⁶⁶

Betreffende het *op dierenrechten gebaseerd activisme* wordt in rapport 2 vastgesteld dat personen die legale acties voeren daarnaast soms ook geïsoleerd van hun omgeving acties gaan voorbereiden. De voorbereiding en uitvoering van extremistische acties zouden erg heimelijk zijn en slechts in kleine kring plaatsvinden.

Het sociaal en maatschappelijk isolement neemt dus toe naarmate het radicaliseringsproces vordert. In rapport 1 wordt echter opgemerkt dat bestrijding van radicalisering dit isolement nog kan in de hand werken en dus het radicaliseringsproces nog een extra boost kan geven. Net daarom zouden geradicaliseerde jongeren die al in een bepaalde mate geïsoleerd zijn, een specifieke aanpak nodig hebben.

3.3.8. Illegitieme handelingen

Zowel voor het *islamitisch als het rechts geïnspireerd radicalisme* wordt in rapport 1 vastgesteld dat het plegen van geweld niet altijd ideologisch gemotiveerd is. Voor beide strekkingen wordt aangehaald dat individuen regelmatig geweld plegen omwille van sociale motieven of sociale relaties. Er wordt in dit kader verwezen naar een rapport van Olsen (2009) waaruit blijkt dat gewelddadige acties enerzijds dienen om als volwaardig lid geaccepteerd te worden in radicale groepen en subculturen, anderzijds blijkt het een middel te zijn om geloofwaardig te blijven binnen de groep – en de bredere subcultuur – waar ze lid van zijn. Verder zou men ook geweld plegen om te kunnen stijgen in de hiërarchie van de extremistische groep en de bredere subcultuur.⁶⁷ In rapport 1 wordt ook gesteld dat geweld tegen tegenstanders en het plegen van gewelddadige acties om hun

⁶⁶ Bjørgo, T. en Horgan, J. (eds.). (2009). *Leaving terrorism behind; individual and collective disengagement*. London: Routledge.

⁶⁷ Olsen, J.A. (2009). *Roads tot militant radicalization. Interviews with five former perpetrators of politically motivated organized violence*. Copenhagen: Danish Institute for International Studies.

doel te bereiken zowel bij het jihadistisch salafisme als het neonazisme gerechtvaardigd wordt. Binnen de relatief gematigde stromingen van deze strekkingen zou geweld daarentegen afgekeurd worden.

Daarnaast wordt in rapport 1 geweld ook verklaard vanuit de sociale bewegingstheorie. In dit perspectief wordt gesteld dat het radicaal activisme ook bepaald kan worden door de maatschappelijke context en factoren uit het publieke domein en dus deels rationeel verloopt. De wijze waarop door de media gerapporteerd wordt over extreme gedragingen van radicale groepen zou mee bepalen of hun gedragingen binnen de eigen groep als een succes worden ervaren. Dit zou opnieuw een invloed kunnen hebben op gelijkgezinde radicale groepen die ten gevolge van het succes van deze gedragingen zelf ook actie ondernemen. In het rapport wordt het voorbeeld gegeven van de toename van gewelddadige incidenten na de moord op Theo van Gogh. Volgens de sociale bewegingstheorie zou dit te verklaren zijn door de vele media-aandacht die aan deze radicaal geïnspireerde aanslag werd besteed.

Een verschil tussen het rechts en het islamitisch geïnspireerd radicalisme zou volgens rapport 1 zijn dat extremistische daden van jihadistische groepen eerder gericht zijn op het algemene publiek. Neonazistische groepen zouden meer mikken op specifieke groepen.

Verder wordt in dit rapport nog aangehaald dat leden van extreem-rechtse groepen in Nederland naast geweldpleging ook vaak betrokken zijn bij misdrijven als brandstichting, vernieling en mishandeling, illegaal wapenbezit en intimidatie. Hierbij wordt opgemerkt dat het extreem-rechtse of racistische karakter van deze misdrijven niet altijd even duidelijk is.

Met betrekking tot het op dierenrechten gebaseerd radicalisme wordt in rapport 2 opgemerkt dat slechts een kleine minderheid illegitieme handelingen onderneemt – zoals het bevrijden van dieren, brandstichting, intimidatie en bedreigingen, vandalisme, scheermesbrieven en geweld tegen personen. Bij campagnes gericht op dierenrechten zouden – volgens dit rapport – legale activiteiten zoals demonstraties vaak gecombineerd worden met gewelddadige en intimiderende acties. Zoals reeds vermeld zouden zowel de voorbereidingen als de illegale extremistische acties zelf heimelijk en in zeer kleine kring plaatsvinden. Er wordt in het rapport opgemerkt dat potentiële brandstichters in de richtlijnen van het Animal Liberation Front uitdrukkelijk gevraagd worden om niet toe te treden

tot bestaande groepen van dierenrechtenextremisten uit vrees dat bekende groepen geïnfiltreerd zijn door politie en/of inlichtingendiensten. Daarom zouden acties – die eigenlijk onder de vlag vallen van het Animal Liberation Front – ook uitgevoerd worden onder een gelegenheidsnaam.

3.3.9. Individu versus groep

In rapport 4 wordt gesteld dat het radicaliseringsproces een gelaagd proces is omdat het zowel op individueel als op groepsniveau kan plaatsvinden. Het proces kan – zo wordt vastgesteld in rapport 1 – ook starten op het individuele niveau, bijvoorbeeld met identiteitsproblemen (cf. voedingsbodem) en later pas overgaan naar het groepsniveau waarbij heel wat groepsmechanismen een belangrijke rol spelen in het verdere radicaliseringsproces.

Zo stelt men in rapport 4 – met betrekking tot het *islamitisch geïnspireerd radicalisme* – dat jongeren omwille van identiteitsdilemma's graag lid willen worden van een groep met een duidelijke moslimidentiteit, zoals de salafi-subcultuur. Bovendien zouden dergelijke groepen naast een identiteit ook geborgenheid, kameraadschap, acceptatie en binding bieden waardoor jongeren het gevoel krijgen dat ze ergens bij horen. Er wordt in dit rapport aangehaald dat het radicaliseringsproces in het merendeel van de gevallen in groepsverband wordt doorlopen. Er wordt opgemerkt dat zelfontbranding⁶⁸ slechts sporadisch voorkomt. In het rapport wordt gesteld dat deze groepen – in tegenstelling tot criminele samenwerkingsverbanden – meestal tot stand komen op basis van informele sociale relaties. Er wordt daarbij verwezen naar een onderzoek van Buijs e.a. (2006) waarin drie soorten groepen onderscheiden worden. Een eerste groep – de egalitaire groep genoemd – bestaat uit vrienden die samen opgroeiden en samen op zoek gaan naar hun religieuze identiteit. De tweede groep is georganiseerd rond een leider die aanzien geniet doordat hij meer kennis heeft over de islam – ook wel charismatische figuur genoemd. De derde groep wordt gevormd op het internet tussen individuen die op zoek zijn naar het geloof en geloofsgenoten – de virtuele groep.⁶⁹

⁶⁸ Zelfontbranding wordt in dit rapport gedefinieerd als het radicaliseren zonder directe persoonlijke beïnvloeding van buitenaf.

⁶⁹ Buijs, F.J., Demant, F. en Hamdy, A. (2006). *Strijders van eigen bodem. Radicale en democratische moslims in Nederland*. Amsterdam: University Press.

In rapport 1 wordt met betrekking tot het islamitisch geïnspireerd radicalisme vastgesteld dat netwerk- of groepsdynamiek en groepsmechanismen een belangrijke rol spelen bij radicalisering. Eerst en vooral zorgt het mechanisme van sociale identificatie – met de moslimgemeenschap en andere moslims overal ter wereld (cf. voedingbodem) – ervoor dat leden binnen dezelfde groep elkaars (radicale) opvattingen nog versterken. Het internet zou deze sociale identificatie nog eens bevorderen – in rapport 1 noemt men het de virtualisering van de groepsdynamiek. In rapport 4 meent men dat de sociale identiteit bij virtuele netwerken belangrijker wordt omdat de anonieme vorm van communicatie de individuele identiteit minder duidelijk maakt. Daarnaast kan – zo wordt vastgesteld in rapport 1 – de identificatie met de eigen groep enerzijds versterkt worden door stigmatisering door de buitenwereld, anderzijds door zich als groep af te zetten tegen hun omgeving. In de meest radicale jihadistische groepen zou dit gepaard gaan met versterking van radicale opvattingen binnen de groep. Zo worden de groeps grenzen als het ware van binnen- en van buitenuit versterkt. Een tweede groepsmechanisme dat in rapport 1 wordt aangekaart is het mechanisme van ‘group think’. Dit zou sterk optreden bij relatief geïsoleerde groepen en gekenmerkt worden door overschatting van de eigen groep, versimpeling van de werkelijkheid en sterke groepsdruk tot uniformiteit. Een derde groepsmechanisme wordt in rapport 4 opgemerkt, namelijk groepsdruk of peer pressure. Er wordt gesteld dat jongeren binnen (informele) groepen van gelijkgestemden onder druk gezet worden om zich aan te passen aan de groep, wat mogelijk het gevolg kan hebben dat een individu zeer snel doorstroomt naar de laatste fase in het radicaliseringsproces. Hiermee gepaard wordt in dit rapport ook gewezen op het mechanisme van sociale vergelijking. Doordat de individuele identiteit van de leden opgaat in de collectieve identiteit van de groep en leden zichzelf binnen deze groep willen profileren om status te verkrijgen, zou men een zo extreem mogelijk standpunt – passend binnen de groepsnorm – aannemen. Individuen met een gematigde of relativerende visie zouden hierdoor zelf afhaken, wat ervoor zorgt dat de opvattingen van de groepsleden steeds extremer worden.

Ook voor het *rechts geïnspireerd radicalisme* wordt er in rapport 1 opgemerkt dat radicalisering al kan beginnen bij individuen voor ze in contact komen met gelijkgestemden. Eens een individu toegang heeft gekregen tot een extreem-rechtse groepering kunnen radicale opvattingen zich mogelijk verder ontwikkelen. Als lid van een extreem-rechtse groepering zou men onderworpen worden aan verschillende vormen van indoctrinatie – zo stelt men in rapport 1. Men leert van andere leden hoe zich te gedragen, onder meer aan de hand van discussies, interacties met andere

groepsleden en verschillende vormen van activisme. Dit wordt in dit rapport de socialisatiefase genoemd, waarin de ideologie van de groep eigen wordt gemaakt en waarin men een andere kijk op de werkelijkheid ontwikkelt. Daarna zou volgens dit rapport mogelijks radicalisering kunnen optreden. In dit rapport wordt tevens aangehaald dat in sommige groepen men pas als volwaardig lid wordt aanvaard eens men deelgenomen heeft aan gewelddadige acties. Gewelddadige acties en confrontaties zouden bovendien de groepscohesie bevorderen en gevoelens van een gemeenschappelijke vijand stimuleren. Ook voor het rechts geïnspireerd radicalisme wordt in rapport 1 vastgesteld dat groepsmechanismen – zoals het voeden van het gevoel van wantrouwen en geheimhouding van interne zaken tegenover de buitenwereld – de groepscohesie versterken en ervoor zorgen dat het steeds moeilijker wordt om de groep te verlaten.

Wat betreft *het op dierenrechten gebaseerd activisme* wordt in rapport 2 aangehaald dat extremistische acties eerder gepleegd worden door individuen die niet aangesloten zijn bij een organisatie of door zogenaamde “lone wolves” (cf. Zelfrekrutering of zelfontbranding). Acties die binnen de legale sfeer blijven – zoals het verspreiden van voorlichtingsmateriaal, demonstraties, bezettingen en blokkades en geldinzameling – worden in groep, door dierenrechtenorganisaties opgezet en uitgevoerd.

3.3.10. Rekrutering

3.3.10.1 Actieve rekrutering

In rapport 1 wordt – met betrekking tot het *islamitisch geïnspireerd radicalisme* – gesteld dat in het Westen veel eerder losse, horizontale netwerken ontstaan onder moslimjongeren waarbij actieve rekrutering geen belangrijke rol vervult. Maar hierbij wordt opgemerkt dat werving echter ook kan plaatsvinden doordat individuen zich op het verkeerde moment op de verkeerde plaats bevinden. In Rapport 4 wordt aangestipt dat door de oorlog in Irak actieve rekrutering door transnationale netwerken terug in de lift zit.

Betreffende *het rechts geïnspireerd radicalisme* stipt men in rapport 1 aan dat er weinig onderzoek verricht is naar de actieve werving van nieuwe leden in extreem-rechtse groepen. Nederlandse

onderzoekresultaten zouden uitwijzen dat het veeleer gaat om een bottom-up proces (cf. zelfrekrutering of zelfontbranding).

3.3.10.2. Zelfrekrutering of zelfontbranding

Volgens rapport 1 zouden *extreem-rechtse activisten* vaak zelf contact opnemen met radicale groepen of andere radicale activisten of zouden ze via vrienden of partners bij de radicale groep terecht komen. Daarnaast zouden jongeren ook soms zelf een radicaal netwerk oprichten. Er zijn – zo wordt gesteld in het rapport – namelijk heel wat gelegenheden om met extreem-rechtse activisten en extreem-rechtse ideeën in contact te komen. Zo wordt er verwezen naar de subcultuur van de extreem-rechtse muzikscene, concerten en evenementen en het internet.

Volgens rapport 4 zou rekrutering in kader van het *islamitisch geïnspireerd radicalisme* ook steeds meer bottom-up – op eigen initiatief – plaatsvinden. Geradicaliseerde individuen en groepen jongeren zouden als het ware zichzelf, maar ook familie en vrienden rekruteren.

In rapport 2 poneert men dat gewelddadige acties – in het kader van dierenrechtenactivisme – ook worden uitgevoerd door ‘lone wolves’. Dit zijn – volgens dit rapport – éénlingen die zich identificeren met een ideologie of filosofie van een extremistische groep, maar er totaal geen contact mee zoeken. Lone wolves zouden volledig op zichzelf illegale acties op het touw zetten en uitvoeren, met het oog op het realiseren van de doelen van de extremistische groep, zonder dat ze hiervoor enige aanwijzing krijgen van buitenaf. In dit rapport worden ook specifieke voorbeelden gegeven van lone wolves, zoals Volkert van der Graaf, de moordenaar van Pim Fortuyn.

Bij deze zelfontbranders zouden virtuele netwerken – volgens rapport 1 – een belangrijke rol spelen. Binnen dit virtueel netwerk zouden dezelfde groepsprocessen plaatsvinden als in een normaal netwerk.

3.3.10.3. Het proces van rekrutering

Met betrekking tot het proces van rekrutering werd in de rapporten enkel informatie gevonden omtrent het islamitisch geïnspireerd radicalisme. Zo wordt er in rapport 1 gesteld dat er – voor het

islamitisch geïnspireerd radicalisme – inderdaad sprake zou zijn van een geleidelijk proces van overtuiging en overreding van potentiële en nieuwe leden.

i. Spotten

In rapport 3 verwijst men specifiek naar netwerken van gewelddadige extremisten die gestuurd worden door Al Qaeda. In deze netwerken zouden een aantal individuen verantwoordelijk zijn voor de identificatie van potentiële rekruten. Deze rekruteurs waren meestal sleutelfiguren die in de gemeenschap wijdverspreid gekend waren en gerespecteerd werden door vele moslims in hun omgeving. Deze laatsten waren zich echter niet bewust van de clandestiene identiteit van de rekruteurs.

In rapport 4 wordt geopperd dat spotters eerst rond radicale salafistische moskeeën op zoek gingen naar potentiële rekruten, pas later ook in gevangenissen, tijdens huiskamerbijeenkomsten, in en rond islamitische centra, rond scholen en op het internet. Potentiële rekruten zouden – volgens dit rapport – onder meer worden uitgenodigd om huiskamerbijeenkomsten of bijeenkomsten in de moskee buiten openingstijd bij te wonen.

ii. Indoctrinatie

In rapport 1 wordt geopperd dat er bij het *islamitisch geïnspireerd radicalisme* niet zozeer sprake is van een bewuste indoctrinatie door leiders en imams, maar het zou een proces betreffen dat door de nieuwkomer zelf wordt vorm gegeven. Bovendien wordt erop gewezen dat processen van indoctrinatie heel subtiel kunnen verlopen – onder meer door de invloed van relevante derden en het internet. In rapport 4 wordt inderdaad ook opgemerkt dat het internet – en meer specifiek de chatrooms en discussiefora – voor een groot deel de imams en rondtrekkende predikers vervangt. Op het internet zouden jongeren onderling discussiëren over ideologische zaken op radicale websites, nieuwsgroepen en chatfora. In rapport 4 wijst men toch ook op de indoctrinatie door de jihadistische netwerken via isolatie, groepsbinding, geheimhouding en angst.

iii. Afronding

In rapport 4 wordt benadrukt dat alvorens kan overgegaan worden tot het plegen van geweld, eerst een aantal voorbereidende handelingen plaatsvinden – zoals het vergaren van fondsen, wapens en valse documenten. Bovendien moet – zo wordt in dit rapport geponeerd – een strategie (aanvalsplan) worden uitgewerkt, dienen voorverkenningen te gebeuren en moet men tijdens studiereizen en op trainingskampen ideologisch en fysiek getraind worden

3.3.10.4. De rol van charismatische figuren

Zowel in rapport 1 als in rapport 4 wordt gesteld dat charismatische leiders een centrale rol spelen bij de verspreiding van radicale ideeën – voornamelijk in de eerste fase van het radicaliseringsproces. In rapport 4 wordt er op gewezen dat naast de charismatische leiders ook andere kernleden binnen de groep hun bijdrage leveren om gedachtegoed te verspreiden onder mogelijke sympathisanten – vaak uit het eigen sociale netwerk (vrienden, familie, kennissen).

Rapport 4 onderscheidt – in het kader van het *islamitisch geïnspireerd radicalisme* – twee vormen van leiderschap: operationeel en charismatisch. In het rapport wordt gesteld dat zowel operationeel als charismatisch leiderschap van belang is voor het organiseren van trainingen, motivatie, discipline en groepsbinding en bovendien noodzakelijk is om het uiteindelijke doel – een terroristische aanslag – te bereiken. Het leiderschap binnen groepen zou bepaald worden door charisma en kennis.

In rapport drie worden een aantal praktijken van charismatische leiders – die geïnspireerd waren door Al Qaeda – toegelicht. Men geeft het voorbeeld van twee charismatische leiders die meer dan vijftig bezoeken deden aan gemeenten in het Verenigd Koninkrijk, waar ze onder andere spraken op bijeenkomsten en evenementen over politiek, religie en zaken die zich afspelen in de leefgemeenschap. Ze zorgden voor dialoog met lokale figuren en zetten hen aan om zelf nieuwe groepen op te richten. In het rapport wordt ook een charismatisch figuur vermeld die persoonlijk jonge moslims uitnodigde om bijvoorbeeld op evenementen van de Moslimgemeenschap in kleine studiekringen samen te zitten. De jonge moslims werden er door de charismatische figuur aangemoedigd om het Al Qaeda wereldbeeld over te nemen. Deze charismatische figuur spoorde ook jonge moslims aan om de dood van vrouwen en kinderen te zien als ‘collateral damage’ en stelde

dat ze dienden te leren hoe wapens te gebruiken en vliegtuigen te besturen. In het rapport wordt tevens vastgesteld dat charismatische figuren ook jongeren die betrokken waren in kleine straatcriminaliteit onder hun vleugels namen. Ze leidden hen als het ware weg uit het 'slechte' leven door hen van straat te halen, hen een gevoel van zelfwaarde te bezorgen en hen het gevoel te geven ergens bij te horen. Maar geleidelijk aan gingen ze deze jongeren ook indoctrineren en inschakelen in de terroristische groepering. De acties van de charismatische figuren – die in dit rapport naar voren worden geschoven – waren er dus enerzijds op gericht jongeren een identiteit te geven en anderzijds hen het gevoel te geven ergens bij te horen. Via deze weg konden ze jongeren vatbaar maken voor het radicaal gedachtegoed. Bovendien gebruikte men de politieke achtergrond van landen om de potentiële rekruten te mobiliseren. Zo stelde één van de charismatische figuren dat Algerije en Egypte dienden aangevallen te worden omdat de leiders van deze landen moslims in de steek lieten om de banden met het westen te kunnen behouden. Een aanval op deze landen was volgens de charismatische figuur gerechtvaardigd omdat de regeringsleiders geen echte moslims meer waren. De voorbeelden uit dit rapport wijzen duidelijk op het gevaar van charismatische figuren, wat in rapporten 1 en 4 ook wordt onderstreept.

3.3.10.5. De rol van het financiële aspect

In rapport 1 wordt geponeerd dat *islamitisch geïnspireerde terroristen* via diverse kanalen fondsen verwerven, namelijk via sympathisanten en allerlei legale en illegale activiteiten. Het internet zou hierbij ook opnieuw een rol spelen. Enerzijds voor fondsenwerving voor de financiële ondersteuning van de jihadistische strijd, anderzijds als medium voor criminele activiteiten zoals bijvoorbeeld creditcardfraude.

Wat betreft het *rechts geïnspireerd radicalisme* zou de 'white power' muzikscene – volgens rapport 1 – fondsenwerving mogelijk maken. Er wordt het voorbeeld gegeven van de neonazistische organisatie Blood and Honour, die onder andere aan geld komt via een neonazi-muzieklabel. Daarnaast zou er ook een extreem-rechtse webwinkel bestaan waar extreem-rechtse producten verkocht worden. Het verzamelde geld zou besteed worden aan politieke activiteiten.

In rapport 2 wordt gesteld dat de Nederlandse groeperingen van *dierenrechtenactivisten* oorspronkelijk afhankelijk waren van giften uit het Verenigd Koninkrijk om hun acties te kunnen

opzetten. Vandaag zouden ze zelf in hun financiering voorzien, door onder meer inzamelacties in winkelcentra en benefietoptredens. Zelfs het eigen inkomen van de actievoerders zou ook soms gebruikt worden om acties te ondernemen.

3.3.10.6. Settings van rekrutering

i. Internet

In rapport 1 wordt zowel voor het *rechts al het islamitisch geïnspireerd radicalisme* sterk gewezen op de cruciale rol van het internet bij rekrutering – en uiteraard ook bij radicalisering. Er wordt gewezen op het belang van het internet in de verspreiding (en eventueel vertaling) van het salafistisch en neonazistisch gedachtegoed. Hierbij wordt wel de opmerking gemaakt dat hoewel het internet raadpleging van gezaghebbende figuren overal ter wereld mogelijk maakt, hun gezag op het internet veel minder dwingend is. Er wordt in dit rapport ook opgemerkt dat via het internet een wereldwijd net aan contacten kan worden uitgebouwd. De websites, discussiefora en weblogs bieden heel wat mogelijkheden voor interactie met gelijkgestemden. Zelfs bij het plannen van acties – zo stelt men in het rapport – is het internet naast andere communicatiemiddelen een medium om aanhangers te mobiliseren, bijvoorbeeld voor een manifestatie of een aanslag.

Ook in rapport 4 wordt onderstreept dat het internet steeds een belangrijke rol inneemt bij rekrutering en radicalisering. Hier wordt er specifiek voor het *islamitisch geïnspireerd radicalisme* op gewezen dat het internet – naast propagandamiddel, informatiedatabank, ontmoetingsplek voor gelijkgezinden en medium voor netwerkvorming – ook gebruikt wordt door moslimjongeren om een persoonlijke, politieke islam te creëren – in het rapport een ‘knip en plak’-islam genoemd. De radicale islamitische websites doen volgens dit rapport zelfs weinig moeite om hun radicale boodschap te verbergen. Op dergelijke websites ontbreekt de interpretatie en de uitleg over de islam echter vaak. Volgens rapport 4 moet wel voor ogen worden gehouden dat uitlatingen op het internet – doordat er geen koppeling is tussen de virtuele wereld en de ‘echte’ wereld – niet onmiddellijk voor waar mogen worden gehouden.

ii. Gevangenis

Naast andere settings van rekrutering – zoals internet, scholen, universiteiten, werk, moskeeën en islamitische centra – wordt zowel voor het islamitisch als voor het rechts geïnspireerd radicalisme gewezen op de gevangenis.

Enkel in rapport 3 wordt dieper ingegaan op deze setting met betrekking tot *het islamitisch geïnspireerd radicalisme*. Er wordt gesteld dat – hoewel heel wat van de veroordeelde terroristen in de gevangenis amateurs waren – de gevangenis te vergelijken is met een universiteit waar terroristische methodieken worden verfijnd. In het rapport wordt een voorbeeld gegeven van een individu die in de gevangenis via twee medegedetineerden kennis maakte met de extremistische versie van de islam. De medegedetineerden konden andere gedetineerden overtuigen zich te bekeren tot de radicale islam door hen een goed gevoel te geven. Daarnaast beluisterde men in de gevangenis ook tapes van charismatische figuren. In de gevangenis werd het individu contactgegevens bezorgd van een moskee die hij diende te bezoeken eens hij vrij kwam. Het individu had het gevoel dat hij toetrad tot een nieuwe ‘gang’, maar ditmaal met een hoger doel.

Hoofdstuk 4: Conclusie ‘Het proces van radicalisering’

Inleiding

In dit synthetisch hoofdstuk wordt het door de onderzoeksequipe ontwikkelde dynamisch model van radicalisering getoetst aan de onderzoeksresultaten die voortkomen uit de verschillende onderzoeksmethoden die werden gehanteerd in hoofdstuk 3 (interviews met de bevoorrechte getuigen, de Belgische case-studies en de meta-analyse). Telkens zal een korte beschouwing (spiegeling) worden toegevoegd die een vergelijking bevat tussen de actuele stand van zaken m.b.t. radicalisering en de radicale extreemlinkse groepen uit de zeventiger en tachtiger jaren. Deze spiegeling is gebaseerd op het boek van Vander Velpen (1986) m.b.t. de Cellules Communistes Combattantes (CCC). Deze spiegeling moet toelaten in te schatten in hoeverre het verschijnsel van radicalisering doorheen de tijd is geëvolueerd.

Dit onderzoek was van bij de aanvang uitdrukkelijk gericht op het exploreren van de mogelijkheden te komen tot het ontwikkelen van preventiestrategieën inzake radicalisering. Het model dat we ontwierpen maakt inzichtelijk op welke wijze het radicaliseringsproces vorm krijgt. Op de eerste plaats dienen we vast te stellen dat het model adequaat het radicaliseringsproces vat. Het beeld dat uit de diverse soorten van analyses uit hoofdstuk 3 naar voren treedt valideert en confirmeert het door ons ontwikkelde dynamisch model. Opvallend doorheen deze analyse is het toenemend belang van internet bij (zelf)rekrutering en het uitbouwen van netwerken, alsook bij de financiering van radicale groepen. Tevens is het markant te noemen dat radicalisering zich voornamelijk blijkt voor te doen bij jongeren. Toch dienen we op de tweede plaats eveneens vast te stellen dat het model zoveel diverse varianten in elke fase toelaat dat het onmogelijk is om een eenduidig profiel van radicalisering te schetsen. Diverse alternatieve routes dienen zich aan en elk van hen kan aanleiding geven tot radicalisering. Kortom : geen van deze routes is exclusief.

Daarenboven is de achterliggende idee van bij de start van dit project geweest om vanuit een retrospectief standpunt de levensloop van geradicaliseerde personen en groepen te bestuderen, die op een bepaald moment overgegaan zijn tot gewelddadig gedrag. We zijn met andere woorden gaan kijken welke voorgeschiedenis personen en groepen hebben doorgelopen die uiteindelijk zijn

overgegaan tot politieke geweldpleging en terrorisme. De gedachte die hierbij voorop stond was dat deze methode ons meer kon leren over het traject dat hieraan vooraf ging, zodat we een duidelijker zicht zouden krijgen op deze levensfase, en we hieruit lessen zouden kunnen trekken inzake preventie van radicalisering.

Hiermee is meteen gezegd dat een belangrijk deel uit het blikveld van dit onderzoek onvermijdelijk ontsnapt, met name diegenen die een beginnend radicaliseringsproces hebben doorgemaakt, doch om één of andere reden dit proces hebben afgebroken. Het zal de lezer niet ontgaan dat hier nog een belangrijk studiedomein ligt, dat we in het bestek van dit onderzoek noodzakelijkerwijs terzijde hebben moeten laten. Niettemin dient uiteraard beklemtoond dat werkvormen inzake de-radicalisering aandacht verdienen en moeten ondersteund worden.

4.1. Fenomeen

Door de geïnterviewde respondenten wordt aangegeven dat momenteel in België het islamitisch geïnspireerd radicalisme het meest bedreigend is, gevolgd door het links en het rechts geïnspireerd radicalisme. Het op dierenrechten gebaseerd activisme zou heel wat minder bedreigend zijn. De respondenten baseren zich hiervoor op de gewelddaden die uit deze strekkingen voortvloeien. Het valt de onderzoeksequipe op dat de respondenten een diversiteit in gewelddaden onderscheiden. Men maakt bijvoorbeeld een onderscheid tussen gewelddaden tegen bepaalde bevolkingsgroepen of personen enerzijds en klassieke terroristische (bom)aanslagen anderzijds. Tevens is het opvallend dat de respondenten vaak terugvallen op gebeurtenissen uit het eerder recente verleden. Zo verwijzen ze dikwijls naar heel recente incidenten en veel minder naar radicaal geïnspireerde aanslagen uit het verdere verleden.

De case-study inzake Muriel Degauque maakt de trend naar 'de globalisering van het martelaarschap' duidelijk. Zij en haar echtgenoot waren namelijk bereid in een vreemd land te sterven voor de jihad. Religieuze radicalisering gaat om het zoeken naar identiteit in tegenstelling tot politieke radicalisering, die ontstaat vanuit gevoelens van woede en aangedaan onrecht, zowel aan henzelf als aan de groep waartoe zij zich rekenen.

Uit de case-study inzake Blood & Honour blijkt dat de rechts geïnspireerde radicalisering verloopt via het propageren van het nationaal-socialistisch gedachtegoed ter gelegenheid van muziekconcerten. De concerten blijven tot op het laatste moment geheim en door middel van een 'kat en muis'spel worden deelnemers via sms verwittigd op welke locatie wordt samengekomen.

Met betrekking tot het fenomeen radicalisering als zodanig komt in de meta-analyse van een aantal onderzoeksrapporten naar voren dat de radicale islam sinds 9/11 internationaal gelijkgesteld wordt aan het salafisme. Alle drie de stromingen (het apolitieke, het politieke en het jihadistische salafisme) houden volgens de auteurs een risico van radicalisering in, enerzijds omdat ze geweld niet principieel afwijzen en anderzijds omwille van de neiging het sociaal isolement op te zoeken. Het aantal home-grown geradicaliseerde, potentieel gewelddadige moslims zou sinds 2001 in West-Europa zijn toegenomen. M.b.t. het rechts geïnspireerd radicalisme worden twee hoofdstromen onderscheiden, met name een gematigde stroming en een extreme stroming. De 'raciale revolutionairen' worden beschouwd als de meest radicale stroming binnen de extreem-rechtse beweging. In verschillende landen blijkt het dierenrechtenactivisme en het dierenrechtenextremisme door elkaar te lopen. Voor de meerderheid van de aanhangers die zich inzetten voor dierenrechten zou de politieke kleur van de betrokken personen en groeperingen van ondergeschikt belang zijn. Enkel het onderwerp dierenrechten zou centraal staan.

Spiegeling met het verleden

Bovengeschetste actuele situatie staat in schril contrast met het terrorisme uit de jaren zeventig en tachtig. Gedurende deze periode was het links geïnspireerd terrorisme sterk verspreid in Europa (Action Directe, Rote Armee Fraktion, Rode Brigades en in ons land de CCC). De meeste van deze terreurbewegingen hadden een gelijkaardige organisatie en wijze van optreden. Opvallend is dat de meeste van deze terreurgroepen intussen quasi verdwenen zijn. Deze links geïnspireerde terreurgroepen waren sterk militair gestructureerd en vertoonden weinig of geen gelijkenis met de lossere netwerkstructuren van het hedendaags terrorisme, welke nogal eens middels zelfrekrutering tot stand komen.

De ernst van het toenmalig terrorisme kan in ons land afgelezen worden uit bijgaand historisch overzicht :

1952	Geboorte Pierre Carette Carette hangt rond in linkse en anarchistische kringen Carette begint als drukker in Sint-Gillis Hij raakt gefascineerd door de Rote Armee Fraktion
1975	Oprichting steuncomité voor de Rote Armee Fraktion Pierre Carette: RAF-sympathisant
1976	Oprichting comité de soutien aux prisonniers politique de la RAF (of comité Carette)
1977	RAF doodt een PG, een bankier en werkgeversvoorzitter (ex-nazi)
17/03/1978	Bezetting Nederlandse ambassade in Brussel uit solidariteit met de RAF-hongerstakers in Nederland
12/04/1978	Min. Van Biza: in België een kern van de terroristische RAF
Begin 1979	Prikacties van het comité Carette
25/06/1979	Aanslag op generaal Haig (NAVO-opperbevelhebber in Europa) → Brigade Julien Lahaut (De Laever)
20/07/1979	Laatste persbericht van Carette (namens het RAF-comité) → oproep tot de gewapende anti-imperialistische strijd → Carette zet een punt achter het RAF-comité
Sept 1979	Carette en De Laever (oprichter RAF-comité in Luik) treden toe tot het comité Graindorge voor hulp aan politiek gevangenen in West-Duitsland (democratisch comité)
Okt 1979	→ willen Graindorge rekruteren Strijd van Graindorge wordt door conservatieve kringen geprobeerd in een sfeer van terrorisme te plaatsen
Eind 1979	Carette ontmoet Oriach, zijn geestelijke vader Gedachten- en briefwisseling tussen Carette en Oriach → politiek gevangen in Frankrijk → lid van de gewapende kernen voor volksautonomie (NAPAP)
Jan 1980	Oriach aan Carette: een radicale aanval, een verwoestende agressie moet ingezet worden tegen het Euro-imperialistische raderwerk; negatief tegenover solidariteitsbeweging voor de vrijlating van Graindorge
Feb 1980	Carette verbreekt navelstreng/band met Graindorge volledig
30/04/1980	Oriach is terug op vrije voeten
03/07/1980	Stuntelige bomaanslag van o.a. Oriach → terug opgepakt en in Parijse gevangenis, Carette brengt Oriach geregeld bezoek in de gevangenis
20/10/1980	Carette gaat tegen het berouw van de leider van de anarchistische beweging '22 mars' in. Maar blaast niet alle bruggen met deze beweging op, want hij hengelt er naar medestanders voor zijn terroristisch project.
16/11/1980	Politiek isolement van Carette raakt al zeer groot Oriach draagt hier nog aan bij, hij wijst alle legale werking af als tijdsverspelling (comités, bijeenkomsten, redacties)
Feb 1981	Carette richt drukkerij 'Les ateliers graphiques' op (Sint-Gillis) → stichtende leden: Didier Chevolet, Pascale Vandegheerde, P.A.

	→ 10 à 15 jongeren ontmoeten elkaar geregeld in de drukkerij waaronder ook Bertrand Sassoïe
15/02/1981	Oriach ontvouwt zijn concept van de 'langdurige revolutionaire oorlog' (vanuit de gevangenis). Deze bestaat uit drie étapes: 1. de gewapende propaganda, 2. de burgeroorlog, 3. de revolutie
14/09/1981	Oriach komt vrij → brengt enkele dagen bij Carette door → werken aan ambitieus plan, samen met Franse, Zwitserse en Belgische vrienden Oriach trekt Carette met een magnetisch kracht tot het terrorisme
Eind 1981	Carette zou een poging hebben ondernomen om een terreurgroep op te richten, met onbekende linkse figuren, enkele criminelen en extreem-linkse figuren
Begin 1982	Carette richt 'Documentation Communiste' op (DOCOM)
10/01/1982	Lancering project Subversion i.k.v. fase 1, de gewapende propaganda (door Oriach en Carette) → uitwerken politieke lijn → aantrekken van aanhangers (zo breed mogelijk)
01/05/1982	1 ^{ste} uitgave van Subversion (nummer 0) → doel: geestesverwanten rekruteren
Aug 1982	1 ^{ste} nummer van Subversion Thema's: de imperialistische oorlog omvormen tot een burgeroorlog, de kleinburgerlijke vredesbeweging aan de kaak stellen (zullen later centraal staan in de CCC-campagne)
12/10/1982	Oriach wordt opnieuw gearresteerd
01/05/1983	Het tweede en laatste nummer van Subversion komt uit Subversion valt uiteen (voor- en tegenstanders Auschwitz-artikel)
Sept 1983	Oprichting Ligne Rouge (door Carette en Christopher V.) → andere leden: Pascale Vandegheerde, Didier Chevolet en Sassoïe → maandblad: Auschwitz-artikel Carette wil nieuwe sympathisanten aantrekken
Juni 1984	Carette duikt onder
Zomer 1984	Vorbereidingen aanslagen CCC
02/10/1984	1 ^{ste} CCC-bom: aanslag bij de firma Litton - tegen de vredesbeweging - tegen de NATO en de plaatsing van de kruisraketten
03/10/1984	Aanslag bij de firma Man
08/10/1984	Aanslag bij de onderneming Honeywell
Okt 1984	Blad Ligne Rouge komt opnieuw uit met de publicatie van de CCC-communiquées
15/10/1984	Aanslag op het Paul Hymanscentrum (Onderzoeksinstituut van PVV en PRL)
17/10/1984	Aanslag op het secretariaat van de CVP
26/11/1984	Aanslag nabij de vliegbasis bij Bierset
12/12/1984	Aanslagen op de NATO-pijpleidingen

15/01/1985	Bomaanslag tegen de Shape: eind anti-imperialistische campagne (1 ^{ste} étape van de gewapende propaganda) - Fusie Action Directe en RAF
01/05/1985	Aanslag: bomauto in de Brusselse Stuiverstraat nabij het hoofdkwartier van het Verbond van Belgische Ondernemingen (VBO)
06/05/1985	Aanslag op een kantoor van de rijkswacht in Sint-Pieters-Woluwe
10/05/1985	CCC bezorgen een 48 pagina's lange tekst aan alle kranten
Sept 1985	Pascale en Didier duiken onder (harde kern, clandestien)
08/10/1985	Bomauto wordt tot ontploffing gebracht op het terrein van Sibelgaz in Laken
12/10/1985	Dubbele aanslag in Charleroi
13/10/1985	Algemene verkiezingen
19/10/1985	Ontploffing geïmproviseerde bom voor 'Infofermi', een informatiedienst van het Belgische leger
20/10/1985	Betoging in Brussel
04/11/1985	Aanslag voor het gebouw van de bank Brussel-Lambert in Etterbeek Aanslag in Generale Bank van Charleroi
05/11/1985	Bomaanslag voor de deur van de 'Manufactures Hannover' Bank te Charleroi Bomaanslag in de Kredietbank aan het Monseigneur Ladeuzeplein in Leuven
19/11/1985	Bomaanslag op de Amerikaanse elektronika-gigant Motorola (belangrijke leverancier van de Nato in Evere)
04/12/1985	Bomaanslag bij de Bank of Amerika
06/12/1985	Aanslag in Wortegem-Petegem: NATO-pijplijn ontploft
10/12/1985	Er wordt een arrestatiebevel uitgevaardigd tegen Pierre Carette
16/12/1985	4 CCC-leden worden geklist te Namen: Pierre Carette, Bertrand Sassoïe, Didier Chevolet en Pascal Vandegeerde

Uit bovenstaand overzicht blijkt dat de in ons land uitgevoerde CCC-aanslagen meestal plaatsvonden op gebouwen van bedrijven, politieke partijen, banken, edm. De aanslagen waren zeer gewelddadig, maar niet gericht op de fysische liquidatie van personen, in tegenstelling tot terreurdaden die zich in deze periode voordeden in het buitenland. Het huidig terrorisme is vanuit deze vaststelling gewelddadiger, minder gepunt en blinder ten aanzien van grote groepen uit de samenleving.

4.2. Ideologie

Namens een groot deel van de geïnterviewde respondenten is 'ideologie' een noodzakelijk element voor radicalisering en is het de kern van het radicaliseringsproces. Vanuit de stellingen van de

respondenten lijkt het echter alsof ideologie en actie volledig los staan van elkaar. De onderzoeksequipe bemerkt dat – op het niveau van de retoriek – de oproep tot de gewapende strijd ook deel kan uitmaken van de ideologie.

De case-study inzake Muriel Degauque leert dat Muriel eerder toevallig in aanraking kwam met de Koran. Muriel rekruteerde als het ware zichzelf door steeds strikter en radicaler te leven volgens de regels van de islam. Toen ze herhuwde met een strenge salafist werd ze aanhanger van het salafisme. Het koppel knutselde aan een islam waarin een orthodoxe leer verzoend werd met aspecten van de volksislam.

Uit de case-study inzake Blood & Honour blijkt dat de ideologie extreemrechts geïnspireerd is en gebaseerd is op de nazi-ideologie. In Vlaanderen kent men twee afdelingen van Blood & Honour. Een officiële afdeling en een officieuze die niet erkend is door de moederafdeling in Groot-Brittanië. Niet zelden leidt dit tot confrontaties tussen beide. Ideologisch is Blood & Honour Vlaanderen sterker geïnspireerd dan hun rivaal Blood and Honour Midgard Vlaanderen.

Uit de meta-analyse blijkt dat het islamitisch geïnspireerd radicalisme ideologisch wordt gekenmerkt door hetgeen de auteurs noemen een knip-en-plak-islam, die vooral gehanteerd wordt om geweld te rechtvaardigen. In die knip-en-plak-islam zou het jihadistisch salafisme gecombineerd worden met de takfir-ideologie (cfr. supra) en aangevuld worden met westerse revolutionaire concepten uit politieke en gewelddadige activistische bewegingen. Wat de ideologie betreft bij het rechts geïnspireerd radicalisme wordt vastgesteld dat zij geen duidelijk uitgewerkte ideologie vooropstellen. Een aantal extreem-rechtse ideologische kenmerken zijn : nationalisme, racisme, heftige kritiek op het politieke bestel en de parlementaire democratie, de roep om een sterke staat en leider en de bestrijding van de politieke tegenstander. De centrale ideologie van het dierenrechtenactivisme gaat ervan uit dat dieren over dezelfde rechten beschikken als mensen. Binnen extremistische dierenrechtengroeperingen zijn er echter varianten op te merken inzake ideologische onderbouw.

Spiegeling met het verleden

Bij de bespreking van de ideologie per strekking merken we op dat de geïnterviewde respondenten weinig terugkijken op het ideologisch vraagstuk vanuit een historisch oogpunt. We willen hierbij toch verwijzen naar het feit dat de ideologie van zowel links als rechts geïnspireerd radicalisme een lange

historische ontwikkeling kende. Tot slot stellen we vast dat het theoretisch kader dat door de respondenten wordt aangehaald met betrekking tot het rechts geïnspireerd radicalisme tamelijk éénzijdig is, er wordt weinig gewezen op de diversiteit aan ideologieën binnen deze strekking, zoals bijvoorbeeld de verschillende theorieën die aangereikt worden door bv. de Vlaamse Militanten Orde (VMO)⁷⁰, het Front de la Jeunesse⁷¹ en Jeune Europe⁷², welke overigens inhoudelijk erg tegenstrijdige tendenzen bevatten.

Indien we de huidige radicalisering in het licht van de voormalige Belgische CCC beschouwen valt het sterk op dat de toenmalige terreurorganisatie zich veel moeite getroostte om de terreurdaden van een ideologische grondslag te voorzien. Hierbij spiegelde de leden zich aan Frédéric Oriach (oprichter van het Franse Noyaux Armés pour l'Autonomie Populaire - NAPAP), die zich uitgaf voor 'Marxist-Leninist'. In werkelijkheid verdraaide hij het Marxisme en stelde het in een verkeerd daglicht. Hij gaf een eigen interpretatie van deze ideologie. Daar waar Lenin ervan uitging dat alleen wanneer de 'onderste lagen' de dominante orde niet langer willen verdragen en de 'bovenste lagen' niet langer op de oude wijze kunnen leven; de revolutie zou zegevieren, stelt Oriach de revolutie voor als destabilisering. Wanorde wordt gezien als de essentiële voorwaarde voor de socialistische revolutie. In een latere fase zal Oriach zijn steun koppelen aan willekeurig welke gewapende strijd.

In een opeisingbrief van de CCC na de anti-imperialistische campagne wordt verwezen naar volgend citaat van Lenin : 'Het idee dat een revolutie alleen door revolutionairen gemaakt kan worden, is de grootste en gevaarlijkste vergissing die communisten kunnen begaan. Een voorhoede neemt haar taak slechts serieus op, als zij er in slaagt een breuk met de massa's te voorkomen en als ze werkelijk in staat is de massa een stap vooruit te brengen.' Blijkbaar hebben de leden van de CCC dit citaat volkomen misbegrepen en in een verkeerde context geplaatst. De CCC volgt trouw de recepten van Oriach.

⁷⁰ De Vlaamse Militanten Orde of VMO was een Vlaams-nationalistische en later extreemrechtse propaganda- en actiegroep in Vlaanderen van 1950 tot 1983. Het VMO werd veroordeeld als private militie in 1981.

⁷¹ Het Front de la Jeunesse (FJ) was een Belgische private militie. Ze werd opgericht in 1973 door leden van de zog. NEM-clubs, rond *Nouvel Europe Magazine*.

⁷² Jeune Europe was een op Europa gerichte beweging, opgericht door Jean Thiriart in België. Emile Lecerf, de latere editor van *Nouvel Europe Magazine*, was één van Thiriart's medewerkers.

4.3. Polarisatie

De elementen die door de geïnterviewde respondenten als oorzaak gezien worden van polarisatie – bijvoorbeeld diversiteit in de samenleving, aanpassingsproblemen, mediaberichtgeving – zijn vaak ook terug te vinden in de voedingsbodem van het radicaliseringsproces. Hoewel een aantal respondenten opmerken dat polarisatie radicalisering voorafgaat, lijkt het ons meer waarschijnlijk dat beide fenomenen elkaar in stand houden en versterken. Enerzijds kan radicalisering – of radicaal gemotiveerde daden – leiden tot polarisatie. Anderzijds kan polarisatie een voedingsbodem zijn voor radicalisering.

De case-study inzake Muriel Degauque maakt duidelijk dat de protagoniste haar wereld in toenemende mate indeelt in een ‘wij’/‘zij’ wereld, in gelovigen en ongelovigen.

Uit de case-study inzake Blood & Honour blijkt overduidelijk dat doorheen de racistisch getinte muziek polarisatie wordt bewerkstelligd : het machtige blanke ras (übermensch) tegen de anderen (joden, kleurlingen, homo’s, drugsdealers,...).

Daar waar het gaat om polarisering wordt vastgesteld in de meta-analyse dat polarisatie en radicalisering voor een deel ontstaan vanuit dezelfde voedingsbodem, met name frustratie, onvrede, gevoelens van onrechtvaardigheid en ervaren achterstelling. Bovendien zouden beide fenomenen elkaar kunnen beïnvloeden en versterken.

Spiegeling met het verleden

Het extreemlinkse terrorisme uit de zeventiger en tachtiger jaren ontleende de RAF-slogan : “*Klare Fronten schaffen*” (nvdr : scherpe tegenstellingen creëren). Het toenmalig terrorisme was er in grote mate op gericht de polarisering tussen enerzijds de politieke en economische klasse en anderzijds de zogno. onderdrukte klasse tot een toppunt te drijven, waardoor men hoopte het gewapend verzet in de hand te werken. Polarisering was ook toen één van de essentiële drijfveren van het toenmalig terrorisme. Nochtans dient hierbij opgemerkt dat de hedendaagse radicalisering zich in grote mate richt op polarisering tussen bevolkingsgroepen, terwijl het toenmalige terrorisme zichzelf beschouwde als een avantgarde van de onderdrukte klasse die moest opkomen tegen de staat en de economisch sterke groepen.

4.4. Voedingsbodem

In de voedingsbodem voor radicalisering bevinden zich, volgens de geïnterviewde respondenten, een diversiteit aan problemen die hoofdzakelijk uitmonden in frustraties en ontevredenheid. Dit werd ook al bevestigd vanuit de literatuurstudie, waarin wordt aangegeven dat radicaliseringsprocessen verklaard kunnen worden vanuit een combinatie van elementen die ontleend kunnen worden uit de sociale leertheorie⁷³ en theorieën inzake subjectieve rechtvaardigingsgronden.

Deze laatste theorieën bevestigen ook de vaststelling van de geïnterviewde respondenten dat het in de voedingsbodem heel vaak gaat over frustraties ten gevolge van de perceptie van relatieve deprivatie van een groep – en dus niet om een objectief meetbaar criterium. Veel van de logica die mensen hanteren om handelingen te legitimeren vertrekt namelijk vanuit het eigen referentiekader. Er wordt te weinig nagedacht over het breder referentiekader.

In de case Muriel Degauque spelen individueel-psychologische problemen een belangrijke rol als voedingsbodem voor het radicaliseringsproces van de betrokkenen. Bovendien kende de gemeente Sint-Joost-Ten-Node in die periode een hoge werkloosheidsgraad.

In de Blood & Honour case blijkt uit de strafdossiers dat er weinig aandacht wordt besteed aan de voedingsbodem. Sporadische verwijzingen treden op naar anecdotische gebeurtenissen. In één van de dossiers wordt de levensloop van het individu benadrukt, waarbij sprake is van indoctrinatie.

Op de vraag naar de voedingsbodem van het radicaliseringsfenomeen komt uit de meta-analyse van de bestudeerde rapporten naar voren dat terroristen niet vaker dan gemiddeld een persoonlijkheidsstoornis hebben, hetgeen niet betekent dat persoonlijkheidsfactoren nooit een rol zouden spelen in het radicaliseringsproces van individuen. De voedingsbodem voor radicalisering blijkt toch vooral te vinden in structurele uitsluiting en discriminatie. Van belang is ongetwijfeld het onderscheid tussen een zelf gekozen identiteit (bij de extreem-rechtse jongeren en de salafisten) en een toegeschreven identiteit (bij de moslims).

⁷³ Deze theorie gaat in essentie over zogenaamde intentionele “rekrutering- of indoctrinatieprocessen” die door derden worden geïnitieerd.

Spiegeling met het verleden

Opvallend is dat het extreemlinkse terrorisme van de jaren zeventig en tachtig zich ontwikkelde in intellectualistische milieus. De leden beschouwden zichzelf of hun onmiddellijke sociale omgeving niet zozeer als slachtoffers van achterstelling of deprivatie, maar zagen het als hun morele plicht (sic) zich in de plaats te stellen van de onderdrukte klasse. De voedingsbodem van deze radicalisering lag met andere woorden niet zozeer in de legitimering of rationalisering van de eigen situatie, doch in deze van die groepen waarvoor zijn meenden te moeten optreden.

4.5. Signalen

Alvorens signalen van radicalisering te kunnen detecteren wijzen de respondenten erop dat er eerst en vooral nood is aan (wetenschappelijk onderbouwde) kennis over het fenomeen.

Daarnaast stellen een aantal geïnterviewde respondenten vast dat ouders, imams, leraren en andere professionals – indien ze daadwerkelijk bepaalde signalen hebben opgevangen – niet weten hoe ze ermee moeten omgaan en waar ze ermee naartoe moeten. Er zou nood zijn aan een orgaan waar deze mensen terecht kunnen voor het verkrijgen van informatie, informatie-uitwisseling en hulp. Mensen moeten met andere woorden vaardig gemaakt worden in het oplossen van dergelijke problemen. Er dient dus een aanbod hierrond uitgebouwd te worden die aansluit op de behoeften van deze actoren. Bovendien moet dat aanbod via één of ander orgaan bekend worden gemaakt.

Uit de case Muriel Degauque kunnen we besluiten dat een verandering in gedrag, ingesteldheid en kledij een signaal kan zijn dat iemand verstrengeld raakt in een radicaliseringsproces. Ze ging zich ook meer en meer verdiepen in haar geloof en leefde de islamitische regels steeds strikter na. In deze case konden mogelijke signalen hoofdzakelijk opgevangen worden door mensen in de directe sociale omgeving van de geradicaliseerde personen – bijvoorbeeld ouders, echtgenoot, familie, vrienden.

Uit de Blood & Honour case blijkt dat aanhangers focussen op sterke externe signalen, zoals expliciete kledij en symbolen/tatoeages. Extreemrechtse aanhangers willen met het dragen van hakenkruisen en andere symbolen zich onderscheiden van een al te tolerante maatschappij. Dergelijke signalen kunnen dan ook makkelijk worden waargenomen door ouders,

schoolverantwoordelijken of wijkwerkers. De dossierstudie leert dat een dergelijk ingrijpen een positief en afschrikkend effect kan bewerkstelligen.

De auteurs van de verschillende rapporten die werden geanalyseerd in de meta-analyse benadrukken dat gedrag niet kan worden voorspeld op basis van individuele kenmerken. Zij kunnen een aanwijzing geven van radicalisering, maar dit hoeft niet altijd zo te zijn. Er wordt op gewezen dat ‘profilering’ zelfs contraproductief kan werken doordat grote groepen erdoor gestigmatiseerd worden, maar slechts een enkeling radicaliseert. In deze context dient melding gemaakt te worden van “verhullingstechnieken”.

Spiegeling met het verleden

Het extreemlinkse terrorisme van de jaren zeventig en tachtig hanteerde logo’s en slogans die erg herkenbaar waren. Deze werden echter in grote mate gehanteerd door de propagandavleugel van de organisaties, die zich in de semi-legaliteit bevond. De harde kern van de organisatie functioneerde volkomen in de clandestiniteit en vermeed zorgvuldig herkenbare signalen uit te zenden.

4.6. Triggers

Met betrekking tot de triggers, die ervoor zorgen dat individuen doorschieten in het radicaliseringsproces, verwijzen de geïnterviewde respondenten zowel naar individueel-psychologische factoren (critical life events), omgevingsfactoren als externe factoren. Naar de beleidsaanbevelingen toe zal voornamelijk preventief ingezet kunnen worden op de omgevingsfactoren. Beleid voeren op basis van individuele factoren is moeilijk haalbaar en externe factoren zijn moeilijk beïnvloedbaar aan de hand van beleid.

In de case Muriel Degauque speelde een individueel-psychologische factor – een critical life event – een belangrijke rol. Enerzijds was dit de ontdekking van haar ziekte, anderzijds was dat het overlijden van haar broer. Bij de jongens uit Sint-Joost-Ten-Node herkennen we ook heel specifieke omgevingsfactoren in hun persoonlijk leven die ervoor zorgen dat deze jongens verder doorschieten in het radicaliseringsproces: het verliezen van hun job, verlaten worden door hun echtgenoot, edm. Uit deze case kunnen we ook afleiden dat berichtgeving over de situatie in onder andere Irak, Palestina en Tsjetsjenië een invloed kan hebben op het radicaliseringsproces.

In het Blood & Honour dossier komen zowel individueel-psychologische factoren, omgevingsfactoren als maatschappelijke factoren naar voor als triggers voor radicalisering. Persoonlijke ervaringen blijken van belang, maar ook het opgroeien in een extreemrechts milieu, en verkeerde peergroups blijken een belangrijke impact te hebben. Internet blijkt opnieuw van bijzonder belang te zijn in het vormen van virtuele extreemrechtse gemeenschappen.

Uit de meta-analyse komt naar voor dat triggers voor radicalisering in de bestudeerde rapporten niet in de eerste plaats in relatie gebracht worden met ingrijpende of schokkende gebeurtenissen in de persoonlijke levenssfeer van het individu. Groepsvorming blijkt eerder een trigger effect te hebben bij het islamitisch geïnspireerde radicalisme, maar dat geldt evenzeer voor internationale geopolitieke gebeurtenissen.

Spiegeling met het verleden

Het extreemlinkse terrorisme van de jaren zeventig en tachtig functioneerde in grote mate in functie van triggers die zich voordeden op geopolitiek en economisch vlak. Niet zelden ging het om personen met een hoge opleiding (men denke in dit verband bv. aan RAP-lid Ulrike Meinhof). Natuurlijk had ieder van de betrokkenen zijn of haar persoonlijke voorgeschiedenis. De opvallende aanwezigheid van vrouwen in deze groepen werd gekaderd binnen de emancipatiegedachte.

4.7. Isolatie

In het radicaliseringsproces is steeds een vorm van isolatie op te merken. De meeste geïnterviewde respondenten zijn het er over eens dat hoe verder men afglijdt in het radicaliseringsproces, hoe meer men zich afscheidt van de maatschappij. Toch blijft er, namens de meeste respondenten, enige interactie bestaan met de buitenwereld. Wat betreft het afstand nemen van familie en vrienden zijn de meningen verdeeld. Enerzijds wijzen respondenten erop dat het contact met vrienden en familie behouden blijft. Men houdt zijn (virtuele) radicale leven als het ware geheim voor familie en vrienden. Anderzijds wordt aangegeven dat eens men zich als illegale activist manifesteert, men volledig moet breken met familie en vrienden. Het zich onttrekken aan de maatschappij en het afstand nemen van familie en vrienden zijn belangrijke handvaten naar preventie toe. Want eens

groepen en individuen de clandestiniteit induiken, is het vaak te laat om preventief in te grijpen en moeten er repressieve maatregelen worden genomen.⁷⁴

In de case Muriel Degauque was (sociale) isolatie een belangrijke factor bij de overgang van de fase van radicalisme naar de fase van extremisme. In deze case is ook een vorm van sociale isolatie terug te vinden binnen de islamitische centra en moskeeën in Sint-Joost-Ten-Node, waar moslims verzamelden voor lessen en lezingen. Ook Muriel raakte geleidelijk aan volledig geïsoleerd van de maatschappij en van haar familie.

Onder isolatie wordt in het Blood & Honour dossier vooral verwezen naar de concerten die steeds een heimelijk karakter hebben. Het is op dat moment dat aanhangers zich fysiek afsluiten van de buitenwereld. Op andere momenten participeren ze aan het alledaagse leven. Hoe meer ze in het radicaliseringsproces vervat zitten, hoe meer afstand ze zullen nemen van ouders en voormalige vrienden.

Het isolatie-effect dat met radicalisering gepaard gaat blijkt ook in de rapporten die doorheen de meta-analyse werden geanalyseerd geconfirmeerd te worden. Langs de éne kant willen gevestigde organisaties niet samenwerken met radicale groepen, langs de andere kant willen de radicale groepen geen contact met andersgezinden. Het maatschappelijk en sociaal isolement wordt voor een belangrijk deel door de buitenwereld opgelegd, maar wordt ook in toenemende mate door de groep zelf bevorderd.

Spiegeling met het verleden

Het voormalige extreemlinkse terrorisme ging in grote mate gepaard met volledige sociale isolatie, tenminste daar waar het ging om de leden van de harde kernen. Deze harde kernen stonden wel in contact met sympathisanten (cfr. punt 4.10). Ook valt op dat deze kernen in contact stonden met gelijkaardige organisaties in het buitenland en via clandestiene wegen deze contacten verder uitbouwden.

⁷⁴ Deze individuen en groepen bevinden zich volgens ons dynamisch model voor radicalisering namelijk in de fase van het extremisme.

4.8. Illegitieme handelingen

De illegitieme handelingen die gesteld worden tijdens het radicaliseringsproces hangen af van de strekking waartoe men behoort. De geïnterviewde respondenten onderscheiden een diversiteit van geweldpleging. Heel zorgwekkend is de trend die een aantal respondenten vandaag vaststellen bij het islamitisch geïnspireerd radicalisme waarbij criminele en radicale middelen met elkaar gaan samenwerken, waardoor logistieke middelen en het radicale gedachtegoed samenkomen.

In de case Muriel Degauque blijkt dat betrokkenen een systeem uitwerkten om de sociale zekerheid te frauderen. Ook werd een kleine handel in valse documenten opgezet.

In de Blood & Honour case blijken illegitieme handelingen vooral te bestaan uit het hanteren van racistische en haatdragende teksten, maar ook haatgedreven slagen en verwondingen en racistische taal zijn aan de orde. Verder is er sprake van het verkopen van anabole steroïden en verboden wapendracht.

Uit de meta-analyse kwam in dit verband naar voor dat gewelddadige acties – zowel bij het islamitisch geïnspireerd als het rechts geïnspireerd radicalisme – de functie hebben als volwaardig lid geaccepteerd te worden in radicale groepen en subculturen, anderzijds blijkt het een middel te zijn om geloofwaardig te blijven binnen de groep. De wijze waarop door de media wordt gerapporteerd over extreme gedragingen van radicale groepen is medebepalend of hun gedragingen als een succes worden gepercipieerd binnen de groep. Met betrekking tot het op dierenrechten gebaseerd activisme blijkt uit de meta-analyse dat slechts een kleine minderheid heimelijk illegitieme handelingen onderneemt – zoals geweld, maar ook het bevrijden van dieren, brandstichting, vandalisme, intimidatie, enz.

Spiegeling met het verleden

De extreemlinkse organisaties uit de zeventiger en tachtiger jaren voerden naast hun aanslagen activiteiten uit die erop gericht waren de organisatie te financieren. Niet zelden ging het om zogn. “proletarische onteigeningen”, onder de vorm van hold-ups. Daarnaast werd dikwijls een propagandamachine op gang gebracht die in de marge van de wettelijkheid functioneerde, aangezien deze vleugel niet zelden opriep tot deelname aan de gewapende strijd.

4.9. Individu versus groep

De geïnterviewde respondenten stellen dat radicalisering enerzijds een groepsproces kan zijn, anderzijds geven ze ook voorbeelden van radicalisering als individueel proces. Zij wijzen erop dat jongeren heel vaak louter op zoek zijn naar een plek – een virtuele of fysieke groep – om bij te horen. In die zoektocht naar gelijkgestemden speelt het internet een belangrijke rol als medium.

In de case Muriel Degauque is het duidelijk dat de groep een belangrijke functie had in het radicaliseringsproces. Betrokkenen juttten elkaar op. Deze case bevestigt het belang van peer pressure. In deze case gaat het heel duidelijk om een groepsproces waarin een groepje jongeren elkaars radicale ideeën versterkten.

Uit de Blood & Honour case blijkt dat het belang van de groep voornamelijk verband houdt met de deelname aan de activiteiten op een geheime locatie. Een lidkaart is er niet, maar niet iedereen komt erin, je moet in het netwerk zitten of vrienden hebben.

Uit de rapporten die werden geanalyseerd in de meta-analyse bleek eveneens dat het radicaliseringsproces in het merendeel van de gevallen in groepsverband wordt doorlopen. Groepsvorming komt meestal tot stand via informele sociale relaties. Netwerk- of groepsdynamiek en groepsmechanismen blijken een belangrijke rol te spelen bij radicalisering, men denke hierbij in eerste instantie aan groepsdruk of peer pressure. Ook zorgt het mechanisme van sociale identificatie met bredere gemeenschappen overal ter wereld ervoor dat leden binnen dezelfde groep elkaars (radicale) opvattingen nog versterken. Groepsgrenzen worden als het ware van binnen- en van buitenuit versterkt. Bij het op dierenrechten gebaseerd activisme zouden extremistische acties eerder gepleegd worden door 'lone wolves', individuen die niet aangesloten zijn bij een groep of organisatie.

Spiegeling met het verleden

Het is opvallend dat met de introductie van het internet de groepsvorming vandaag heel anders tot stand komt dan in de zeventiger en tachtiger jaren, waar het beschikken over verspreidingskanalen via de geschreven weg nog centraal stond. Het mag illustratief genoemd worden dat Pierre Carrete in zijn jeugd jaren in een drukkerij werkzaam was en dat doorheen de ganse uitbouw van de CCC-

organisatie steeds nadrukkelijk naar een publicatie-orgaan werd gegrepen. Het was via deze propagandamachine dat de organisatie leden trachtte te werven.

4.10. Rekrutering

Rekrutering speelt, namens het merendeel van de geïnterviewde respondenten, een cruciale rol. Er zijn ook een aantal respondenten die het proces van rekrutering zien als een katalysator of trigger in het radicaliseringsproces – net zoals blijkt uit de literatuurstudie. In Europa zou het voornamelijk gaan om een bottom-up proces waarbij individuen zelf op zoek gaan naar antwoorden op hun vragen, en zo via internet en andere gelijkgestemden verstrengeld raken in het radicaliseringsproces. Het gaat veeleer om zelfontbranding of zelfrekrutering, dan om actieve rekrutering door bepaalde ronselaars. Het gaat ook eerder om rekrutering in losse cellen – men sluit zich aan bij een bepaalde stroming – en niet meteen om actieve rekrutering in een organisatie met een piramidale structuur. Tot slot blijkt uit de interviews dat het internet steeds meer gebruikt wordt als medium of setting voor radicalisering en rekrutering.

In de case Muriel Degauque is geen sprake van actieve rekrutering, het gaat eerder om een voorbeeld van zelfradicalisering of zelfrekrutering. Muriel, haar echtgenoot en de jongeren uit Sint-Joost-Ten-Node radicaliseren praktisch volledig door hun vriendenkring of familie. In deze case speelt opnieuw het internet een belangrijke rol in het proces van zelfrekrutering.

Uit de Blood & Honour case blijkt het belang van charismatische figuren. Peer pressure is groot in deze kringen : men “gaat voor elkaar door het vuur”. Ook zelfrekrutering of zelfontbranding doet zich regelmatig voor, voornamelijk via internet. Het financieel aspect speelt geen belangrijke rol, het ideologisch aspect overheerst.

Daar waar het gaat om rekrutering in de meta-analyse blijkt zelfrekrutering inderdaad aan belang te winnen, hoewel actieve rekrutering niet mag uitgesloten worden. Veel eerder losse, horizontale netwerken blijken in toenemende mate te ontstaan. Het blijkt veeleer te gaan om een bottom-up proces, een proces op eigen initiatief. Geradicaliseerde individuen en groepen jongeren zouden als het ware zichzelf, maar ook binnen hun onmiddellijke familie- en vriendenkring rekruteren.

Spiegeling met het verleden

De extreemlinkse terreurorganisaties uit zeventiger en tachtiger jaren organiseerden zich volgens zogn. “concentrische cirkels”. De buitenste cirkel waren de zogn. legale sympathisanten, welke meestal de propaganda van de organisatie verzorgde (bv. Ligne Rouge bij de CCC). Een kleinere cirkel bevatte de halflegale sympathisanten, die werden ingezet om doelwitten voor aanslagen te zoeken, schuilplaatsen te organiseren en fondsen te werven.

De kleinste binnenste kern van de organisatie was de gewapende, clandestiene kern die de offensieve guerilla voerde, de militaire vleugel, kortom : aanslagen pleegde. Bij de CCC werd deze kern slechts gevormd door vier personen. Als een lid van de harde kern werd gearresteerd, schoof iedereen wat op naar het middelpunt, enerzijds om de aangehoudene te vervangen, anderzijds om in de buitenste kring plaats te maken voor vers bloed.

Conclusie

Het detecteren van zichtbare signalen van radicalisering, zoals dit bvb. tot uiting komt in het COPPRA-project, zijn ongetwijfeld nuttig en noodzakelijk. De sterkte van dit project is immers dat in een geest van gemeenschapsgericht politiewerk de lokale politie gevoelig wordt gemaakt voor een aantal signalen waarmee zij niet vertrouwd zijn en die cumulatief (eventueel) kunnen wijzen op radicaliseringsprocessen. De finaliteit van het project ligt voornamelijk in het doorsignaleren van deze tekenen naar professionals die beter en meer vertrouwd zijn met deze problematiek, zodat hierop via doelgerichte intelligence, infogaring en desgevallend opsporing met een grotere mate van zekerheid kan uitgemaakt worden of het nu al dan niet gaat om een reëel gevaar. Dergelijke projecten behoren echter veeleer tot het politieel en inlichtingendispositief en zijn niet essentieel preventief van aard. We onthouden ons in dit verband dan ook van verdere commentaar, aangezien dit niet valt onder de opdracht die ons werd toevertrouwd, waarin ons nadrukkelijk werd gevraagd in te gaan op de mogelijkheden die liggen in het preventieve maatschappelijke middenveld, abstractie makend van een meer repressieve benadering. In deze zin is ook het Actieplan Radicalisme, plan waarover we overigens niet beschikken wegens het vertrouwelijk karakter ervan, een plan dat veel breder inzet op het bestudeerde fenomeen. Slechts in de mate dat preventieve actiemiddelen en werkvormen in deze context aan bod komen zal hiernaar verwezen (kunnen) worden in navolgend hoofdstuk.

In deze context dienen we er in eerste instantie op te wijzen dat radicaliseringsprocessen zich (kunnen) enten op geo-politieke gebeurtenissen, welke niet of nauwelijks raken aan de lokale context waarbinnen radicalisering zich voordoet. Gebeurtenissen op geopolitiek vlak kunnen in bijzondere mate een impact hebben op radicalisering (versnelling van het proces, verharding, ...) Aangezien preventiestrategieën weinig of geen vat hebben op deze geopolitieke contexten is het van groot belang de informatiefunctie omtrent dergelijke gebeurtenissen te blijven benadrukken en vooral de diverse standpunten en gezichtshoeken in het publieke (politieke) debat tot uiting te laten komen. Dit punt is van toenemend belang in de mate dat we doorheen het onderzoek hebben kunnen vaststellen dat personen en groepen die radicaliseren in toenemende mate hun maatschappij- en mensvisie grondvesten op legitimeringen en rationalisering die vanuit één bepaalde gezichtshoek weliswaar enige objectieve grond lijken te hebben, maar waarbij opvallend is dat men er niet (langer) in slaagt zich te verplaatsen in de zienswijze van de ander.

Een andere markante bevinding uit het onderzoek is ongetwijfeld dat mensen die een radicaliseringsproces doormaken alsmaar nadrukkelijker in een sociale isolatie terecht komen. Dit maatschappelijk isoleringsproces zet zich door in concentrische cirkels, waarbij eerst afstand genomen wordt van de brede kring van kennissen en in laatste instantie teruggetrokken wordt ten aanzien van de naaste sociale omgeving. Vanuit dit oogpunt is binding met school, werkomgeving, de buurt, edm. van groot belang. Maar de meest opmerkelijke, laatste band is deze met de ouders. Aangezien radicalisering zich vooral (niet uitsluitend) bij jongeren voordoet is bij de ontwikkeling van een preventiestrategie het aanhalen en versterken van deze band van primordiaal belang.

Hoofdstuk 5: Bestaande werkvormen in het buitenland en behoeften van Belgische professionals

Inleiding

Alvorens een aantal beleidsaanbevelingen in de preventiesfeer te formuleren in navolgend hoofdstuk wensen we in dit hoofdstuk nader in te gaan op een aantal beleidsinitiatieven die ontwikkeld werden in het buitenland. Het nut en de zin van deze beleidsinitiatieven toetsen we aan een aantal centrale bevindingen uit voorliggend onderzoek.

Navolgend gaan we dan ook in op bestaande werkvormen ter preventie van radicalisering in het buitenland die aansluiten op onze bevindingen. Hiervoor hebben we ons enerzijds gebaseerd op informatie uit verschillende beleidsplannen van de ons omringende landen, anderzijds op de informatie uit de interviews met de bevoorrechte getuigen in Nederland. Vervolgens worden in dit hoofdstuk een aantal behoeftes inzake preventie van radicalisering aangekaart die aangehaald werden in de interviews met Belgische professionals.

Zoals reeds vermeld in de literatuurstudie ligt – als gevolg van diverse terroristische aanslagen overal ter wereld en de impact ervan wereldwijd – de focus van het beleid in de meeste landen voornamelijk op het islamitisch geïnspireerd radicalisme. Over deze strekking is dan ook een relatief grote hoeveelheid informatie beschikbaar. Veel van de bestaande werkvormen die hieronder worden toegelicht hebben dan ook betrekking op het islamitisch geïnspireerd radicalisme, hoewel wij van oordeel zijn dat ze van groot nut kunnen zijn bij de preventie van het ruimere radicaliseringsverschijnsel.

5.1. Bestaande werkvormen ter preventie van radicalisering in het buitenland

In de bespreking van de bestaande werkvormen in het buitenland, maken we een onderscheid naar drie soorten werkvormen.

Eerst bespreken we proactieve werkvormen die zich richten op *empowerment* (nvdr: bekwame betrokkenheid) van burgers en professionals. Deze werkvormen hebben als doel diegenen die in aanraking komen met mensen uit hun sociale omgeving die een radicaliseringsproces lijken door te gaan, te informeren en vaardig te maken in het oplossen van de problemen die hiermee gepaard gaan. Het gaat hier met andere woorden om een aanbod dat van overheidswege aangeboden wordt aan het maatschappelijk middenveld. Mensen kunnen vrijwillig en actief een beroep doen op deze ondersteuning, zodat zij bij machte zijn om het fenomeen zelf aan te vatten en het hoofd te bieden.

Vervolgens onderscheiden we de reactieve werkvormen waar professionals om vragen. Het gaat hier niet zozeer om empowerment, het gaat hier eerder om een vraag naar *partnership* tussen bevolking en professionals, welke zich voornamelijk veruitwendigt in het opzetten van een meldpunt. In essentie gaat het hier dus in mindere mate om een aanbod vanuit de overheid, maar eerder om een vraag uitgaande van de overheid ten aanzien van de burgers, meestal met het oog op het inwinnen van informatie.

Het lijkt aannemelijk dat diegenen die het dichtst bij de radicaliserende groepen of personen staan minder snel geneigd zullen zijn om de overheid in te lichten of te melden, terwijl juist dit nabij sociaal milieu (blijkens ons onderzoek) dikwijls de laatste ankers zijn vooraleer het radicaliseringsproces in een ultieme fase uitmondt. Wellicht zijn er dan ook goede redenen om aan te nemen dat een reactieve preventiestrategie slechts kans op slagen kan hebben als deze voorafgegaan wordt door het ontwikkelen van een proactief aanbod.

Tot slot noemen we een aantal werkvormen die gericht zijn op het inwinnen en uitwisselen van informatie en kennis.

5.1.1 De proactieve werkvormen

5.1.1.1. Trainen van professionals

In de gemeente Amsterdam organiseert men in het kader van het plan 'Amsterdam tegen radicalisering' (2007) ondermeer trainingen voor professionals.⁷⁵ De doelstelling is professionals te trainen in het signaleren van en het omgaan met radicaliserende personen en groepen. Wie zijn die professionals? De doelgroepen zijn divers en kunnen gaan van hulpverleners, jongerenwerkers, welzijnswerkers, docenten, tot gemeentelijke contactambtenaren. Opvallend hierbij is dat het mensen betreft die stuk voor stuk in direct contact met mogelijke radicaliserende groepen (kunnen) staan. Van belang is hierbij op te merken dat het project een uitdrukkelijk lokaal karakter heeft.

Deze professionals dienen niet alleen geïnformeerd te worden over het fenomeen 'radicalisering', ze worden in bijkomende orde ook bewust gemaakt van hun mogelijke rol in de signalering, voorkoming of beteugeling van radicalisering. In Nederland maakt men dan ook een onderscheid tussen enerzijds informatiebijeenkomsten – waarin informatieoverdracht, deskundigheidsbevordering en bewustwording centraal staat – en anderzijds daadwerkelijke trainingen van professionals. In het eerste geval wordt vooral informatie overgedragen met als doel de kennis van de professionals over het fenomeen te vergroten en hen bewust te maken van het probleem en hun rol in de aanpak ervan. In de trainingen wordt naast informatieoverdracht, deskundigheidsbevordering en bewustwording ook tijd besteed aan het oefenen van praktijksituaties aan de hand van een soort rollenspel (gesprek respondent W, 2010).

5.1.1.2. Publiek debat

Een aantal initiatieven zijn gericht op het openhouden van het publiek debat. Een eerste voorbeeld hiervan is STREET, een onafhankelijke organisatie in Londen die zich richt op moslimjongeren. Aan de hand van dit project willen ze de sociale ontwikkeling van jongeren positief benaderen en versterken.

⁷⁵ De trainingen voor professionals werden geëvalueerd door FORUM en het Verwey-Jonker Instituut (Pels, T., De Gruijter, M., Van Middelkoop, C. (2008). *Evaluatie trainingen Amsterdamse professionals in het herkennen en omgaan met radicalisering: eindverslag*. Retrieved September 6, 2010 from <http://www.nuansa.nl/documentatie/beleidsstukken/evaluatie-trainingen-in-het-herkennen-en-omgaan-met-radicalisering>)

De projecten kunnen divers zijn, ondermeer sportactiviteiten, sociale activiteiten maar ook het aansnijden van actuele debatten kunnen hier vorm in krijgen. Actuele topics zoals sociale exclusie, subculturen, geweld en terrorisme worden hier besproken met de jongeren. Op deze manier tracht STREET ook te werken aan de gevoeligheid van de jongeren voor extremistische propaganda. De organisatie wil zo dicht mogelijk bij de jongeren staan en hen actief begeleiden.⁷⁶

Een tweede voorbeeld van publiek debat is uitgewerkt in Slotervaart. Het Actieplan Slotervaart (2007) – ‘Het tegengaan van radicalisering’ (2007) – stelt dat de interactie tussen de verschillende bevolkings- en levensbeschouwelijke groepen gestimuleerd moet worden. Om (moslim) jongeren het gevoel te geven dat ze een onderdeel zijn van de samenleving moet er volgens het actieplan gewerkt worden aan wederzijdse acceptatie tussen verschillende bevolkings- en levensbeschouwelijke groepen. Daarom werden een reeks bijeenkomsten opgestart met als algemeen doel een kring van mensen op te bouwen die elkaars geest scherp en elkaars blik verruimen. De doelgroep voor deze kring bestond uit aanhangers van alle denkbare religies en mensbeelden: moslims, joden, christenen, agnosten, ietsisten, humanisten, seculieren en atheïsten. Deze werkvorm is erop gericht het interetnisch en interreligieus contact tussen inwoners te vergroten. Concreet stelde het Stadsdeel Slotervaart volgende doelstellingen voorop. Eerst en vooral wou men verschillende groepen dichter bij elkaar brengen aan de hand van debatten over politiek en maatschappelijk gevoelige thema’s. Hierbij wou men zich – op zijn minst – richten tot alle bewoners van Slotervaart, ongeacht hun religieuze, levensbeschouwelijke of etnische achtergrond. Doordat raadsleden via deze religieus-seculiere kring op de hoogte worden gesteld van debatten die onder de bewoners worden gevoerd, wou men aan de hand van dit project de kloof tussen de lokale politiek en bewoners van Slotervaart dichten.⁷⁷

5.1.1.3. Opvoedingsondersteuning voor ouders

In kader van het actieplan Slotervaart (2007) werden ook cursussen opvoedingsondersteuning georganiseerd voor islamitische ouders. Deze werkvorm werd opgezet vanuit de vaststelling dat de

⁷⁶ <http://www.streetonline.org/>

⁷⁷ Dit initiatief werd geëvalueerd door A.G. Advies (zie Gielen, A.J. (2009). *Uitgesproken meningen. Evaluatie van de religieus-seculiere kring in Stadsdeel Slotervaart*. Almere: A.G. Advies).

waarden die moslimjongeren thuis meekrijgen kunnen conflicteren met de waarden en normen van de westerse maatschappij die op school worden aangeleerd. Zo wordt in het actieplan vastgesteld dat ouders vaak niet over de competenties en vaardigheden beschikken om met hun kinderen een gesprek over religie aan te knopen. Bovendien staan ze soms ver van de samenleving en is hun kennis over de islam vaak oppervlakkig en traditioneel – dus vrij beperkt. Dit kan ertoe leiden dat de kloof tussen kind en ouder groter wordt waardoor kinderen bij hun ouders geen antwoorden vinden op identiteitsvragen. Daardoor gaan ze mogelijks zelf op zoek naar een eigen ‘zuivere’ islam die vragen over religie en samenleving kan beantwoorden. Vanuit dit oogpunt werden de cursussen opvoedingsondersteuning georganiseerd die gericht zijn op de ondersteuning en begeleiding van ouders in het ontwikkelingsproces van hun kinderen. Het uitgangspunt van deze cursussen is dat ouders in de opvoeding van hun kinderen aansluiting moeten zoeken met de samenleving. Deze opvoedingscursussen werden van maart t.e.m. juni 2008 geëvalueerd door A.G. Advies⁷⁸, in opdracht van Stadsdeel Slotervaart. Eén van de aanbevelingen die hieruit naar boven kwam – en die ook meegenomen kan worden voor het opzetten van dergelijk initiatief in België – is dat aandacht besteed moet worden aan het feit dat ouders heel wat moeite hebben met de context – in bovenstaand geval de Nederlandse maatschappij – waarin ze hun kinderen moeten opvoeden.⁷⁹

5.1.1.4. Vorming voor hogeschoolden en brug naar de arbeidsmarkt

FORUM⁸⁰ organiseerde in 2009 een summerschool rond islam. Dit project was uniek omdat het zich specifiek focuste op de hoger opgeleide jongeren binnen de moslimgemeenschap. Waarom juist hoogopgeleide individuen in plaats van laagopgeleide kwetsbare individuen? Omdat uit analyses bleek dat hoogopgeleide individuen extra kwetsbaar werden geacht voor uitsluitingsmechanismen in de samenleving, ze gevoeliger zijn aan het politieke spel en gevoeliger zijn voor de onderdrukking van ‘onze broeders en zusters’ – zoals zij het beschrijven.

⁷⁸ A.G. Advies is een onderzoeks- en adviesbureau op het gebied van jeugd, welzijn en integratie, opgericht door Amy-Jane Gielen (<http://www.agadvies.com/>)

⁷⁹ Gielen, A.J. (2009). *Religie en cultuur in de (Marokkaanse) opvoeding. Evaluatie cursus opvoedingsondersteuning in Stadsdeel Slotervaart*. Almere: A.G. Advies.

⁸⁰ Nederlands Instituut voor multiculturele vraagstukken: <http://www.forum.nl/>

Een tweede beweegreden tot die specifieke focus was eerder strategisch op te vatten in termen van investering. Indien men investeert in hoogopgeleiden, hoopt men dat deze de kar zullen trekken voor de moslimgemeenschap.

Een derde beweegreden was net precies omdat zij heel wat in hun mars hebben en de kans reëel was dat zij zouden slagen – competentiegewijs dan toch – zij de eerste dienen te zijn die een perspectief konden aangeboden worden. Het initiatief zelf was een soort vorming voor hoogopgeleide jongeren over geloof in de rechtsstaat en hoe je een goede moslim kan zijn in de rechtsstaat. Het kader waarbinnen dit alles gebeurt was van primordiaal belang, zo wordt als voorbeeld gegeven – “het is OK om boos te zijn op een minister, zolang je maar een zekere beleefdheid aan de dag legt en het goed onderbouwd brengt”. Het uitgangspunt is, en dit geldt voor iedereen, dat een rechtstaat sterk en functioneel moet zijn. De keuze om hoogopgeleide jongeren te benaderen was een logische keuze, aangezien dit soort thema’s in het regulier onderwijs niet wordt gedoceerd maar mensen wel degelijk bezighoudt en interesseert.

In combinatie met die vorming werden de jongeren ook begeleid en gekoppeld aan bedrijven die in het netwerk participeerden. De bedoeling was dat managers van bedrijven de jongeren gingen coachen, ze fungeerden als een soort vertrouwenspersoon en namen hen mee naar allerlei events, waar ze aan netwerking konden doen. Het doel van de samenwerking met de bedrijfswereld was tweeledig: enerzijds de hoogopgeleide individuen inwijden in de netwerken en hen een perspectief bieden en anderzijds het beeld dat bepaalde bedrijven hebben over allochtonen veranderen en aantonen dat ook zij competenties bieden die bedrijven kunnen gebruiken (Gesprek respondent O, 2010).

5.1.1.5. Exit-programma’s gericht op deradicalisering

EXIT-programma’s – ook wel ‘disengagement programs’ genoemd – zijn programma’s die gericht zijn op het deradicaliseringsproces van geradicaliseerde individuen. Landen zoals Noorwegen, Duitsland en Zweden hebben dit gehanteerd in hun beleid. Het waren projecten die gesubsidieerd werden door overheidsinstanties en die tot doel hadden om mensen en meer specifiek jongeren te temperen in hun radicaal zijn. Zowel ouders als jongeren werden in de programma’s betrokken.

Een belangrijke opmerking die hierbij wordt gemaakt is dat dergelijke programma's geen kans op slagen hebben als ze enkel gefocust zijn op het veranderen van de ideologie van het individu – bijvoorbeeld aan de hand van een theologisch debat. Enkel wanneer dit gecombineerd wordt met het beïnvloeden van hun gedrag en hun relaties met onder andere familieleden en vrienden hebben dergelijke programma's enige kans op slagen (Bjørger, 2009). Indien de factor 'ideologie' niet meegenomen wordt in dergelijke exit-programma's – en de focus enkel ligt op verbetering van de praktische en sociale levensomstandigheden – boeken deze programma's volgens Demant et al. (2008) enkel succes bij de groep die zich (vrijwillig) door het programma aangesproken voelt. Om hun volledige doelgroep te bereiken moet een deradicaliseringsprogramma zich zowel richten op de praktische en sociale levensomstandigheden van het individu als de ideologie die aan de basis ligt van het radicaliseringsproces. Ondermeer in Zweden, Duitsland en Noorwegen focussen dergelijke programma's zich specifiek op het rechts geïnspireerd radicalisme (Demant et al., 2008).

5.1.1.6. Deradicalisering in gevangenissen

Ook in gevangenissen worden initiatieven opgezet om mensen te deradicaliseren. Een voorbeeld hiervan is Denemarken waar imams in gevangenissen gaan prediken om individuen te gaan deradicaliseren. De imams moeten een toelatingsprocedure doorlopen vooraleer een tewerkstelling in de gevangenis een feit wordt. Er zijn uiteraard nog andere voorwaarden aan verbonden, de religieuze diensten dienen bijvoorbeeld in het Deens te worden onderwezen. Indien dit niet mogelijk is, worden de activiteiten gemonitord en in bepaalde gevallen worden de gesprekken zelfs opgenomen (Danish Government, 2008).

In deradicaliseringsprogramma's ten aanzien van gevangenen is er vaak veel aandacht voor de geloofwaardigheid en legitimiteit van de personen die de dialoog aangaan met de radicalen. Onafhankelijkheid en kennis van zaken zijn hier van cruciaal belang. De radicale gevangenen mogen zeker niet het gevoel hebben dat ze van hun ongelijk worden overtuigd. Ze dienen – door de input van de andere – aangezet worden om hun eigen redeneringen in vraag te stellen (Demant et al., 2008).

5.1.2. De reactieve werkvormen

Naast werkvormen die een proactief aanbod verlenen naar de burger (en professionals) toe zijn er ook werkvormen die burgers en professionals vragen spontaan initiatief te nemen – zoals een meldpunt inzake radicalisering en polarisatie. In een aantal Nederlandse gemeenten werd al een soort van meldpunt opgericht. Hieronder worden twee voorbeelden gegeven: het meldpunt in de gemeente Ede en het meld- en adviespunt in de gemeente Amsterdam.

5.1.2.1. Meldpunt

In de Nederlandse gemeente Ede werd in januari 2006 een meldpunt opgericht dat specifiek gericht is naar de burgers toe. De concrete aanleiding hiertoe waren de moorden op Pim Fortuyn, Theo Van Gogh en aanslagen elders in de wereld (VNG, Radar Advies, 2006). In het meldpunt in Ede worden volgende zaken gemeld: verblijf onder vreemde omstandigheden, vreemdsoortige vervoersmiddelen, valuta (vals), valse identiteit, valse documenten, voorbereidingshandelingen en veranderd gedrag (Protocol Ede, 2005).

Ook de gemeente Amsterdam richtte een meld- en adviespunt op. Bij hen kunnen burgers en professionals terecht met vragen en advies bij mogelijke gevallen van radicalisering (Actieplan wij Amsterdammers, 2004). Dit meld- en adviespunt werkt dus enkel op initiatief van de melder. Vragen vanwege melders worden besproken op een integraal casuoverleg waarin zowel gemeente, hulpverlening als politie vertegenwoordigd zijn. Eerst en vooral wordt daarin nagegaan of het effectief gaat om een geval van radicalisering. Indien dit zo is, brainstormt men – op basis van de mate van ernst en de mate van risico van de casus – over potentiële oplossingen. Deze worden vervolgens aangereikt aan de melder. Het uitgangspunt van dit meld- en adviespunt is namelijk dat de melder het probleem zelf aanpakt, met ondersteuning van het meld- en adviespunt. Vanuit dit meld- en adviespunt werd ook een netwerk van sleutelfiguren opgezet en worden trainingen voor professionals georganiseerd (cf. supra).

In de interviews haalden zowel Belgische als Nederlandse respondenten (D, G, J, K, S en T) een aantal risico's aan die verbonden zijn met het instellen van een meldpunt. Eerst en vooral merkte men op

dat een meldpunt mogelijks kan uitmonden in een soort afvinklijst van zogenaamde 'signalen' waardoor stigmatisering wordt versterkt en men daarbij het omgekeerde perverse effect creëert.

Een tweede risico dat verbonden is aan een meldpunt is dat het een doorgeefluik wordt naar politie toe. Dit brengt, namens respondent W, het gevaar met zich mee dat ieder individu waarover een melding wordt gedaan als verdacht wordt beschouwd en ook zo behandeld zal worden. Met het mogelijke gevolg dat het individu, die voordien misschien niet radicaal was, toch in een radicaliseringsproces terecht komt – ook wel 'selffulfilling prophecy' genoemd. De nadruk dient in dat opzicht te liggen in het 'informatiemanagement', namelijk wat doet men met de verkregen informatie betreffende mogelijke signalen en risico's van radicalisering? En belangrijker nog, wanneer wordt de stap naar het repressieve apparaat gezet. Men stelt vast dat dit niet al te vaak duidelijk omschreven wordt, wat de praktische uitwerking van beleidsplannen grondig kan wijzigen. Respondent T merkt ook op dat stigmatisering kan leiden tot informatieverlies en wantrouwen in de hand werkt, terwijl vertrouwen en de opbouw van vertrouwen de doelstelling is bij preventiemaatregelen. Een grondige analyse en feedback/controlemechanisme is dus primordiaal in de uitwerking van praktische beleidsinstrumenten.

5.1.3. Werkvormen gericht op het verzamelen en uitwisselen van informatie en kennis

Naast de proactieve en reactieve werkvormen onderscheiden we ook werkvormen die gericht zijn op het verzamelen en uitwisselen van (wetenschappelijk onderbouwde) informatie en kennis. Enerzijds bespreken we twee werkvormen die op het lokale niveau georganiseerd worden: het informatieschakelpunt van de gemeente Rotterdam en de Netwerken Sociale Cohesie. Anderzijds geven we een voorbeeld op het nationale niveau: het Nationaal Kennis- en Adviescentrum Nuansa.

5.1.3.1. Informatieschakelpunt

Het initiatief 'informatieschakelpunt' vinden we terug in het beleidsplan van de gemeente Rotterdam (2005). De bedoeling is om een vroegsignalering te ontwikkelen ter preventie van radicalisering en polarisatie. Het Rotterdamse beleidsproject is ingedeeld in drie werkprocessen nl. 'trends en analyse', 'personen en objecten' en 'quick scan bij onrust'.

‘Trends en analyse’ is een verzamelterm die de internationale en nationale ontwikkelingen beschrijft over radicalisering en extremisme. Dit vertaalt men dan naar de lokale context van de stad. Specifiek gaat het hier om het ontrafelen van patronen van radicalisering.

Het luik ‘Personen en objecten’ handelt over de individuele persoon of object en de mogelijke signalen die hier kunnen uit voortvloeien.

Een laatste werkproces is ‘quick scan bij onrust’ wat de reactie van de bevolking peilt over incidenten, waar ook ter wereld, die mogelijke repercussies kunnen hebben in de eigen stad. Voorbeelden zijn de aanslagen in Madrid en de rellen in de Franse banlieues (Gemeente Rotterdam, 2005).

Een informatieschakelpunt draagt twee belangrijke doelstellingen in zich, namelijk need to know en need to share. Concreet betekent dit dat enerzijds politie en justitie en anderzijds gemeentelijke instanties zich focussen op het verwerven van informatie, alsook het uitwisselen van informatie (Gemeente Rotterdam, 2005).

5.1.3.2. Netwerken Sociale Cohesie

Een initiatief dat in Nederland in verschillende gemeenten – Amsterdam, Breda, Den Haag, Helmond en Parkstad – werd opgezet is het vormen van netwerken “Sociale Cohesie”.⁸¹ Deze netwerken zijn louter op informele basis ingericht. Mensen die sterke wortels hebben in hun gemeente en het reilen en zeilen van hun gemeente kennen, worden in een netwerk opgenomen. Het zijn mensen uit verschillende stadsdelen, met zeer uiteenlopende maatschappelijke posities – bijvoorbeeld opbouwwerkers, leraren, ondernemers, uitkeringsgerechtigden. Elk van deze individuen beschikken op zich weer over een wijdvertakt netwerk.

Indien er zich geen problemen voordoen in de gemeente, wordt louter op regelmatige basis een overleg georganiseerd en feedback gevraagd aan de contactpersonen van het netwerk. Bij

⁸¹ <http://www.socialecohesie.nl/>

problemen wordt het netwerk vroeger geraadpleegd en wordt er een concreet overleg georganiseerd. De netwerken “Sociale cohesie” worden begeleid, gecoördineerd en gefaciliteerd door het FORUM (gesprek respondent O, 2010).

5.1.3.3. Nationaal Kennis- en Adviescentrum

In Nederland werd een nationaal kennis- en adviescentrum, Nuansa, opgericht door het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.⁸² Het is een soort landelijk informatiecentrum waar mensen terecht kunnen met vragen over radicalisering en polarisatie. Daarnaast ondersteunt Nuansa ook lokale initiatieven en helpt gemeentes bij de ontwikkeling van hun beleid t.a.v. radicalisering en polarisatie. Bovendien vergaart het centrum zelf (wetenschappelijk onderbouwde) informatie rond deze thematiek aan de hand van verkennende onderzoeken. Vanuit Nuansa probeert men de burger enerzijds zo goed mogelijk alert te krijgen voor processen van radicalisering en anderzijds een genuanceerd beeld te geven van het proces van radicalisering (Gesprek respondent W, 2010).

5.2. Behoeften van Belgische professionals inzake preventie van radicalisering

In de interviews haalden de Belgische professionals een aantal initiatieven aan die in België zouden kunnen of zouden moeten worden opgezet ter preventie van radicalisering. Dit is eveneens belangrijk met het oog op de uitwerking van de beleidsaanbevelingen.

5.2.1. Sociaal beleid richten op voedingsbodem radicalisering

Vanuit de literatuurstudie en de bespreking van de empirische resultaten werd duidelijk dat in de voedingsbodem zowel individuele, omgevings- als maatschappelijke factoren vervat zitten. Een aantal Belgische respondenten wijzen erop dat ten aanzien van de omgevings- en maatschappelijke factoren in deze voedingsbodem initiatieven kunnen worden opgezet. Respondenten D, G en J wijzen hierbij op projecten ter voorkoming van maatschappelijke uitval, schooluitval en ‘empowering’ projecten ter voorkoming van processen van vervreemding. Hiervoor dient onder andere

⁸² <http://www.nuansa.nl/>

geïnvesteed te worden in onderwijs, cultuur en overheidsorganisaties. Respondenten I en J wijzen ook op het belang van een goed integratiebeleid. Volgens respondent I is de communicatie over en de verklaring waarom een integratiebeleid op die manier werd uitgewerkt daarbij uiterst belangrijk. Namens deze respondent kan het verklaren van sociale samenlevingsregels – die maken dat bepaalde individuen een bepaald gedrag stellen – bijdragen tot dialoog en het begrijpen van elkaars gewoontes en gedragingen.

5.2.2. Publiek debat open houden

Respondenten D, E en H wijzen ook op het belang van overleg en dialoog met radicale individuen en groeperingen zelf. Respondent E meent dat het gedrag dat jongeren stellen, een zoektocht naar identiteit, eerder gepercipieerd kan worden als een lokroep naar dialoog. Deze respondent stelt ook dat er tal van initiatieven in andere landen zijn ondernomen – bijvoorbeeld in Nieuw-Zeeland waar gewerkt wordt met netwerken – alleen stelt men zich de vraag of dit in de complexe structuur van België wel mogelijk is. Deze respondent geeft ook aan dat kennis zeer belangrijk is bij het aangaan van de dialoog. Als het gaat om islamitisch geïnspireerd radicalisme, werpen jongeren al te vaak een bepaald religieus jargon in de strijd, waarvan ze zelf de juiste definiëring of betekenis niet weten. Het is vaak voldoende om hen te confronteren met een persoon met kennis van zaken, die hen weer op het rechte pad kan brengen. Kennis en de accumulatie van kennis is een belangrijk gegeven wat betreft dialoog en communicatie (gesprek respondent E, 2010).

Wat betreft dialoog en overleg met radicale groeperingen geeft een respondent van de politie aan dat er reeds acties ondernomen zijn tot overleg met de moslimgemeenschap. Tot hier toe kreeg men echter nog geen respons op de uitnodigingen die hieromtrent werden verstuurd naar de moskeeën en de moslimgemeenschap in Brussel (gesprek respondent J, 2010). Dit impliceert niet dat overleg geen potentieel initiatief is, maar het geeft aan dat wellicht een ander orgaan nodig is – niet uitgaande van een instantie die zich situeert binnen het repressieve luik – om dergelijk overleg te organiseren.

5.2.3. Responsabilisering van scholen

Aangezien de school een grote impact heeft op jongeren moet het stimuleren van dialoog en debat een van de uitgangspunten zijn van een schoolopvoeding. Het organiseren van cultuuruitstappen, thema-avonden, kennismaking met andere culturen kunnen nuttig zijn om de geest te verruimen en hen aan te sporen tot debat (gesprek respondent B, 2010). Ook respondent H deelt de mening dat onderwijs heel nuttig kan zijn indien daar op wordt ingewerkt. Geschiedenislessen, godsdienstlessen, maar ook lessen die ingaan op actuele gebeurtenissen en mediaberichtgeving kunnen jongeren een ander beeld verschaffen van welbepaalde problematieken, ideologieën en opvattingen. Respondent H stelt dat onderwijs een puur educatieve rol vervult en geen radicaliseringsprocessen op gang kan brengen. Indien individuen zich reeds in fase twee van dergelijk radicaliseringsproces bevinden kan, volgens deze respondent, nog steeds preventief ingewerkt worden op het individu – namelijk op educatief-pedagogisch vlak via scholen.

Belangrijk hierbij is communicatie en het tonen dat consequenties inherent verbonden zijn aan het stellen van bepaalde gedragingen/handelingen (gesprek met respondent H, 2010). Interculturele communicatie binnen verschillende domeinen van de maatschappij is noodzakelijk, dus ook op school. Elkaar beter begrijpen, het wegnemen van vooroordelen en stereotypen. Leerkrachten staan, wat betreft deze materie, vaak alleen in de woestijn. Leerkrachten zijn zeer sterk – deels te maken met hun opleiding – in het detecteren van leerstoornissen. Hun begeleiding heeft een zeer sterke pedagogische inslag maar op het vlak van het radicaal gedachtegoed hebben ze niet de bagage, omdat die simpelweg niet voorhanden is (gesprek respondent G, 2010). Het is dan ook belangrijk om de professionals en in dit specifieke geval leerkrachten, te informeren en vorming te geven hierrond (gesprek respondent D, 2010).

5.2.4. Dialoog en netwerkvorming tussen lokale professionals

Belgische professionals haalden in de interviews aan dat er nood is aan dialoog en netwerkvorming tussen lokale professionals - zoals straathoekwerkers, leerkrachten, maatschappelijk werkers – om een inzicht te krijgen in de lokale entiteit die vaak heel verschillend kan zijn van stad tot stad, van stad tot gemeente en van gemeente tot gemeente (gesprek respondent I, 2010).

Conclusie

De besproken werkvormen uit het buitenland zijn uiteraard niet exhaustief qua inventarisatie, maar maken duidelijk welke verschillende werkvormen voorhanden zijn ter preventie van radicalisering in de ons omringende landen. In de beleidsaanbevelingen zal er verder gewerkt worden in de lijn van de proactieve werkvormen. Werkvormen die reactief optreden bevinden zich eerder in de sfeer van opsporing en recherche en zijn in het kader van dit onderzoek dus minder relevant, zonder hierbij een uitspraak te doen omtrent de effectiviteit ervan. De werkvormen gericht op het verzamelen en uitwisselen van informatie en kennis dienen echter ook meegenomen te worden naar de beleidsaanbevelingen, aangezien zowel in de literatuurstudie als in de empirische resultaten naar voren kwam dat kennis en kennisaccumulatie cruciaal zijn in de (preventieve) aanpak van deze problematiek.

In hoofdstuk 6 zullen we vanuit de bestaande initiatieven en de behoeftes van de Belgische professionals een aantal beleidsaanbevelingen doen met betrekking tot de preventie van radicalisering en polarisatie in de Belgische setting.

Hoofdstuk 6: Beleidsaanbevelingen

Inleiding

Radicalisering is een fenomeen dat zich kan uiten in verschillende verschijningsvormen. Initiatieven om dit tegen te gaan zijn uiterst belangrijk. Vaak is het zo dat initiatieven reactief worden ondernomen, nadat het fenomeen zich heeft gemanifesteerd in illegitieme handelingen. Zo zijn er in de ons omringende landen ten gevolge van tal van gebeurtenissen – waaronder de 9/11 aanslagen, de moord op Theo van Gogh, de bomaanslagen in de Londense metro, de bomaanslagen in Madrid – heel wat beleidsinitiatieven opgezet in het kader van een preventieve aanpak ten aanzien van radicalisering en polarisatie. Dergelijke gebeurtenissen hebben een niet te onderschatten maatschappelijke impact. Als reactie op deze aanslagen, hebben de overheden beleidsplannen ontwikkeld in zowel de preventieve als repressieve sfeer. België heeft – na 9/11 – nog geen incidenten op eigen territorium, toch niet in de orde van ‘de London Bombings’ en ‘de moord op Theo van Gogh’. Maar België bleef niet geheel gespaard. Zo waren er wel Belgen betrokken bij daden van terrorisme in het buitenland, waaronder Muriel Degauque, de eerste westerse zelfmoordterroriste⁸³. Daarnaast was er in België recentelijk het terrorismeproces tegen onder andere Malika El Aroud en hebben er al verschillende processen plaatsgevonden tegen rechts geïnspireerde radicale groeperingen.⁸⁴ Bovendien is de strijd tegen radicalisering – en extremisme en terrorisme – een strijd die de landsgrenzen overschrijdt. Er zijn dan ook voldoende motieven voor het opzetten van een initiatievenkader ter preventie van radicalisering in België.

Er is echter in België al enige beweging in dat verband, ondermeer ‘COPPRA’, Community policing preventing radicalisation & terrorism. COPPRA werd opgericht in de schoot van het Europees Actieplan ‘Combating Radicalisation and Recruitment’ (EU, 2005). Hierbij wordt Community Policing gebruikt in het kader van preventie van radicalisering omdat het meebouwt aan vertrouwen in overheidsstructuren op het lokale niveau. COPPRA is namelijk een soort van handboek dat eerstelijns politieambtenaren moet helpen in het detecteren van signalen in een vroegtijdig stadium

⁸³ Zie case ‘Muriel Degauque’

⁸⁴ Zie case ‘Blood and Honour’

van het radicaliseringsproces. Als signalen van radicalisering waargenomen worden, dient er gereageerd te worden door samenwerking en partnerschappen tussen een brede waaier van maatschappelijke actoren – zoals de preventiedienst van de stad, scholen, straathoekwerkers, religieuze organisaties (Debroux, 2010). Daarnaast keurde het Ministerieel Comité voor Inlichtingen en Veiligheid op 25 maart 2005 het Actieplan Radicalisme goed. Dit actieplan – gecoördineerd door het OCAD⁸⁵ - omvat zowel proactieve, preventieve als repressieve maatregelen ter bestrijding van radicalisme. Met het actieplan bond de federale overheid de strijd aan tegen het uiten en verspreiden van opruiende taal, fundamentalistische ideeën, racistische, anarchistische en extremistische meningen (Clerix, 2008).

Uit voorliggend onderzoek blijkt heel duidelijk dat radicalisering en polarisatie zeer complexe fenomenen zijn, met heel diverse verschijningsvormen. Uit het onderzoek leiden we dan ook af dat er nood is aan een tweesporenbeleid binnen de preventieve aanpak van radicalisering en polarisatie. Enerzijds dienen bestaande beleidsinitiatieven binnen diverse beleidsdomeinen – zoals tewerkstelling, onderwijs en integratie – extra ondersteund te worden. Dit gaat hier hoofdzakelijk om het voeren van een breed en krachtig sociaal beleid. Anderzijds kunnen binnen de Federale Overheidsdienst Binnenlandse Zaken specifieke werkvormen ontwikkeld worden – die best lokaal georganiseerd en ingebed moeten worden. Dit tweesporenbeleid moet bijdragen aan een integrale en geïntegreerde preventieve aanpak van radicalisering en polarisatie.

6.1. Sociaal beleid

Net zoals het huidige sociaal beleid een preventieve impact kan hebben op diverse criminaliteitsvormen, kan dit sociaal beleid ook een preventieve impact hebben op radicalisering – en meer bepaald op alle vier de strekkingen. Bovendien blijkt uit de case Muriel Degauque en de meta-analyse dat radicale individuen zich in hun verleden soms schuldig maakten aan vormen van kleine criminaliteit. De preventieve aanpak van dit fenomeen vraagt dus eerst en vooral een integrale benadering waarbij verschillende beleidsdomeinen en beleidsniveaus betrokken zijn.

⁸⁵ Coördinatieorgaan voor de dreigingsanalyse

Vanuit de interviews met de bevoorrechte getuigen stelden we vast dat de integratieproblematiek één van de belangrijkste elementen is in de voedingsbodem voor radicalisering. Zo verwees men onder meer naar problemen van sociale en maatschappelijke uitsluiting, moeilijke toegang tot de woningmarkt, arbeidsmarkt en het onderwijs. Dit zijn problemen waar in het integratiebeleid nog meer aandacht zal moeten worden besteed. Belangrijk bij een integratiebeleid is echter ook een duidelijke communicatie over de eigenheid – de levenswijze en gebruiken – van de verschillende bevolkingsgroepen en culturen in ons land. Zoals één van de bevoorrechte getuigen ook stelde, kan het verklaren van sociale samenlevingsregels – die maken dat bepaalde individuen een bepaald gedrag stellen – bijdragen tot het begrijpen van elkaars gewoontes en gedragingen.

In de interviews met de bevoorrechte getuigen wordt ook sterk benadrukt dat – voor het tegengaan van radicalisering en polarisatie – preventief ingezet moet worden op de beleidsdomeinen cultuur en onderwijs. Vanuit het onderwijs – bijvoorbeeld in godsdienstlessen en geschiedenislessen – maar ook vanuit cultuur kunnen jongeren in contact gebracht worden met diverse opvattingen, ideeën en ideologische strekkingen. Door het mens- en maatschappijbeeld van jongeren te verbreden, kan geprobeerd worden een soort tegenverhaal te bieden, waardoor de jongeren zich niet meteen in radicale literatuur storten.

In de interviews en de meta-analyse wordt tevens gewezen op economische instabiliteit als voedingsbodem voor radicalisering. Zo zou het links geïnspireerd radicalisme vaak opkomen bij slechte economische periodes. Economische ontwikkeling en het aanbieden van economische perspectieven – door bijvoorbeeld meer werkgelegenheid te creëren – kunnen zo een preventieve impact hebben op radicalisering. Verder blijkt uit de interviews met de bevoorrechte getuigen dat ook het armoedebeleid kan bijdragen aan de preventie van radicalisering en polarisatie.

Met louter een sociaal beleid kan radicalisering uiteraard niet worden tegengegaan. Het sociaal beleid kan enkel bijdragen aan het wegwerken van de brede voedingsbodem voor radicalisering en polarisatie. Specifieke werkvormen op het lokale niveau zijn echter noodzakelijk om radicalisering en polarisatie preventief aan te pakken.

6.2. Specifieke werkvormen op het lokale niveau

Naast het integrale sociaal beleid, dienen ook lokale werkvormen te worden uitgewerkt ter preventie van radicalisering en polarisatie. Uit het onderzoek bleek namelijk dat het radicaliseringsproces zich heel vaak afspeelt binnen de lokale setting. Bepaalde werkvormen zijn hierbij specifiek gericht op één van de vier strekkingen, andere werkvormen kunnen een preventieve impact hebben op alle vier de strekkingen. Heel wat van de werkvormen zijn ook specifiek gericht op jongeren – deze doelgroep bleek vanuit het onderzoek ook heel kwetsbaar en vatbaar te zijn voor radicalisering.

Zowel in de literatuurstudie, de interviews met de bevoorrechte getuigen, de meta-analyse als de cases Blood & Honour en Muriel Degauque werd aangegeven dat percepties over discriminatie en de onrechtvaardige behandeling – door onder meer de overheid, maar ook van groepen wereldwijd – en relatieve deprivatie van groepen in de samenleving aan de basis liggen van het radicaliseringsproces. Telkenmale wordt er benadrukt dat het gaat om subjectieve gevoelens en niet om objectief meetbare gegevens. Om dergelijke percepties te kunnen ontkrachten, moeten ze bespreekbaar worden gemaakt in het publieke debat. Daarom is het belangrijk dat aan radicale individuen en groepen een platform aangereikt wordt waar ze hun mening kunnen uiten en waar naar hen geluisterd wordt – een soort forum waar er plaats is voor het voeren van een publiek democratisch debat en dialoog. Op dergelijke fora kan ook plaats gemaakt worden voor het bespreken van radicaal of extremistisch gemotiveerde incidenten – zowel in België als in het buitenland. Hierbij is het tevens van belang dat de gematigde standpunten van de modererende meerderheid binnen de gemeenschap meer weerklank krijgen dan de radicale en/of extremistische ideeën. Hierbij moeten bijvoorbeeld leiders van etnische gemeenschappen geresponsabiliseerd worden.

Uit de interviews met de bevoorrechte getuigen en de case Blood & Honour stelden we vast dat professionals op de eerste lijn – bijvoorbeeld leerkrachten, straathoekwerkers, jongerenwerkers en jeugdhulpverleners – vaak niet weten wat het fenomeen ‘radicalisering’ betekent, hoe men het kan herkennen en hoe men met radicaliserende individuen om moet gaan. Deze professionals kunnen echter – omwille van hun nauw contact met jongeren – een positieve invloed op hen uitoefenen. Het uitbouwen van een concreet trainingspakket voor deze professionals zou kunnen bijdragen aan de preventieve aanpak van radicalisering en polarisatie. Deze trainingen dienen gericht te zijn op het

bijbrengen van kennis over radicalisering, op het sensibiliseren van de professionals inzake hun rol in de aanpak ervan en moeten de professionals leren omgaan met radicaliserende individuen.

Op het lokale niveau dient ook gewerkt te worden aan identiteitsproblemen bij jongeren. Uit de interviews met de bevoorrechte getuigen, de cases Muriel Degauque en Blood & Honour en de meta-analyse blijkt namelijk dat identiteitsvraagstukken ook vaak een rol spelen in de voedingsbodem van het radicaliseringsproces. Hier kan aan gewerkt worden door bijvoorbeeld op school dialoog en debat te organiseren rond thema's zoals democratische waarden en normen, de plaats van geloof in de Belgische samenleving, polarisatie en radicalisering. De identiteitsproblemen doen zich vaak voor bij (migranten)jongeren die hun weg niet vinden in de Belgische maatschappij. Enerzijds zijn ze vervreemd van de traditionele islamitische cultuur van hun ouders, anderzijds vinden ze geen aansluiting bij de seculiere westerse cultuur. Debat en dialoog kan hen leren hoe als moslim te leven in de Belgische democratie. Ontmoeting tussen autochtonen en allochtonen is hierbij tevens van belang. Slechts door elkaar te ontmoeten kan men elkaar leren kennen en kennis nemen van elkaars (culturele) achtergrond, levenswijze en gebruiken. Dialoog en debat op school kan volgens ons echter ook voor autochtone jongeren van belang zijn, aangezien ook zij vaak op zoek zijn naar antwoorden op existentiële levensvragen. Zo blijkt bijvoorbeeld uit onderzoek⁸⁶ dat rechts radicale jongeren zich op nationaal-socialistische literatuur storten ten gevolge van gepercipieerd onrecht, onbegrip of weerstand vanuit hun omgeving.

In de literatuurstudie, de interviews met de bevoorrechte getuigen, de case Blood & Honour en de meta-analyse werd aangegeven dat eens een individu verder doorglijdt in het radicaliseringsproces, men zich heel vaak gaat terugtrekken uit bepaalde kerninstituties en het maatschappelijke leven. Het lokale verenigingsleven – sportverenigingen, cultuurverenigingen, religieuze verenigingen, jeugdbewegingen en andere lokale organisaties – dienen daarom gesensibiliseerd te worden om meer intercultureel te werken en zich ook te focussen op de bevolkingsgroepen die door hen nog niet bereikt worden. Vandaag ondervindt men hieromtrent echter weerstand: allochtone bevolkingsgroepen en autochtone burgers organiseren hun sociale leven namelijk louter in functie van de eigen groep, waardoor de verschillende initiatieven naast elkaar gaan bestaan. Allochtone –

⁸⁶ Gielen, A. (2008). *Radicalisering en identiteit: Radicale rechtse en moslimjongeren vergeleken*. Amsterdam: Aksant.

maar bijvoorbeeld ook kansarme – burgers zouden dan ook (meer nog dan nu) ingeschakeld moeten worden in het maatschappelijk middenveld. Mensen moeten dus zoveel mogelijk ingesloten worden in de lokale gemeenschap, uitsluiting dient tegengegaan te worden, aangezien dit enkel tot polarisering en mogelijks radicalisering kan aanleiding geven.

Radicale individuen – die overgaan naar de fase van het extremisme – trekken zich echter niet alleen terug uit de samenleving, maar nemen ook afstand van familie en vrienden – zo blijkt uit de interviews met de bevoorrechte getuigen en de case Muriel Degauque. Ook ouders dienen dus in de eerste plaats geresponsabiliseerd te worden en bijgestaan te worden om de band met hun kinderen te versterken – bijvoorbeeld aan de hand van projecten gericht op bonding of opvoedingsondersteuning. Uit de interviews met de bevoorrechte getuigen en de meta-analyse bleek namelijk ook dat opvoeding een belangrijke rol kan spelen in het veroorzaken (en versterken) van radicalisering. Een opvoeding gericht op een goed begrip van democratisch burgerschap kan zo ook bijdragen aan de weerbaarheid van jongeren tegen radicaliserende invloeden.

Preventieve werkvormen op het lokale niveau kunnen zich ook richten op individuen of groepen die al geradicaliseerd zijn. Dit werd ook door de bevoorrechte getuigen aangehaald. Dan spreken we over deradicaliserings- of disengagementprogramma's. Bij dergelijke programma's is het van belang dat de nadruk zowel gelegd wordt op de ideologie als op de sociaal en praktische levensomstandigheden die door de radicale groepering werden bewerkstelligd.

Een rode draad doorheen dit onderzoek is dat het internet een cruciale rol speelt als medium voor radicalisering. Het internet – zowel reguliere websites als sociale netwerksites – wordt niet alleen gebruikt om documentatiemateriaal en radicaal geïnspireerde propaganda ter beschikking te stellen maar ook om virtuele netwerken te vormen van gelijkgezinden. Om tegemoet te komen aan de radicale en extremistische boodschappen die via het internet verspreid worden zouden – bijvoorbeeld vanuit de moslimgemeenschap – websites kunnen worden opgericht die een contra-narratief bieden ten aanzien van de radicale en extremistische websites. Vanuit de interviews met de bevoorrechte getuigen blijkt ook dat ouders en leerkrachten – twee cruciale actoren – niet altijd weten wat er zich allemaal op het world wide web afspeelt. Projecten gericht op het informeren en ondersteunen van ouders en leerkrachten in hun kennis over het internet zouden ook deel kunnen uitmaken van een preventieve aanpak van radicalisering op het lokale niveau. Daarnaast dienen

jongeren ook – bijvoorbeeld op school – digitaal weerbaar gemaakt te worden tegen de gevaren van het internet.

Conclusie

Hierboven werden preventieve werkvormen – die lokaal kunnen bijdragen tot de aanpak van radicalisering en polarisatie – opgesomd. Maar wie zal deze werkvormen precies organiseren? En waar worden dergelijke werkvormen ingebed? Er zijn namelijk heel wat individuen, organen en diensten bij betrokken: lokale overheden, scholen, ouders, jeugdhulpverlening, straathoekwerking, het verenigingsleven, enzovoort. Bovendien zal – hoewel deze preventieve werkvormen lokaal georganiseerd moeten worden – toch ook enige sturing en coördinatie nodig zijn op een hoger niveau.

De onderzoeksequipe meent dat deze taak mogelijks kan ingevuld worden door een kennis- en adviescentrum inzake radicalisering en polarisatie. We stelden namelijk vast – o.b.v. de literatuurstudie en de interviews met de bevoorrechte getuigen – dat er in België ook nood is aan een orgaan die instaat voor het inwinnen en uitwisselen van (wetenschappelijk onderbouwde) informatie over dit fenomeen.

Een aantal taken van dit kennis- en adviescentrum zouden dus kunnen zijn:

- Actief kennis vergaren: Enerzijds kan het kennis- en adviescentrum actief kennis vergaren bij instellingen en organisaties die preventieve projecten aanbieden over spanningen die zich manifesteren binnen de problematiek van radicalisering. We denken hierbij aan behoeftepeilingen in scholen en moskeeën. Anderzijds kan het kennis- en adviescentrum ook zelf wetenschappelijk onderzoek voeren naar de fenomenen radicalisering en polarisatie in België om hun kennis hieromtrent te vergroten. We pleiten hier dus voor een combinatie van maatschappelijke inzichten en wetenschappelijke kennis.
- Sensibiliseren: Het kennis- en adviescentrum kan gevoeligheid en aandacht creëren voor de problematiek bij zowel de burger als de lokale overheden. Het kan instellingen en organisaties

bewust maken van hun rol in de preventieve aanpak van radicalisering (bijvoorbeeld scholen, migrantenorganisaties, moskeeën).

- Publiek debat: Vanop een centraal niveau kan dit centrum het publieke, democratische debat – dat lokaal georganiseerd moet worden – op gang brengen en de dialoog openhouden met het oog op het counteren van percepties van onrechtvaardige behandeling en relatieve deprivatie.
- Coaching: Naar lokale overheden toe kan een kennis- en adviescentrum een belangrijke rol spelen in het coachen van diverse werkvormen ter preventie van radicalisering (cf. supra). Het centrum kan – vanuit hun kennis over het fenomeen en mechanismen die aan de basis liggen van dit fenomeen – lokale overheden eerst en vooral ondersteunen en begeleiden in de ontwikkeling van dergelijke werkvormen. Eens dergelijke werkvormen zijn opgezet, kan het kennis- en adviescentrum op basis van evaluaties van deze en gelijkaardige werkvormen in het buitenland bijdragen aan de optimalisering van de werking van de projecten.
- Ondersteuning en ontwikkeling van gestructureerde overlegplatformen: Het kennis- en adviescentrum kan ondersteuning bieden aan de ontwikkeling van overlegplatformen tussen enerzijds lokale professionals onderling en anderzijds tussen lokale professionals uit het middenveld en organisaties die gericht zijn op de preventie van radicalisering en polarisatie.
- Beleidsaanbevelingen doen: Op basis van bijvoorbeeld jaarrapporten kan het kennis- en adviescentrum ook nationale overheden ondersteunen door beleidsaanbevelingen aan te reiken.

De doelgroep van dit centrum is dus heel divers: de (radicale) burger, lokale professionals, lokale overheden en de nationale overheid. Dit heeft – samen met het takenpakket – implicaties voor de organisatiestructuur van het kennis- en adviescentrum. Enerzijds dient vanop een centraal niveau – nationaal – een proactief aanbod uitgewerkt te worden inzake initiatieven ter preventie van radicalisering. Anderzijds is er nood aan gedecentraliseerde ankerpunten op het lokale niveau voor het opzetten en ondersteunen van de preventieve projecten.

Alvorens zo'n kennis- en adviescentrum te kunnen opzetten, dient het beleid zich echter eerst te beraden over een aantal institutionele kwesties ter zake : Door wie wordt dit kennis- en

adviescentrum gefinancierd? Waaronder wordt dit kennis- en adviescentrum ingebed? Waar worden de lokale ankerpunten ingebed? Aan wie legt het centrum verantwoording af?

Om af te sluiten bemerken wij dat de uitwerking van het preventief beleid ten aanzien van radicalisering en polarisatie afgestemd dient te worden op het repressief beleid ten aanzien van dit fenomeen. Beide luiken dienen geïntegreerd te worden in een integraal beleidsplan.

Bibliografie

Boeken

Brown, R., & Gaertner, S.L. (2001). *Blackwell Handbook of social psychology: intergroup processes*. Oxford: Blackwell.

Buijs, F. J., Demant, F., & Hamdy, A. (2006). *Strijders van eigen bodem. Radicale en democratische moslims in Nederland*. Amsterdam: University Press.

De Koning, M. (2008). *Zoeken naar een 'zuivere' islam: geloofsbeleving en identiteitsvorming van jonge Marokkaanse-Nederlandse moslims*. Amsterdam: Bakker.

Fanon, F. (1965). *The wretched of the earth*. New York: Pelican.

Friedland, N. (1992). *Becoming a terrorist: social and individual antecedents*. New York: Praeger.

Gurr, T. (1970). *Why men rebel*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Hoffman, B. (2006). *Inside terrorism*. New York: Colombia University Press.

Kellen, K. (1979). *Terrorists- what are they like? How some terrorists describe their world and actions*. Santa Monica: Rand.

Khosrokhavar, F. (2004). *L'islam Dans les Prisons*. Parijs: Balland.

Lorenz, K. (1966). *On aggression*. New York: Harcourt, Brace, World.

Marschan-Piekkari, R., & Welch, C. (2004). *Handbook of Qualitative Research Methods for International Business*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.

Marton, K. (1996). *A death in Jerusalem*. New York: Arcade.

Mervielde, I., & Van Hiel, A. (2006). *Sociale Psychologie*. Gent: Academia Press.

Olsen, J.A. (2009). *Roads tot militant radicalization. Interviews with five former perpetrators of politically motivated organized violence*. Copenhagen: Danish Institute for International Studies.

Sageman, M. (2004). *Understanding Terror Networks*. Philadelphia, PA: University of Pennsylvania Press.

Schmid A.P. (1983). *Political Terrorism*. New Brunswick: Transaction Books.

Silke, A. P. (2003). *Becoming a terrorist*. Chichester: Wiley.

Taylor, M., & Quayle, E.(1994). *Terrorist lives*. London: Brassey's.

Thrasher, F. (1963). *The gang: A study of 1,316 gangs in Chicago*. Chicago: University of Chicago Press.

Tyler, T. R., & Huo,Y.J. (2002). *Trust in the law*. New York: Russel sage foundation.

Vander Velpen, J. (1986). *De CCC*. Berchem: EPO.

Whitaker (1972). *The fourth world: Victims of group oppression: eight reports from the field work of the minority rights group*. New York: Schocken.

Wieviorka, M. (1993). *The making of terrorism*. Chicago: University of Chicago press.

Zemni, S. (2006). *Politieke Islam, 9/11 en jihad*. Leuven: Acco.

(Bijdragen in) verzamelwerken

Bjørger, T., & Horgan, J. (Eds.). (2009). *Leaving terrorism behind; individual and collective*

disengagement. London: Routledge.

Bovenkerk, F., Roex, I. (2010). Trainingskampen voor terroristen. In F. Bovenkerk, M. Easton, L. G. Moor, & P. Ponsaers (Eds.), *Cahiers Politiestudies: Vol.2. Policing Multiple Communities*, (pp. 215-234). Antwerpen/Apeldoorn: Maklu.

Clarck, R.P. (1986). Patterns of ETA violence. In P.H. Merkl (Ed.), *Political Violence and Terror* (pp. 380). Londen: University of California Press.

Hacker, F. J. (1983). Dialectic interrelationships of personal and political factors in terrorism. In L. Z. Friedman, & Y. Alexander (Eds.), *Perspectives on terrorism* (pp. 19-31). Wilmington: Scholarly resources inc.

Mc Cauley, C. (2006). Jujitsu politics: terrorism and response to terrorism. In E.R. Kimmel, & C.E. Stout (Eds.), *Collateral damage: the psychological consequences of America's war on terrorism* (pp. 45-65). Westport: Praeger.

Mellis, C. (2007). Amsterdam and radicalisation: the municipal approach. In Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en Ministerie van Justitie (Ed.), *Radicalization in broader perspective* (pp. 40-48). Den Haag: The national coördinator for counterterrorism.

Tajfel, H., & Turner, J.C. (1986). The social identity theory of intergroup behaviour. In S. Worchel, & W.G. Austin, (Ed.), *Psychology of intergroup relations* (pp. 7-24). Chicago: Nelson.

Tijdschriftartikelen

Bakker, E. (2004). Zin en onzin van de zoektocht naar oorzaken van terrorisme. *Internationale Spectator*, 11.

Bijeenkomsten van extremistische groeperingen (2010). *Openbare Orde*, 1-12.

Crenshaw, M. (1986). The psychology of political terrorism. *Political Psychology*, 379-413.

- Crenshaw, M. (2000). The psychology of terrorism: An agenda for the 21st century. *Political Psychology, 21*, 405-420.
- Cuthbertson, I. (2004). Prisons and the education of terrorists. *World Policy Journal, 21*(3), 15.
- De Graaff, B., de Poot, C., & Kleemans, E. (2009). Radicalisering en radicale groepen in vogelvlucht. *Tijdschrift voor Criminologie, 51*(4), 331-344.
- Ferracuti, F. (1982). Sociopsychiatric interpretation of terrorism. *Annals of the American Academy of Political and Social Science, 463*, 129-140.
- Hannes, K., & Claes L. (2007). Learn to Read and Write Systematic Reviews: The Belgian Campbell Group. *Research on Social Work Practice, 17*(6), 748-753.
- Koomen, W., & Van der Pligt, J. (2009). Achtergronden en determinanten van radicalisering en terrorisme: Een overzicht. *Tijdschrift voor Criminologie, 51*(4), 345-359.
- Levine, S. (1999). Youths in terroristic groups, gangs and cults: The allure, the animus and the alienation. *Psychiatric Annals, 29*, 342-349.
- Mandaville, P. (1999). Territory and Translocality: Discrepant Idioms of Political Identity. *Millennium: Journal of International Studies, 28*(3), 653-673.
- Mc Cauley, C., & Moskaleiko, S. (2008). Mechanisms of political radicalization: Pathways to terrorism. *Terrorism and Political Violence, 20*(3), 415-433.
- Moghaddam, F.M. (2005). The staircase to terrorism: a psychological exploration. *American Psychologist, 60*(2), 161-169.
- Nesser, P. (2008). How did Europe's global jihadis obtain training for their militant causes? *Terrorism and Political Violence, 20*(2), 234-256.

Olsson, P. A. (1988). The terrorist and the terrorized: some psychoanalytic consideration. *Journal of Psychohistory*, 16, 47-60.

Schbley, A. H. (2000). Torn between God family and money: The changing profile of Lebanon's religious terrorists. *Studies in conflict and terrorism*, 23, 175-196.

Tyler, T. R. (2001). Trust and law abidingness: a proactive model of social regulation. *Boston University Law Review*, 81, 361-406.

Van Leeuwen, M. (2005). Ronselen in Europa voor de Heilige Oorlog. *Justitiële Verkenningen*, 31 (2), 84-94.

Veldhuis T., & Bakker, E. (2007). Causale factoren van radicalisering en hun onderlinge samenhang. *Vrede en Veiligheid*, 36(4), 447-470.

Victoroff, J. (2005). The mind of the terrorist: a review and critique of psychological approaches. *Journal of Conflict Resolution*, 49(3), 3.

(Onderzoeks)rapporten

AIVD (2002). *Rekrutering in Nederland voor jihad*. Den Haag: Author.

AIVD (2004). *Van dawa tot jihad. De diverse dreigingen van de radicale islam tegen de democratische rechtsorde*. Den Haag: Author.

AIVD (2009). *Dierenrechtenextremisme in Nederland*. Den Haag: Author.

Corens, S. (2008). *Op zoek naar een betere wereld: Islamitisch gefundeerde radicalisering binnen een Europese context. Een psychosociale analyse*. MENARG Working Paper.

Demant, F., Slotman, M., Buijs, F., & Tillie J. (2008). *Teruggang en uittreding. Processen van deradicalisering ontleed*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam, Institute for Migration

and Ethnic Studies.

Fermin, A. (2009). *Islamitische en extreem-rechtse radicalisering in Nederland*. Den Haag: WODC.

Gielen, A.-J. (2008). *Radicalisering en identiteit: Radicale rechtse en moslimjongeren vergeleken*. Amsterdam: Aksant.

Gielen, A.-J. (2009). *Religie en cultuur in de (Marokkaanse) opvoeding. Evaluatie cursus opvoedingsondersteuning in Stadsdeel Slotervaart*. Almere: A.G. Advies.

Gielen, A.-J. (2009). *Uitgesproken meningen. Evaluatie van de religieus-seculiere kring in Stadsdeel Slotervaart*. Almere: A.G. Advies.

Linden, A. (2009). *Besmet: Levenslopen en motieven van extreem-rechtse activisten in Nederland* (Doctoraal Proefschrift).

Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding (2010). *Jihadisten en het internet. Update 2009*. Den Haag: Koninklijke De Swart.

Reinares, F. (2008). *Radicalisation processes leading to acts of terrorism A concise report by the European Commission's expert group on violent radicalisation*: European Commission.

Slootman, M., & Tillie, J. (2006). *Processen van radicalisering: Waarom sommige Amsterdamse moslims radicaal worden*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam, Instituut voor Migratie- en Etnische Studies.

VNG, Radar Advies (2006). *Radicalisme: Signaleren en Aanpakken*. Radar Advies.

Zannoni, M., van der Varst, L.P., Bervoets, E.J.A., Wensveen, M., van Bolhuis, V.J., & van der Torre, E.J. (2008). *De rol van eerstelijns werkers bij het tegengaan van polarisatie en radicalisering. Van 'ogen en oren' naar 'het hart' van de aanpak*. Den Haag: COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement.

Zannoni, M., Varst, L., & Van der Wesselink, L. (2009). *Na de schok. Evaluatie van onderdelen van de Nota Weerbaarheid en Integratiebeleid: 'Niet naast elkaar, maar met elkaar' en 'Democratische Rechtstaat, Weerbare Samenleving'. Deel I: hoofdrapport*. Den Haag: COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement.

Beleidsdocumenten

Council of the European Union (2005). *The European Union Strategy for Combating Radicalisation and Recruitment to Terrorism*, Brussel, 24 November 2005.

Gemeente Amsterdam (2004). *Actieplan Wij Amsterdammers*. Geraadpleegd op <http://www.nuansa.nl/documentatie/beleidsstukken/actieplan-wij-amsterdammers>

Gemeente Amsterdam (2007). *Amsterdam tegen radicalisering*. Geraadpleegd op <http://www.nuansa.nl/documentatie/beleidsstukken/amsterdam-tegen-radicalisering>

Gemeente Rotterdam (2005). *Meedoen of Achterblijven*. Geraadpleegd op <http://www.nuansa.nl/documentatie/beleidsstukken/meedoen-of-achterblijven>

Stadsdeel Slotervaart (2007). *Actieplan Slotervaart. Het tegengaan van radicalisering*. Geraadpleegd op <http://www.nuansa.nl/documentatie/beleidsstukken/actieplan-slotervaart>

Vonnissen

Corr. Brussel, 10 januari 2008.

Hof van Beroep, Brussel, 26 juni 2008

Internetbronnen

Bergen, P., & Cruickshank, P. (2007). The Iraq effect: the war in Iraq and its impact on the war on terrorism. *Mother Jones*. Retrieved from

http://www.newamerica.net/publications/articles/2007/the_iraq_effect_4980

Coolsaet, R. (2010). Zoek de verklaring voor het gedrag van een terrorist niet in wat hij denkt, maar in hoe hij zich voelt. Retrieved August 13, 2010, from http://www.rikcoolsaet.be/files/art_ip_com/Chris%20De%20Stoop%20160210.pdf

Danish Government (2008). A common and safe future: Proposal for an action plan to prevent extremist views and radicalisation among young people. Geraadpleegd op http://www.nyidanmark.dk/en-us/citizenship/prevention_of_radicalisation/prevention_of_radicalisation.htm

Debroux, S. (2010). *CoPPRa als preventie tegen*. Geraadpleegd op http://www.polfed-fedpol.be/pub/inforevue/inforeveu/nl/10_IREU_NL-Coppra.pdf

<http://www.agadvies.com/>

<http://www.forum.nl>

<http://www.nuansa.nl/>

<http://www.socialecohesie.nl/>

<http://www.streetonline.org/>

Pels, T., De Gruijter, M., & Van Middelkoop, C. (2008). *Evaluatie trainingen Amsterdamse professionals in het herkennen en omgaan met radicalisering: eindverslag*. Geraadpleegd op <http://www.nuansa.nl/documentatie/beleidsstukken/evaluatie-trainingen-in-het-herkennen-en-omgaan-met-radicalisering>

Waller, M. (2003). *Terrorist recruitment and infiltration in the United States: prisons and Military as an Operational Base*. Geraadpleegd op http://www.iwp.edu/news_publications/detail/terrorist-recruitment-and-infiltration-in-the-

united-states-prisons-and-military-as-an-operational-base

- X (2010). *Bin Laden's terrorism Bible*. Geraadpleegd op Januari 27, 2010, from <http://www.thesmokinggun.com/archive/jihadmanual.html>
- X (2010). *Crofty bom*. Geraadpleegd op Januari 25, 2010, from <http://www.youtube.com/watch?v=DIW85fiHGO8&NR=1>
- X (2005). *Protocol Meldpunt Radicalisering*. Geraadpleegd op <http://www.nuansa.nl/documentatie/uitvoering/protocol-meldpunt-radicalisering>.

Grijze literatuur

Barrett, P. (2003, Februari 5). How a Muslim Chaplain Spread Extremism to an Inmate Flock, *Wall Street Journal*.

Clerix, K. (2008, Mei 28). Strijd tegen radicalisme in tweede versnelling. *Mondiaal Nieuws*. Geraadpleegd op [http://www.mo.be/index.php?id=348&tx_uwnews_pi2\[art_id\]=21378&cHash=004171395b](http://www.mo.be/index.php?id=348&tx_uwnews_pi2[art_id]=21378&cHash=004171395b)

KSG (2010, Januari 27). Proces Malika echt van start op 8 maart. *De Standaard*.

Rotella, S. (2004, Oktober 3). Social bonds pull muslim youth to Jihad, expert says. *Los Angeles Times*.

Andere

De Stoop, C. (2010). *Vrede zij met u, zuster. Het verhaal van een westerse zelfmoordterroriste*. Amsterdam: De Bezige Bij.

Koppen (2008, 31 april), *Blood and Honour Belleghem* [video file].

La Free, G. (2008). *Countering Myths about Terrorism*, 38th Annual Theodore Standing Lecture, 196

SUNY-Albany.

Voorstel van resolutie betreffende de bestrijding van Islamitische satellietzenders, radiostations en websteaks die op het Belgische en Europese grondgebied anti-westerse haatpropaganda verspreiden, Kamer van Volksvertegenwoordigers, 11 juli 2008, nr 1369/001.

Bijlage

Bijlage 1: Checklist bij de kwalitatieve interviews

Dit onderzoek kadert in de oproep van BiZa 'Veiligheid en Preventie' en handelt over 'radicalisering en polarisatie', meerbepaald wordt gekeken naar het radicaliseringsproces en de signalen en triggers die zich afspelen in zulks proces. De onderzoeksequipe dient vier strekkingen te onderzoeken en dit op vraag van de opdrachtgever. Het oogpunt van dit onderzoek ligt in de preventieve sfeer, dit willen we benadrukken. De vier strekkingen zijn:

- Links geïnspireerd radicalisme
- Rechts geïnspireerd radicalisme
- Op dierenrechten gebaseerd radicalisme
- Islamitisch geïnspireerd radicalisme

Checklist

Algemeen

- Met welke van deze vormen komt u het meest in aanraking vanuit uw functie?
- Heeft u zicht op de mate waarin deze vormen voorkomen? Op basis waarvan?

Radicalisering als proces

- We gaan er bij het onderzoek vanuit dat radicalisering een procesmatig verloop kent. Slechts in zeldzame gevallen eindigt het in terrorisme. Deelt u deze mening?
- Kunt u bepaalde processen onderscheiden?
- Heeft u zicht op hoe zo'n radicaliseringsproces verloopt? Zijn er specifieke fasen te onderscheiden (bv isolatie, afscherming, actief op zoek gaan naar gelijkgestemden, rekrutering,...)
- Wie heeft volgens u een invloed op dat proces van radicalisering (of kan een invloed hierop hebben)? Zijn dat ouders, familie, school, media, politie, straathoekwerk...?
- Op welke fasen van dit proces zou men preventief kunnen inwerken? Op welke wijze?

Triggers en signalen

- Zijn er personen bij wie radicalisering op te merken valt, zonder dat ze hiertoe aangespoord worden?
- Speelt rekrutering steeds of meestal een belangrijke rol in dit proces? Zoja in welke mate en waar?
- Welke vormen van rekrutering denk u dan aan?
- In de literatuur is er veel verschenen over signalen en triggers van radicalisering en de complexiteit om deze te ontdekken. Triggers kunnen individueel zijn of afkomstig zijn vanuit een groep (bv actieve rekrutering).
- Herkent u deze triggers? Kunt u hierbij een paar voorbeelden geven?
- Indien er signalen gecapteerd worden, wat doet u hiermee?
- Signalen zijn eerder tekenen aan de wand, tekens die aangeven dat een persoon in moeilijkheden geraakt of afglijdt in het radicaliseringsproces. Wat kunnen signalen zijn? Hoe herken je dergelijke signalen? Op welke wijze kan hierop ingespeeld worden?

Cases

- Hebt u voorbeelden van personen (cases) die het radicaliseringsproces hebben doorlopen tot de bereidheid tot geweldpleging? Ze hoeven geen terroristische acties hebben ondernomen uiteraard. We denken hierbij aan cases waarbij te achterhalen valt hoe iemand dit proces heeft doorlopen.
- Zoja, welke actoren zijn in deze case betrokken geweest? Zijn dit scholen? Peers? Familie? Media? Of andere actoren? Hoe pak je zulke cases het beste onderzoeksmatig aan?